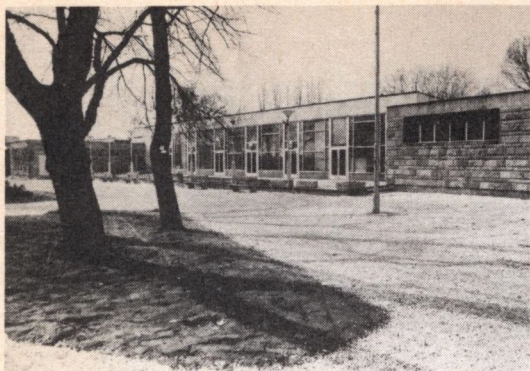

'87 | 10

Könnyvtáros

**Képek a Csepel Autógyár
szakszervezeti könyvtáráról
Cikkünket lásd az 577. oldalon
(Révész András felvételei)**

37. évfolyam, 10. szám
1987. október

TARTALOM

Bereczky László	Így állt össze az októberi szám	571
Papp István	Az IFLA közművelődési könyvtári irányelvei	573
Simay Norbert	Jó startolótól jó befutóhoz került a stafétabot II.	577
ISKOLA ÉS KÖNYVTÁR		
Pápayné Kemenczey Judit	A könyvtárhasználatra nevelésről	584
Zsoldosné Cselényi Gyöngyi	A könyv- és könyvtárhasználati foglalkozások helye a középiskolai oktatásban	587
	Perszonália	590
A könyvtár a közművelődés és a tudományos munka szolgálatában:		591
Gereben Ferenc	A könyvtárhasználati szokások változási tendenciái	592
Simon Zoltán	A könyvtári gyűjtemény információértéke	594
Futaky László	A könyvtár mint kiadóműhely	596
Cholnoky Győző	A közművelődési könyvtár tudományos szerepköre	598
Skaliczki Judit	A közművelődési könyvtár szolgáltatásainak új irányjai	601
KÖNYVTÁRI ÉLET		
Arató Antal	Az ünnepi könyvhét és a könyvtárak	604
Elekes Eduárdné	Ünnepi könyvhét – Könyvtári napok Tolnában	607
HOLMI		
LÁTÓKÖR		
Faragó Tamás	A Budapest Gyűjtemény: múlt, jelen és jövő	612
	Lapozgató	618
Pogány György	Fitz József élete és munkássága. Pályakezds és az Egyetemi Könyvtár – 1930-ig (<i>Könyvtárosok és bibliográfusok</i>)	619
	Hallottam (<i>B. L.</i>)	629
Vajda Kornél	Balogh Lajos (<i>A Könyvtáros galériája</i>)	631
SAKMAI FOLYÓIRATOK – HÁLÓZATI HÍRADÓK		
		632
A lapunk e számában közölt grafikák Balogh Lajos alkotásai		

Из содержания

Iштван Пapp: Директивы ИФЛА о массовых библиотеках (573); Библиотека на службе народного просвещения и научной работы. Совещание в г. Ниредьхазе, в июне 1987 г. (Доклады *Ференца Геребена*, *Зольтана Шимона*, *Ласло Футакки*, *Дьёзё Чольноки* и *Юдита Шкалицки*) (591);
Тамаш Фараго: Собрание «Будапешт» Столичной библиотеки им. Эрвина Сабо: прошлое, настоящее, будущее (612).

From the contents

István Papp: IFLA guiding principles for public libraries (573); The library in the service of adult education and scientific work: Conference held at Nyiregyháza, June, 1987 (lectures by *Ferenc Gereben*, *Zoltán Simon*, *László Futaky*, *Győző Cholnoky* and *Judit Skaliczki*) (591);
Tamás Faragó: The Budapest Collection of the Municipal Szabó Ervin Library: the past, the present and the future (612).

Aus dem Inhalt

István Papp: Die Richtlinien der IFLA für die allgemeinbildenden Bibliotheken (573);
Bibliothek im Dienste der Allgemeinbildung und der wissenschaftlichen Arbeit. Fachberatung in Nyiregyháza, Juni 1987. (Vorträge von *Ferenc Gereben*, *Zoltán Simon*, *László Futaky*, *Győző Cholnoky* und *Judit Skaliczki*) (591);
Tamás Faragó: Die Budapester Sammlung der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek: Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft (612).

Cikkeink szerzői

Dr. Arató Antal, az OSZK KMK osztályvezetője; *Bereczky László*, a Könyvtáros főszerkesztője; *Cholnoky Győző*, az MM könyvtári osztályának főelőadója; *Elekes Eduárdné*, a Tolna Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Faragó Tamás*, az FSZEK Budapest Gyűjteményének vezetője; *Futaky László*, a nyiregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár igazgatóhelyettese; *Gereben Ferenc*, az OSZK KMK munkatársa; *Pápayné Kemenczey Judit*, a Szolnok Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Papp István*, az FSZEK főigazgatóhelyettese; *Pogány György*, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének osztályvezetője; *Simay Norbert*, a Könyvtáros olvasószerkesztője; *Simon Zoltán*, a Debreceni Megyei Könyvtár osztályvezetője; *Skaliczki Judit*, az OSZK KMK osztályvezetője; *Vajda Kornél*, a Könyvtáros munkatársa; *Zsoldosné Cselényi Gyöngyi*, a nyiregyházi Kölcsey Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola könyvtáros-tanára.

Főszerkesztő: **Bereczky László**

A szerkesztőség címe: 1054 Budapest, Alkotmány u. 4. III. 11.

Telefon: 113-793

Kiadja a **Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat**

1906 Budapest, Lenin krt. 9-11. Tel.: 221-285. Levélcím: 1906 Budapest, Pf. 223

Felelős kiadó: **Siklósi Norbert** vezérigazgató

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (878117/09)

Petőfi Nyomda – 87/70034 Kecskemét, 1987

Felelős vezető: **Birkás Béla** igazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzletében és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest V., József nádor tér 1.–1900–, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj ½ évre 78 forint. Egy szám ára 13 forint. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1389 Budapest, Postafiók 149.

KÖNYVTÁROS

A MŰVELŐDÉSI
MINISZTERIUM
LAPJA

Így állt össze az októberi szám

A legelső írásban *Papp István* fejt ki gondolatait az IFLA közművelődési könyvtári irányelveiről. Az irányelveket tartalmazó, magyarul is megjelent kiadványt a korszerű közművelődési könyvtári szolgálat, s az ezt megalapozó szemlélet funkcionális dokumentumának tekintik. Azt írja: „Valójában egy vademecumot kaptunk kézhez, amelyet kötelező minden vezetőnek, s szigorúan ajánlott minden munkatársnak újra meg újra elolvasnia. Nem azért, hogy megtanulja. Azért, hogy ne felejtse el semmit, amit már megtanult. Azért, hogy egyes dolgokat ismételtén átgondoljon. Azért, hogy szembesítse saját gyakorlatát, szolgálatát a világ könyvtárügyének mozgásirányával. S hogy levonja a szükséges következtetéseket”.

Egy hónapos halasztás után most közöljük *Simay Norbert*nek a Csepel Autógyár szakszervezeti könyvtárát bemutató cikke második részét. Úgy gondolom, a „mai nehéz időkben” felüdülés a szakmabelieknek egy jól működő közművelődési könyvtárról olvasni. Olyan könyvtárról, amelynek vezetője elégedett munkatársaival, bizik a fenntartóban, s ahol a „főnökség” is csak elismeréssel szól a könyvtár és a munkatársak tevékenységéről.

Meglehetősen nagy késéssel közöljük az ünnepi könyvhét alkalmával Nyíregyházán rendezett könyvtári napokon elhangzott előadások szövegét. Mentségünkre szolgáljon, hogy bizony sok gondunk volt az előadások nyomdakész állapotba hozásával. Az előadók többnyire szabadon beszéltek, s gondolataik, szavaik magnószalagról való leírása nem sikerült mindig tökéletesen. Így aztán a szerkesztőknek és előadóknak nem kis fáradságába került a szövegek rekonstruálása. A nehézségek érzékeltetésére két példát szeretnék felhozni. Az egyik előadó, nevezetesen *Gereben Ferenc*, bizonyos szónoki piedesztálról tett említést, s ezt az elhangzottakat magnóról géphe áttevő munkatárs – igen jó nyelvrézékről téve tanúságot – piadeszkanak írta le. A másik kedves

elhallás: az örökösen pénzt követelő *Montecucoli* generális nevét *Monde Kukorira* magyarosította. (Persze ne ítéljük elhamarkodottan. Az ilyen elhallás nemcsak Nyíregyházán esik meg. A minap olvastuk a Sajtófigyelő egyik anyagában, amely egy Erdélyről szóló rádióműsor szövegét tartalmazta gépiratban, hogy a nagy román politikust valójában *Petrug Rózának* hívták, majd még ugyanabban a mondatban azt is megtudtuk e politikusról, hogy a magyarok szívesen nevezték *Róza Péternek*.)

A nyíregyházi könyvtári napokon elhangzott előadások szövegéből szeretném külön is felhívni olvasóink figyelmét *Skaliczki Judit* megállapítására: „A könyvtár akkor válhat a társadalom alapintézményévé, ha használata nélkül az állampolgárok a leghétköznapibb feladataikat sem tudják ellátni, ha hiánya feltűnik, ha gyűjteményével és szolgáltatásaival választ tud adni a társadalom aktuális, mindenkit foglalkoztató kérdéseire”.

Nem volt ilyen gondunk *Arató Antal* és *Elekes Eduárdné* könyvheti beszámolóival, mégis halogattuk közlésüket, hogy a könyvtári napokon elhangzott előadásokkal együtt kerüljenek az olvasók elé.

Ebben a számunkban kezdjük meg *Pogány György Fitz József-biográfiájának* közlését. A részletes, tudományos igényű pályaképet három – a mostanihoz hasonló terjedelmű – folytatásban hozzuk. Felvetődhet, hogy egy ilyen nagyszabású életrajzi monográfia talán nem is illik a *Könyvtáros* profiljába, tán helyesebb lenne az elsősorban történeti témákkal foglalkozó *Magyar Könyvszemle* hasábjain megjelentetni. A szerkesztőségnek az a véleménye, hogy az életrajznak nagyobb nyilvánosságot kell kapnia, mint amit a szakma tudományos orgánuma biztosíthat. Ezt a nagyobb nyilvánosságot nemcsak *Fitz József*nek, a magyar könyvtártörténet egyik legnagyobb alakjának személye indokolja, hanem az életrajz feldolgozásának módja is. A szerző nem elége-

dett meg a Fitz-portré megrajzolásával, s hőse tevékenységének egyszerű leírásával, hanem megeleveníti azt a kulturális közeget, azt a könyvtártörténeti atmoszférát is, amelyben Fitz József életműve felépült. Elsődleges forrásokból merítve olyan tényeket hoz felszínre, olyan történéseket világít meg, amelyek eledig ismeretlenek voltak, illetve más megvilágításban váltak ismertté. Bizunk benne, hogy olvasóink is egyetértenek velünk.

A Perszonália rovatban közöljük az augusztus huszadika alkalmával *Kiváló Népművelő* kitüntető címet, *Bessenyei György-émlékérmet* és *Szabó Ervin-émlékérmet* kapott könyvtárosok neveit. Mindnyájuknak szívből gratulálunk!

De! Bizonyos, a kitüntetések nyilvánosságra hozatalával kapcsolatos tényeket nem hagyhatunk figyelmen kívül. A hármas ünnep (Alkotmány, Kenyér, Szent István) alkalmával nemcsak népművelőket, hanem népművészeket is kitüntetnek. Ez már hagyomány, mint ahogy az is, hogy a tömegkommunikációs orgánumok elsősorban vagy éppen kizárólagosan a kitüntetett népművészekre figyelnek. Így történt ez az idén is. Kezdődött azzal, hogy 19-én a televízió esti híradója megemlítette ugyan, hogy kitüntetettek népművelőket is, de mutatni csak népművészeket, sőt ifjú népművészeket mutatott. Persze ez valahogy érthető is. Mi mutogatni való van egy hajlottabb korú népművelőn, polgári ruházatban, mikor szép öreg vagy ragyogó fiatal arcokat is fel lehet villantani a képernyőn, gyönyörű viseletben... Másnap aztán olvashattuk az országos napilapokban is, kik kapták az idej kitüntetések. Persze nem

mindegyik újságban és nem mindenkit. A legnagyobb példányszámú, legnagyobb súlyú újságban csak a *Népművészet Mestere* és a *Népművészet Ifjú Mestere* kitüntető címet elnyert alkotókat sorolják fel név szerint, a könyvtári és közművelődési szakemberek esetében megelégedtek a sommás, szám szerinti említéssel. Talán figyelmetlenek voltak az MTI-nél, akik a közleményt leadták? Nem hiszem. Inkább tán arról lehet szó, hogy ezek a kitüntetések titkosak, nem hozhatók nyilvánosságra a nevek. Vagy a Művelődési Minisztérium illetékesei mulasztottak? No, majd a kormány lapjából megtudhatom a neveket is. Hát nem tudtam meg! Végre a másik két országos lap kielégítette kíváncsiságomat, megtaláltam bennük a kitüntetett könyvtárosok neveit is. Így hát elesik a két fenti feltételezés. Tehát nyilvánosságra lehet hozni a kitüntetettek személyét, s az MM illetékesei sem trehánykodtak.

Nem gondolhatok mást: két központi lap szerkesztőségében nem tartották fontosnak a kitüntetett könyvtárosok, népművelők, levéltárosok, muzeológusok nevének nyilvánosságra hozását. Ha így van, bizony nagyon szomorú. Szomorú, mert ez valami elképesztő aránytézisre mutat. Próbálom megmagyarázni, hogy miért.

Maradjunk az egyszerűség kedvéért a könyvtárosoknál. A Szabó Ervin-émlékérem és a Kiváló Népművelő kitüntető cím a szakma legmagasabb kitüntetése; általában az életművük betetőzéseként kapják meg a könyvtárosok. Ezek az emberek valami nagyot, maradandót alkottak a saját szakterületükön, s tettek el nem évülő szolgálatot a magyar művelődésnek.

Különösen visszatetsző ez az eljárás, ha belegondolunk, hogy három központi lap is felsorolja, kik kapták meg az idén a Népművészet Ifjú Mestere címet. Félreértés ne essék! Nagy kedvelője vagyok a népművészet valamennyi ágának. (Olyikat magam is műveltem, ha nem is kitüntetést érdemlő fokon.) A hímes tojásokat pedig különösen szeretem, de nem megy a fejembe, hogy egy tojásfestő leányka sajtónyilvánosságot kap abban az újságban, amelyik ugyanezt megtagadja egy nagy tekintélyű, nyugdíj felé közeledő könyvtarostól, népművelőtől. Így aztán ne csodálkozzunk, hogy a legfrissebb felmérések szerint a könyvtarosság az értelmiségi foglalkozások presztízsét tekintve a 20., utolsó helyen csúfoskodik. Nem jól van ez így.

Bereczky László

Az IFLA közművelődési könyvtári irányelvei

Az *IFLA Publications* című sorozat 36. darbjaként jelent meg 1986-ban a közművelődési könyvtárak irányelveit tartalmazó kiadvány, s 1987-ben – az IFLA, a könyvtári egyesületek és intézmények nemzetközi szövetsége főtítkárságának visszajelzése szerint elsőként – magyar fordítása. Közös erőfeszítés gyümölcse: a három legilletékesebb – a Magyar Könyvtárosok Egyesülete mint az IFLA magyar partnere, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ mint a közművelődési könyvtári hálózatok koordinációs központja és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint a legnagyobb közművelődési könyvtári hálózat vezetője – fogott össze, hogy a magyar könyvtárosok minél előbb kézhez kaphassák az IFLA 1985-ös, washingtoni közgyűlésén elfogadott irányelveket. A sietség indokolt volt: a korszerű közművelődési könyvtári szolgálat, s az ezt megalapozó szemlélet alapvető dokumentumáról van szó (*Az IFLA irányelvei közművelődési könyvtárak számára. 1987. 90 l.*).

Előzmények

Már az ötvenes évek derekán, amikor *L. R. McColvin* volt a közművelődési könyvtári szekció elnöke, felmerült a szolgálat fejlesztéséhez támpontul szolgáló normatívák szükségessége. Folytak is bizonyos előmunkálatok, s már az elkészült tervezetek is komoly hatást gyakoroltak az egyes országok – köztük hazánk – könyvtári fejlesztéseire. Végül azonban csak a moszkvai, 1970-es közgyűlésen határozott úgy a szekció, hogy a vállalkozást mihamarabb tető alá kell hozni.

A feladattal megbízott munkabizottság, *Frank Gardner* agilis elnökségével, 1972-ben, a budapesti közgyűlésen terjesztette a szekció elé az elkészült dokumentumot, amelyet el is

fogadtak (magyarul *A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez* című kiadvány 63–96. lapján jelent meg 1973-ban).

Viszonylag hamar, már a 70-es évek végén felmerült a szekció állandó bizottságában, hogy át kellene dolgozni, a megváltozott körülményekhez kellene igazítani a normatívákat. Addig-addig, amíg 1983-ban az állandó bizottság munkacsoportot hozott létre a normák felülvizsgálására, illetve újak kidolgozására. A munka eredménye az a zöld füzet, amelyet kezünkben tartunk.

Nem a kiadvány bírálatát adom most itt, ezt lehetlenné teszi, hogy magam is tagja voltam a munkacsoportnak. Inkább elfogult ismertetés olvasható ezeken a hasábokon. Mentségemül szolgáljon, hogy a közösségben végzett munka során nemcsak hozzájárulunk valamivel a végeredményhez, hanem – s ez a fontosabb – magunk is változunk, gyarapodunk a többiek hozzájárulásaival. Számomra tanulási folyamatot, levelező szemináriumot is jelentett a részvétel. Módosultak nézeteim, megerősöd-

tek vagy meginogtak korábbi ítéleteim, s valahogy a régi és továbbra is érvényes, szinte közhelyszerű igazságok is más összefüggésekbe ágyazódtak, új megvilágításba kerültek előttem. (A legtöbbet *Arthur Jonestól* – hosszú könyvtárosi gyakorlat után az angol művelődési minisztérium munkatársaként vonult nyugdíjba – tanultam, aki a csoport koordinátorának nevezte magát, de nélküle sem a korábbi normatívák, sem a jelen irányelvek nem születtek volna meg.)

Ezt a szakmai élményt egy ismertetés nem adhatja vissza, s kérdés, lehet-e egyáltalán ismertetni egy olyan dokumentumot, amelyet tömörsége miatt csak elolvasni lehet. A legszivesebben idemásolnám a teljes szöveget; mivel ez nem megy, néhány tanulság kiemelésére kell korlátoznom magam.

Normatívák és irányelvek

A korábbi kiadvány normagyűjteménynek tekintette magát. *Standardokról* beszélt, amelyeknek egy valamirevaló könyvtári szolgálatnak meg kell felelnie, normatívákról, amelyek mennyiségi értékekkel írják le az állományt, a szolgáltatásokat, az épületet. Ez a megközelítés egybecsengett különösen a fejlődő országok könyvtárügyeiért dolgozó kollégáknak azzal a vágyával, hogy megfogható, mérhető, hivatkozási alapként és érvként felhasználható, fejlesztési, fenntartási és beruházási pénzekre könnyen átváltható „előírásokat” kapjanak a nemzetközi szakmai szervezettől, hogy rájuk támaszkodva maguk is kidolgozhatják a nemzeti normarendszereket, az országos és helyi könyvtárfenntartó hatóságokkal folytatott harc hatékony fegyvereit.

Holott mindenki tudta, hogy kegyes család folyik. A norma, a normatíva, a szabvány fogalmában benne rejlő kötelezőség nem érvényesíthető a könyvtári ellátás minden vonatkozásában. Azt még előírhatja alacsonyabb vagy magasabb rangú jogszabály, hogy az állampolgároknak joguk van közművelődési könyvtárhoz, de hogy ez a könyvtár milyen legyen, mit „tudjon”, más szóval: mennyibe kerüljön fenntartójának, azt már aligha. (Jól mutatja ennek igazságát, hogy a mi normatíváknak induló paramétereink is „irányelvekként” jelentek meg végül, sőt egy fázissal később „útmutatóvá” szelídültek.)

Persze, nem lebecsülhető a pszichológiai és taktikai hatása annak, hogy valamit normatívá-

nak nevezhetünk, s nem irányelveknek. Ezért is volt nehéz elfogadtatni a szekcióval a realitásnak jobban megfelelő elnevezést, amely végül is megjelent a dokumentum címében: irányelvek. Mert lehet szabványosítani az állványokon lévő polcok méreteit, s meg lehet központilag határozni, hogy egy bizonyos könyvmennyiség elhelyezéséhez hány állványra van szükség, de azt bizony nem, hogy egy adott könyvtárnak hány kötettel kell rendelkeznie; ez utóbbi ugyanis rengeteg, egymással összefüggő és egymásra hatást gyakorló tényező függvénye. S akkor még nem tisztáztuk az állomány összetételét, vagyis minőségét! Arra lehet szabványt megállapítani, hány négyzetméter kell egy olvasóhelyhez, de hogy hány olvasóhelyre van szükség?...

Azt vesszük észre, hogy pontosan a leglényegesebb kérdések megválaszolásához nem elegendők a szabványok. Mert nem szabványok kérdése egy ország, egy hálózat, egy könyvtár politikai céljainak, azaz feladatainak és szolgáltatásainak meghatározása, hanem első és végső soron a társadalmi szükségletekből és az anyagi erőforrásokból vezetendők le. S még a jelen és a közeljövő nem túl rózsás viszonyai között is azt kell mondanom, hogy döntőbbek az előbbieik, mert nyilvánvaló és elismert szükségletek kielégítéséhez akár átcsoportosítások árán is talál anyagiakat a fenntartó – ha akar.

De ne bonyolódjunk bele a fenntartók meggyőzésének stratégiájába és taktikájába, maradjunk annál, hogy a manőver első és elengedhetetlen lépése könyvtárpolitikánk kialakítása, legyen községi vagy országos szintről szó. S ehhez adnak gyakorlatias segítséget az IFLA irányelvei.

Valójában egy vademecumot kaptunk kézhez, amelyet kötelező minden vezetőnek, s szigorúan ajánlott minden munkatársnak újra meg újra elolvasnia. Nem azért, hogy megtanulja. Azért, hogy ne felejtse el semmit, amit már megtanult. Azért, hogy egyes dolgokat ismételtelen átgondoljon. Azért, hogy szembeítse saját gyakorlatát, szolgálatát a világ könyvtárügyének mozgásirányait. S hogy levonja a szükséges következtetéseket.

Nem hiszem, hogy az irányelveknek az a helyes olvasata vagy használata, ha megállapítjuk: mindaz, amit felsorolnak, nálunk már meg is valósult, vagy megvalósulóban van, vagy tervezzük annak bevezetését. Mert – kétségtelen – erre az eredményre is juthatunk a könyvecske átlapozása után. Holott azt kellene szinte

naponta megvizsgálunk, nem vált-e dogmává a felismert igazság, élnek-e még az elültetett fácskák, melyiknek természet tudjuk eladni, s melyiké marad a nyakunkon.

Az IFLA irányelvei nem abszolút érvényű könyvtári modellt adnak, hanem ahhoz segítik hozzá a könyvtárost, hogy az adott közösség szükségleteihez méretezze, igazítsa könyvtárát, az anyagi lehetőségek függvényében. Az irányelvek felsorolják mindazt, ami ma elképzelhető, viszont a helyi körülmények határozzák meg azt, ami megvalósítható. Arra biztatják a könyvtárost, merjen fontossági sorrendet megállapítani, mert inkább kevesebbet, de jól, semmint mindent, de rosszul. Ne várja, hogy valahol a központban mondják meg, milyen legyen a könyvtára, hanem szabja maga a szolgáltató közösség méreteire. (Azt hiszem, minél kezdetlegesebb egy könyvtárügy, annál szigorúbban követi a központi modelleket, minél kisebb a helyi illetékesség, annál erősebben támaszkodik a tekintélyelvre. A fejlettségnek csak egy bizonyos szintjén kerülhet sor a könyvtárak önálló arculatának kialakítására. A magyar könyvtárügy mintha a két fázis között lett volna a szakmai irányelvek nyomán kibontakozott hálózatfejlesztési tervekészítés időszakában: a hálózati központok ragaszkodtak a fentről kapott modellekhez, de sok helyütt rákényszerültek már igazítgatásukra is. Így jelentek meg a C₁- és a C₂-es könyvtárak, a zenei szolgáltatások a falusi könyvtárakban, a helyismereti gyűjtemények a városiakban, az A, B, C típus sajátos értelmezései a fővárosban, olyan szolgáltatások sok helyütt, amelyek az irányelvek nem is említettek stb.)

Együttműködés; rendszerek és hálózatok

Amikor könyvtárról beszélünk, akkor hol egy négy fallal körülvett, tetővel lefedett épületre gondolunk, hol pedig egy olyan intézményre, amely több ilyen épületből áll, s egy meghatározott földrajzi-közigazgatási területen élő lakosságot szolgál. Vagyis – az irányelvek terminológiájával – szolgálati helyre és igazgatási egységre, illetve egy vagy több igazgatási egységből álló, közművelődési könyvtári rendszerre. Bár a korábbi normatívákban is jelentkeztek már a rendszerszemlélet elemei, a mostani irányelveket teljességgel áthatja a rendszerben való gondolkodás. Az együttműködés és a koordináció hálózaton belüli és há-

lózatok közötti, könyvtárügyön belüli és könyvtárügyön kívüli szempontjai meghatározó szerephez jutnak, s nemcsak az elvi deklaráció szintjén, hanem a napi munkát és a konkrét szolgáltatásokat érintő következményeikben is. Számunkra, hálózatokon, kooperációs körökön és koordinációs központokon edződött magyar könyvtárosok számára ez persze nem új; de tegyük kezünket a szívünkre: tényleg a meghirdetett elveink szerint élünk? Vagy továbbra is titkon az autark könyvtár négy fala közt és lyukas teteje alatt érezzük jól magunkat? Vizsgáljuk csak meg lelkiismeretünket az IFLA irányelvek lelki tükreibe (a kiadvány szóhasználatával: ellenőrző jegyzékeibe) tekintve! Nem akar-e minden kis könyvtárunk olyan lenni, annyit tudni, mint a nagy? Megelégszik-e azzal, hogy egy hálózat tagjaként állományaival kielégítse a szórakozási igényeket, s kaput nyisson a rendszer teljes állománya felé? Továbbítja-e a hozzá befutó tájékoztatási kéréseket a nagyobb egységekhez, vagy maga erőlködik – hiábavalóan – megoldásukon, vagy – rossz esetben – széttárja karját? S viszont: a központi könyvtár tényleg a maga kihelyezett állomásainak, saját szolgáltatásai színtereinek tekinti-e a kisebb egységeket? Megkülönbözteti-e következetesen a használati és a tartalék állományt? A kérdéseket folytathatnám, de mindenkinek saját magának kell megfogalmaznia őket.

A könyvtárügyön kívüli kapcsolatokra vonatkozó irányelvek az autonóm, a „felnőtt” könyvtár magatartását tükrözik. Nem kell már féltennie saját identitását és létét, ezért bátran nyit mások felé. Kész társulni más intézményekkel, szervezetekkel. Helyiségeit a közönség érdekei, igényei szerint más célokra is rendelkezésre bocsátja, akár a nyitvatartási időn kívül is. Egy „agresszívebb” könyvtár képe bontakozik ki előttünk, amelyik nem vár, hanem elébe megy az igényeknek, kész vállalni járulékos, nem primer könyvtári szolgáltatásokat, s túllép a hagyományos könyvtár működési határain.

Megengedheti magának ezt a bátrabb magatartást, mert „felnöttsége” azt is jelenti, hogy nem a bürokrácia sokadik szintjével van kapcsolatban, hanem közvetlenül a könyvtári szolgálatért felelős testülettel, bizottsággal, magyarán a választott politikai szervvel. A könyvtáros ezen a politikai fórumon javasolhat, érvelhet, itt préselheti ki a szolgálat jövőjét meghatározó döntéseket, itt vívhatja meg vetélytársaival a nagyobb koncert folyó csatá-

kat, s nem kerülhet abba a helyzetbe, hogy róla, de nélküle döntsenek.

Vezérelv: mindenekelőtt a szolgáltatás

Érvelésében legfőképpen az igényekre és az ezeket kielégítő szolgáltatásokra támaszkodhat. Az irányelveknek nem véletlenül első és legerjedelmesebb fejezete foglalkozik a szolgáltatásokkal. (Ez is új vonás a korábbi normatívákkal szemben, bár kétségtelen, hogy a szolgáltatások bizonyos elemei más összefüggésekben azokban is megjelentek.) A szolgáltatásokból mint könyvtár-, sőt művelődéspolitikai célokból vezethetők le a hozzájuk szükséges személyi, anyagi és szervezeti feltételek. Lehet, hogy a könyvtárosi jóhízműség – vagy naivitás – rejlik az irányelvek álláspontja mögött, mégis logikusnak tűnik: ha egy politikai testület a rendelkezésére álló anyagi eszközeinek tudatában elfogadja bizonyos igények kielégítésének szükségességét, akkor meg is nyitja a szükséges forrásokat. Akkor ennek megfelelően előteremti az állományépítés fedezetét (2. fejezet), gondoskodik személyzetről (3. fejezet), telepíti és építteti a szolgálati helyeket (4. fejezet), megszervezi a könyvtári szolgálat irányítását (5. fejezet), s magasabb szervezeti formákat teremt és háttérszolgáltatásokat hoz létre (6. fejezet).

Bár ismertetésem elején azt írtam, lehetetlen a dokumentum gazdagsága és tömörsége miatt részleteire kitérni, hadd ragadjak ki néhányat mégis közülük, elsősorban nem jelentőségük, hanem jellemző voltak miatt, s kissé elfogultságaimtól is vezettetve.

Sokkal inkább a könyvtári szolgálat egészébe integráltan merülnek fel a gyerekek ellátásának kérdései. Az irányelvek határozottan kiállnak amellett, hogy a felnőtt- és a gyerekszolgálat elkülönítése a minimális legyen, de ugyanilyen határozottsággal követelik a könyvtáron belül azt a területet, amely csak és kizárólag a gyerekeké. Mert egyébként az egész könyvtárat használhatják, ez csak természetes. Ezzel szoros összefüggésben vetődik fel az a megoldás, hogy talán célszerűbb lenne a 11 éves korú gyerekekre összpontosítani a szolgálat figyelmét, ahogyan jó néhány könyvtár máris teszi. Viszont nem elegendő, hogy csak a gyermekkönyvtáros törődjön a legfiatalabbakkal, hanem bizony az olvasószolgálat-

ban dolgozó valamennyi könyvtáros is. S így tovább.

Nem önálló részlegként jelennek meg az AV-dokumentumokkal kapcsolatos szolgáltatások, hanem a könyvtár integrálja ezeket is szolgáltatási rendszerébe. Végre nem a berendezések kezelőpultját (ha egyáltalán szükség van rá, s nem az olvasók maguk használják a berendezéseket) jelenti a stúdió, hanem azt a helyiséget, ahol könyvtáros és olvasó maga készít hang- és képfelvételeket, másolatokat.

Érdeemes újragondolni a folyóiratok beszerzésének és tárolásának kérdéseit. Talán kevesebb szakfolyóiratra van szükség az ellátó központok, országos szakkönyvtárak dokumentum- és másolatküldő szolgáltatásai (ha létrejöttek) következtében, talán bátrabban lehet „kibelezni” az egészségben megőrizni nem érdemes magazinokat, talán nem is annyira büszkélkednivalók a hiánytalan, gyönyörűen bekötött folyóirat-évfolyamok.

Az információs szolgálat határai kitágulnak: a helyi vezetők számára nyújtott szolgáltatások, a közhasznú tájékoztatás, de még a helyi műsornaptár szerkesztése és a turisták informálása is belefér.

Nem járt le a szakrészlegek kora, továbbra is jó megoldást jelentenek bizonyos állományrészek tárolására és a sajátos igények kielégítésére. Viszont egyre nagyobb hangsúlyt kap – a szakrészlegesítéssel párhuzamosan, de tőle függetlenül is – az állománynak a használói keresletnek megfelelő, tematikus elrendezése; kis könyvtárakban a teljes állományra kiterjedően, nagyobbakban részlegesen.

A szolgálat ingyenességének elve továbbra is sérthetetlen, de – különösen a számítógépes technika megjelenése következtében – bizonyos esetekben és bizonyos határokon felül térítés szedhető.

A könyvtáros személyiségvonásain belül egyértelműen a nyitottságra, a kapcsolatteremtő készségre, az igényeket tiszteletben tartó toleranciára, s a szociális gondozókra jellemző vonásokra esik a hangsúly. A munkaerőgazdálkodásnak pedig az eddiginél nagyobb rugalmasságot kell tanúsítania a rész munkaidős dolgozók alkalmazását illetően, mert ezt egyaránt indokolják a szolgálati és az egyéni érdekek.

Nem folytatom. Csak annyit még, hogy az irányelvek négy függeléke közül az első az UNESCO közművelődési könyvtári kiáltványát, ezt a nemzetközi könyvtárpolitikai dokumentumot tartalmazza, a második tömören

összefoglalja az 1973-ban (és második kiadásban 1977-ben) megjelent IFLA-normatívának az ellátásra és a könyvtárépületre vonatkozó számszerű ajánlásait, a harmadik összehasonlításként közli néhány közművelődési könyvtári rendszer (köztük Magyarországról a hatvani városi, a Vas megyei és a fővárosi hálózat) statisztikai adatait, végül a negyedik az IFLA

egy-egy szervezetei által a közművelődési könyvtári szolgálat sajátos területeire (vakok, kórházi betegek, rokkantak, etnikai és nyelvi kisebbségek ellátása, iskolai könyvtárak működése, az AV-dokumentumok kezelése, a mozgókönyvtárak üzemeltetése, központi szolgáltatások létesítése) kidolgozott normákat, irányelveket vagy ajánlásokat.

Papp István

Jó startolótól jó befutóhoz került a stafétabot II.

Írásom első részében (*Könyvtáros*, 1987. augusztusi szám) a *Szabó Ervin-émlékérmes* egykori könyvtárvezető (kitüntetéséről találkozásunk alkalmával szerényen hallgatott!) szavai nyomán felidéződött a múlt, a *Csepel Autógyár* szakszervezeti könyvtárának viharos, konfliktusokkal terhes, ám végül győzelemmel záródó hőskora. S íme, szinte a révbé érés pillanatában a küzdőt más tájakra ragadta sorsa. És az utód?

Hadd emlékeztessenem az olvasót arra, hogy már írásom elején megismerkedtünk *Miszori Sándornéval*, a könyvtár mostani vezetőjével; ő ajánlotta, kihez forduljak, ki a legilletékesebb a múlt hiteles felidezésére. Arról is esett szó már, hogy ő volt az a *Molnár Márta* nevű diáklány, akinek leghőbb vágya teljesült azzal, hogy idővel könyvtáros lehetett az általa ma is tiszteltetlenné emlegetett előd keze alatt.

De most már vissza a jelenbe. Az időpont 1987 kora tavasza, színhely a könyvtár egyik csendes szöglete. Megkezdett beszélgetésünket egy provokáló kérdéssel folytatom:

– *Beleültünk a készbe?*

Miszori Sándorné a tiltakozás, védekezés legrokonszenvesebb formáját választja: nem tiltakozik, nem védekezik. Válasza mindössze derűs mosoly (ez a mosoly nem hervad le ajkáról egész ottlétem alatt, bárkivel beszél is – kollégával, olvasóval, öreggel, fiatalal; érezhetően a belső derű kiáradása, nem a „kíp szmájlíng” szigorú, üzleti parancsa dirigálja arcára). Hagyja, hogy a „támadó” magától ébredjen rá, mekkora zöldséget mondott. De hiszen hosszú éveken át együtt munkálkodott „beosztott” könyvtárosként a könyvtár alapítójával azon,

hogy felépüljön a „ház”. Hol volt az még a készből, amikor ő is beállt „téglat hordani”... Mondhatta volna mindezt, ehelyett ajánlja, nézzek körül a könyvtárban, kérdezzem meg mindazt, ami érdekel, egyszerűen: vizsgálódjak. Két dolgot azonban már előljáróban határozottan leszögez:

– *Az utód nem állíthatja alacsonyabbra a mércét. Még ha az magasan lebegett is...*

És arra is figyelmeztet, hogy az olvasó érzékeny „műszer”: ha valami nem megy úgy mint régebben, ha, ne adj’ isten, csalódás éri, szép csendben elmarad...

A változó körülmények kényszere

Kezdődjek tehát a hagyományos könyvtári riport? Mit láttunk a könyvtárban, milyen működési körülmények között milyen eredményeket értek el? Csakhogy az efféle (sematikus) beszámolókat unjuk már egy kicsit, ugye?

De hát mi másról lehet egy könyvtár bemutatása kapcsán szólni? Valamivel azért megpróbálkozhatunk, bár ez sem igazán eredeti ötlet: kiemelni a helyi jellegzetességek sorából néhányat, s ha szerencsés kézzel és „okosan” válogatunk, sikerül bemutatnunk azt, amiben a könyvtár valóban jeleskedik, azaz felmutatni „a cseppben a tengert”.

Azért „újítok” is; nem a helyszínen szerzett élmények átadásával kezdem beszámolómat. A *munkatervet* ismertetem, jóllehet az a könyvtárba tett látogatásom idején, majdnem az év elején, még igazán csak terv volt, nem is lehetett más. Hogy akkor mire jó ismertetni?

Csak azért, mivel tömören, szakszerűen összefoglalja a Csepel Autógyár szakszervezeti könyvtárának törekvéseit, s ezek nyilván többé-kevésbé hasonlóak voltak a korábbi években is. Ezt követően pedig szembesítem velük, amiről a saját szememmel győződtem meg.

Még annyit, mind a munkatervet, mind az egyéb szóba kerülő, sőt itt-ott idézett dokumentumokat már korábban, a könyvtárban tett látogatásom előtt kézhöz kaptam, alaposan tanulmányoztam őket. E cikk keretében persze igazi elemző vizsgálatról – egyebek mellett helyhiány miatt – szó sem lehet.

Íme az első idézet: „... feladataink meghatározásánál fő elvünk, hogy munkánk szolgálat, szolgáltatás. Nem az olvasók vannak értünk, mi vagyunk az olvasókért. Az egyéni igényeket maximálisan igyekszünk kielégíteni...” Ez mind nagyon szép, de túl általános. Csakhoz. (Tennivalónkat) „... csakis akkor tudjuk sikeresen elvégezni, ha a tervezéskor már eleve figyelembe vesszük az intézményre jellemző általános és helyi sajátosságokat...” És sorolja: egyidejűleg kell kielégíteni a különböző *iskolai végzettségű* olvasók, a különböző fejlettségi szinten álló *fiatalok* olvasási igényeit; a különböző *korosztályok*, gyerekek, ifjak, felnőttek és idősök igényeinek eltérő voltára is figyelmeztet; kitér az egyéb befolyásoló tényezőkre: növekvő érdeklődés a kötelező és az ajánlott irodalom iránt (a könyvtár – mint hallani fogjuk – nagy számú lakókerületi olvasót is fogad, immár több évtizede!). Sajnos nem folytathatom tovább az általános működési elvek idézését.

A feladatok „lebontása” mintaszerű. Természetesen az állománygyarapítás, -feltárás, illetve az állományvédelem címszavakkal jelzett tennivalókat sorolja fel elsőnek. (Csak a „van”-ból lehet gazdálkodni!) Számszerűen meghatározza, hogy az állomány korszerű szinten tartásához hány új mű beszerzése szükséges az év folyamán, „gondos mérlegeléssel ügyelve az arányok meghatározására”. (Már előljáróban hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy 1986-ban az ismeretközlő irodalom részaránya majdnem elérte a szépirodalomét.) Feladatul tűzte ki a munkaterv a sajátos ön-, illetve továbbképzési igények kielégítését szolgáló irodalom körébe tartozó művek kínálatának növelését. Tovább kívánja gazdagítani a kézikönyvtárakat (nem elírás: több van belőlük). Feladat a társadalomtudományi és a természettudományi művek beszerzése, valamint „széles választék biztosítása a mindennapi,

gyakorlati életben előforduló tennivalók ellátását segítő” kiadványokból.

A periodikumokról szóló részben ezt olvasuk: szükséges, hogy a „gazdag és színes folyóiratállomány választéka továbbra is szolgálja az olvasótábort”. Itt említi a munkaterv a hanglemek és diasorozatok folyamatos beszerzését is „a kulturált szórakozás és az esztétikai izlés fejlesztése érdekében”.

Az olvasószervezés, tájékoztatás, propagandamunka fejezete fontos elvi megállapításokat bocsát előre, amelyek a gyakorlati tennivalók körét világosan mutatják. Egyebek között ezt olvassuk: „... tudomásul kell venni a *változó körülmények kényszerét*, s alkotó módon kell idomulnunk ezekhez a változásokhoz...” Mire gondol? „Az olvasói létszám 1987-ben várhatóan nem fog emelkedni..., az olvasásra fordított idő, ha csökkenne is átmenetileg, intenzívebb és céltudatosabb igény várható...” Ez az alapos elemzés kettős feladatot ró a könyvtárra: „Minden igyekezetünkkel azon leszünk, hogy megtartsuk olvasóinkat; megkülönböztetett figyelmet fordítunk a szocialista brigádtagokra, munkásokra, munkásfiatalokra és a szakmunkástanulókra.”

Röviden a tájékoztatásról és a propagandá-

A csábítás művészete

ról: „... segítjük a kezdő olvasókat a tájékozódásban, az olvasmányok kiválasztásában...” Ne legyen üzemi rendezvény könyvtári hozzájárulás, kiállítás, ajánlójegyzék stb. nélkül – ez a vágyott cél, s megvalósulása érdekében a propagandát a lehető legszélesebb körre kívánják kiterjeszteni. „Arra törekszünk, hogy a különféle művelődési folyamatok szervezői építsenek a könyvtárra, toborozzanak új használókat, a könyvtár pedig ösztönözze olvasóit a művelődés változatos eszköztárának igénybevételére.” Ezen túlmenően „... nagy figyelmet fordítunk – olvassuk – a szakszervezeti tisztviselők bevonására; úgy számítunk rájuk, mint a szakszervezeti könyvtár, az olvasás népszerűsítőire, propagálóira. Népszerűsítő eszközként élünk a hangos híradó és az üzemi lap nyújtotta publicitás lehetőségeivel.” (A *Fényszóró* című üzemi lap, s nemesgyszer a *Pest Megyei Hírlap* is felkarolja a könyv- és könyvtárnépszerűsítés ügyét. Íme, néhány cikk, riport címe ízelítőül, csak az elmúlt tíz év választékából. 1977: *A szocialista brigádokra építenek*. Pest Megyei Hírlap – beszámoló egy olvasópályázatról; 1978: *Könyvtárunk kiemelkedő sikere*. Fényszóró – II. díj az Olvasó munkásért pályázaton; 1983: *Látogatás a könyvek birodalmában*. Fényszóró – riport a könyvtár nagy forgalmáról és még nagyobb zsúfoltságáról, az új könyvek elhelyezésének gondjairól; 1984: *A szakszervezeti könyvtár új könyveiből*. Fényszóró – könyvismertetésnek „álcázott” meghívó író-olvasó találkozóra a könyvtárba, ahol *Mezei András* fog beszélgetni olvasóival *Magyar kocka, avagy még mindig ilyen gazdagok vagyunk* című könyvéről; 1985: *Az olvasási kultúra növelésének szolgálatában*. Fényszóró – a könyvtárvezető írta, a szocialista brigádok könyvtártagsági vállalásaihoz ad tanácsokat.) A könyvtári rendezvényekről csak felsorolás: csoportos foglalkozások óvodás kortól 14 éves korig; író-olvasó találkozók, irodalmi műsorok, segítségnyújtás a „Tiszta szívvel” címen meghirdetett vetélkedőhöz.

A munkaterv nyilvánvalóan többségében nem vadonatúj, soha még fel nem vetődött elképzeléseket, eddig senki által nem végzett tevékenységet emleget. Viszonylag részletes ismertetése azonban lehetővé teszi, hogy az 1987-es terv által kitűzött célokból, feladatokból következtessünk, milyen törekvések jegyében végzik munkájukat már évek óta; továbbá van immár viszonyítási alapunk a megvalósult jelen és a tervezett jövő igénybevételére.

Lássuk hát, mit nyújt használóinak 1987 elején a Csepel Autógyár szakszervezeti könyvtára.

– *Á, aktok! Ezekkel csábítják a könyvtárba az olvasókat?*

– Meg egyébbel is, nézzen körül jobban – válaszolja Miszori Sándorné megbocsátóan mosolyogva.

Tudniillik egy kiállítási tárló előtt állunk, van még hasonló további öt darab. Itt a művelődési ház folyosóján. Mivelhogy innen lehet belépni a könyvtárba, 1961, a nagy fordulat éve óta. S hogy „kelljen is”, ti. belépni, arra e tárlók kincsei ösztönzik, ezúttal inkább az erősebb (?) nemhez tartozó, gyanútlan látogatókat. Persze korántsem csupán a „véletlenül” megfelelő helyen (Botticelli: Vénusz születése stb.) kinyitott képzőművészeti albumok képei gyönyörködtetik el, hanem versek meg egyéb szépirodalmi (és ismeretközlő) alkotások győzik meg arról, jól van az elrendezve, hogy az ember kétnemű (ha még esetleg nem tudnak). Éljen az örök téma!

A múlt évben – folytatja Miszoriné – *Tél a művészetben, Örök május, Utazás a nagyvilágban*, továbbá *Gyermekkönyvhét '86*, valamint – nem bánom, nevezzük így – az örök témát variáló *A nő dicsérete* címmel rendeztünk folyosói kiállítást.

– „*Fogtak*” már ezek a tárlók a könyvtárnak új olvasókat?

– Nem is egyet és nem is elvétve. Akadt köztük nem egy olyan is, aki azt sem tudta, hogy léteznék. Ma egyike a leggyakoribb látogatóinknak.

Az „itt már jártam” érzete indokoltan kerít hatalmába. Igen, vagy egy éve jártam már itt, éppen hogy csak bekukkantva a Csepel Autógyár szakszervezeti könyvtárába, némi összehasonlítási alap szerzése céljából, egy másik, mint utóbb kiderült egészen másfajta érzelmet kiváltó könyvtárba tartva.

– *Szép, nagy teremkönyvtár. Ez, tudom, az 1961-ben átadott helyiség, az akkori bútorokkal, berendezési tárgyakkal. Ma is vonzó képet mutat.*

– Annyi a változás, hogy a könyvtár alapterületét sikerült 173 négyzetméteresre növelni, s a berendezést is kiegészítettük. De így is nagy a zsúfoltság, a tápraktárnak például csak 15 négyzetmétert tudunk kihasítani belőle. Raktározási gondjaink tehát egyre súlyosabbak. Nem jobb a helyzet fiókkönyvtárainkban

sem, számuk egyébként jelenleg kerekén 10.

Az tetszik ebben a teremkönyvtárban, hogy semmiféle merev, szemet szűrő elválasztás nincs az egyes olvasói csoportok szolgáltatóhelyei között. Persze, azért mindenki megtud(hat)ja az eligazító táblák, feliratok segítségével, merre találja a „csak” neki való olvasmányt. Az elrendezés egyébként tematikus.

A bejáratnál elhelyezett adminisztrációs-ellenőrző asztaltól balra, a faltól a terem jó egyharmadáig tart a *gyermekrészleg*, társberletben a *zenei részleggel*.

A könyvtár egyebek között azzal is megajándékozta látogatóját, hogy ott tartózkodása közben, az évszaktól függetlenül, gyönyörködhet a kinti természet szépségében. A terem egyik hosszanti oldalfala hatalmas panorámaablakkal van tagolva; ezeken át egy szép parkra látni, így a könyvtárban tartózkodó még zord idő esetén is a természeti környezet idegnyugtató hatását élvezheti. Más kérdés, hogy az ablakok értékes falfelületektől fosztják meg a könyvtárt. Hiába, valamit valamiért!

– *Mit kell tudni a zenei részlegről?*

– Négy fejhallgató segítségével ugyanennyien hallgathatnak zenét egyszerre. A választék bőséges: a lemezek száma közel jár az ezerhez. Az idén valószínűleg el is éri, mivel a múlt évet 906 lemezzel zártuk. Minden hangzó kategória képviselve van köztük. A legnagyobb a komolyzenei felvételek száma, de bőven akad köztük mese-, illetve könnyűzenei felvétel is.

– *Kollégái nevében is azt mondta, hogy a gyerekekkel való foglalkozás „életük sava-borsa”.*

– Sokan és számtalanszor leírták, emlékeztem szerint a *Könyvtárosban* is, hogy a gyerekekkel nem lehet fél szívvel, „hivataloskodva” foglalkozni. Mint könyvtáros állítom: szüntelenül meg kell újulnia annak, aki gyerekekkel foglalkozik. Szakmai értelemben, természetesen. Itt van például a könyvek *tematikus* elhelyezésének kérdése a könyvkiválasztó térben. Ha én a Kaland-izgalom-humor megjelölésű könyvhalmazba becsempészem *Gogol*, *Dumas* egy-egy művét, netán *Bierce* Bagoly-folyóját, izgatottan várjuk az eredményt: viszik-e a srácok vagy félrelölik, s maradnak a jó öreg Winnetou mellett (ami egyáltalán nem baj).

– *De a gyerekek irányított olvasmányválasztása is feladat. Gondolok itt az iskolai kötelező és ajánlott olvasmányokra, még inkább a tudatos ismeretszerző olvasás igényének kialakítására. Ezekkel hogy állnak?*

– Két kérdés, bár valóban összefüggnek

egymással. A kötelező és az ajánlott irodalom beszerzése a szükséges mennyiségben csak pénzkérdés, s mivel, mint ismeretes, lakóterületi igények kielégítését is vállaljuk (de milyen jelentékeny arányban!), s a lakóterületről jövő olvasóink többsége tanuló, jó, hogy bírjuk az e téren ránk nehezedő „nyomást”. A másik, egyben izgalmasabb kérdés: hogyan történik az olvasás, a könyvtárhasználat irányítása, a tudatos ismeretszerző olvasás igényének kifejlesztésére. Ez, divatos kifejezéssel élve, kétirányú utca. Ha az iskola is „beszáll”, könnyebben megy a dolog. Mi nem panaszkodunk: a vonzaskörzetünkben lévő iskolák hajlandók együttműködni. Jó példája a könyv-, illetve könyvtárhasználatra épülő oktató-nevelő munkának az egyik rajztanár vezette foglalkozás. A reneszánsz művészetét mutatta be oly módon, hogy háttérként felvázolta a korabeli Európa történelmi és művelődési képét. Mindehhez mi természetesen azzal járultunk hozzá, hogy „kézközelben” helyeztük el a vonatkozó gazdag irodalmat, ebből a tanár foglalkozás közben felmutatta a megfelelő műveket, és ezeket a gyerekek utóbb kedvükre átnézhatték, illetve akár ki is kölcsönözhatték. A könyvre épülő oktatást szolgálják a rendhagyó irodalomórák; ilyen volt a múlt évben a *Tavaszi az irodalomban és a művészetben* című.

– *Már a folyosói tárlók meggyőztek arról, hogy itt „kedvelik”, s ami ezúttal fontosabb,*

igyeksenek másokkal is megkedveltetni a képzőművészeteket.

– *Képzőművészeti kultúránk jelenlegi állapota ad még feladatot a mi számunkra is.*

– Látom, a terem túlsó végén van az ismeretközlő irodalom ETO-rendben a polcokon. Szónoki a kérdés, hiszen tudom, a könyvtár egyetlen helyiségből áll, mégis megkérdem, hová telepedhetek le, ha kedvem támad egy kis böngészésre a szakkönyvek között, egy kis lapozgatásra, netán szeretnék egy-két folyóiratba belekukkantani.

– *A felnőttrészlegben, elszórva, kis asztalok mellett 28, a gyermekrészlegben ugyanilyen elrendezésben 30 ülőhely van. Nincs és belátható időn belül nem is lesz olvasótermünk, további terjeszkedési lehetőség híján. Ezzel szemben 143-féle folyóiratot, képeslapot, hírlapot járunk. Ez az állományrész a könyvtár fő vonzereje. Itt említem meg, hogy a 906 hanglemmez mellett 269 diánk is van. Ezek mind 1986-os adatok. A 3044 kötetet számláló kézikönyvtári állományunk is kielégítőnek mondható; 629 kötet belőle a gyermekek tájékoztatását szolgálja.*

– Ha már az adatoknál tartunk, mekkora a könyvtár jelenlegi állománya, milyen a tartalmi megoszlás, mennyit fordíthatnak új könyvek vásárlására?

– *Kötetszámát tekintve az állomány már 1986-ban meghaladta a 63 ezret, értéke 2 és fél millió forintra tehető. (A fiókkönyvtárakban csaknem 23 ezer kötet van, 1986-ban 28 alkalommal 1152 új könyvet adtunk nekik letétbe.) Az állomány tartalmi megoszlását némileg elégedetten ismertethetem; az ismeretközlő irodalom részaránya ugyanis, mint ezt a munkaterv kapcsán már jelezte, megközelíti a szépirodalomét, 41,7 százaléké, míg az utóbbié 44,5, az ifjúsági irodalomé pedig 13,8 százalék.*

– Itt válik időszerűvé tisztázni, vajon eleendő-e az idei évre előirányzott, könyvbeszerzésre fordítható keretösszeg. Ha jól emlékszem, az 1987-es munkaterv 3000 új könyv beszerzését irányozza elő. Ez, ha nem tévedek, lényegében a teljes évi könyvtermést magában foglalja ezen a könyvtári szinten.

– Könyvbeszerzésre évi 180 ezer forintot költhetünk. Ez az összeg lehetővé teszi az említett állománygyarapítási igényeink kielégítését; 1986-ban 2979 új könyvet vásároltunk, nagyságrendileg tehát nem maradtunk el az idei évre tervezettől.

– *Van egy – tapasztalataim szerint – még ma is eléggé kényesnek számító kérdés: az állomány-
apasztaése. Közismert szóval: a selejtezése.*

Márpedig mind az 1986-os beszámolóban, mind az 1987-es munkatervben határozottan „kiállnak” e – szerintem is megkerülhetetlen – tevékenység mellett. „A selejtezéseket gondos válogatás után negyedévenként oldottuk meg” – írták 1986-ról, míg az 1987-es teremben ezt olvasom: „A tartalmilag elavult vagy használhatatlanná vált műveket folyamatosan kivonjuk az állományból.” Nem akadékoskodik senki?

– Nem, de ha fennakadna ezen valaki, idehívnam és megkérdezném, miként lehetne a mindössze 410 polcfolyóméter rakodóterületünket mondjuk 25 százalékkal növelni, hogy helyet kapjanak az új könyvek. Azt is megkérdezném, az elavult könyveket kiknek ajánljam.

– *Azt hiszem ennyi előzmény után érkezett az idő feltenni a kérdések kérdését, meg annak alkérdéseit: ez a név, hogy Csepel Autógyár szakszervezeti könyvtára, hány ember számára jelent valamit, amihez neki is köze van. Kik ök?*

– Előbb még annyit hadd mondjak el, hogy a heti nyitvatartás 35 és fél óra; jól igazodik a műszakváltáshoz. Szombaton is nyitva vagyunk 8 órától 13.30-ig.

Az Interpol tagja

Olvasóink száma 1986-ban 3553 volt; 46,6 százalékuk a Csepel Autógyárban dolgozik, közülük is a törzsgyár 5500 dolgozójából 1656-an – 30,1 százalék – rendszeres könyvtárlátogatóink. A többséget, azaz az olvasótábor 53,4 százalékát azonban a nagyon is tágra értendő környék lakói alkotják. A szomszédos városból, Szigetszentmiklósról, illetve az ugyancsak szomszédos községből, Szigethalomról járnak a legtöbben: 1243-an, illetve 1158-an, a többiek távolabbi helységek lakosai. Jönnek hozzánk Ráckeveéről, Szigetbecséről, Dabásról, Bugyiról stb. Persze ezekben a számokban benne van a saját gyárunk dolgozóinak száma is.

Egyébként olvasóink között van budapesti, sőt „dunántúli” (érdi) lakos is. Legfiatalabb olvasónk tavaly három óvodás volt, szülei társaságában képes mesekönyvet lapozgattak, szemmel láthatóan jól érezték magukat a könyvtári környezetben; abszolút többségben vannak az aktív korosztályok, a 20 és 60 év közötti életkorúak, őket a 701 általános, majd az 526 középiskolás, valamint szakmunkástanuló követi; 94 hatvan évesnél idősebb olvasónk volt, köztük a 76 éves *Csongrádi Vince* bácsi. Nevezetes személyiség ő: eddigi élet-

ben hétszáznál több útleírást olvasott, könyve-
lést vezet róluk, s időnként megmutatja nekünk. De még nála is nevezetesebb a 81 éves *Fábián Feri* bácsi, aki, s most jól tessék figyelni, állítása szerint tagja az Interpolnak, a híresnevezetes nemzetközi rendőrségnek. Ebbéli minőségében kábítószeres gyerekek felkutatásával, megmentésével tölti idejét.

– *Miközben mi itt beszélgetünk, javában zajlik a kölcsönzés. Érthető ez a nagy népszerűség a környéken, valahol csak be kell szerezniük a szegény „városlakóknak” meg a szomszédos községek népének, fiataljainak az olvasnivalót.*

– A hangsúly valóban a „kell”-en van. Ha ugyanis tovább elemezzük az olvasógárda összetételét, rögtön „kiugrik” mennyi köztük a kis- és nagydiák. Nekik nem csupán „lelki szükséglet”, hanem egyszerűen *kell* a könyv.

– *Mint Molnár Mártának, annak idején.*

– Saját egykori tapasztalatomból tudom, milyen nagy dolog az, ha egy környékbeli diáknak szüksége van egy könyvre vagy csak egy idézetre, adatra, nem kell HÉV-vel bedöcögnie Pestre, valamelyik Szabó Ervin Könyvtárba...

– *Ahol éppen az a könyv ki van kölcsönözve.*

– Tehát 1986-ban 1125 tanuló járt hozzánk, s közülük mindössze 257-nek volt valamelyik szülője gyári dolgozó nálunk.

– *Most kellene ismét utalni a szervezett könyvtárlátogatásokra, a könyvtárhasználati foglalkozásokra: hasznosságuk a diákolvasók nagy számával igazolódott. Am arról még nem beszélgettünk, hogyan segíti a könyvtár főleg a középiskolásokat a házi feladatok megoldásában. Tulajdonképpen ide kapcsolható az állományfeltárás (-feltártság) helyzete, mint mindenfajta tájékoztatás, információnyújtás alapvető eszköze.*

– Betűrendes és szakkatalógus segíti az olvasók eligazodását mind a gyermekrészt, mind a felnőttrészt az állományában. Éppen 1986-ban tartottunk katalógusrevíziót, pótoltuk a hiányzó katalógustételeket. Ma már naprakész mindkettő.

Hadd említsem itt ismét a kézikönyvtárakat; mind a társadalom-, mind a természettudományi kézikönyvekben gazdag gyűjtemény várja olvasóinkat. Gyári dolgozóink szakmai továbbképzését, illetve továbbtanulását is igyekszünk segíteni a szükséges szakmai irodalom gyűjtésével és hozzáférhetővé tételével. A művelődési központban folyó nyelvtanfolyamok hallgatóinak nyelvkönyveket, a számítástechnikai tanfolyamok résztvevőinek a megfelelő

tankönyveket szereztük és szerezzük be. A tanulóknak, ha kéri, bibliográfiákat állítunk össze a kívánt témából.

Hogy ifjú olvasóink mennyivel inkább „célzott”, azaz előre megtervezett igényekkel jönnek hozzánk (amiket a napi tanulás szükséglete diktál), azt az olvasószolgálati munka keretében végzett egyik felmérésünk adatai igazolják. A felmérés időszakában a 18 évesnél fiatalabb olvasóink nagyobb arányban (32 százalék) olvastak az ismeretközlő irodalom körébe tartozó műveket, mint a felnőtt olvasók (29,4 százalék). A kölcsönzött művek körén belül ugyancsak a mintavételi hónapokban a szépirodalom az ifjúság esetében 21, a felnőtteknél 62,6 százalék volt.

– *Ebben bizonyára szerepet játszott az iskolai igények mellett a könyvtár állománygyarapítási „stratégiája” is, melynek eredményeképpen a teljes könyvvállománynak csaknem 42 százaléka, azaz majdnem a fele ismeretközlő irodalom. De ejtsünk arról is szót, mennyire aktív ez az olvasógárda. Nem lappanganak köztük „holt lelek”?*

– A 3553 olvasó évente 25–26 ezer alkalommal keresi fel könyvtárunkat. Egy-egy olvasóra 7,3 látogatás jut. Ezek során 60–64 ezer könyvet kölcsönöznek, olvasónként csaknem 18 kötetet. Ezek természetesen átlagok, van, aki többet, s van, aki kevesebbet visz haza egy-egy látogatás alkalmával. Azt talán még érdemes megemlíteni, hogy 1961-ben (a mai könyvtár megnyitásakor) a gyár akkori 12 ezer dolgozója közül 2400 volt könyvtári tag, vagyis a dolgozók 20 százaléka (mellesleg, milyen nagy eredmény volt ez akkor!), szemben a mai 30,1 százalékkal.

– *Pedig hol volt 1961-ben a tv-korszak, ha létezett is már néhány éve a tv; az egyéb „médiáról” meg az életmód alapvető változásairól – gmk, kiskert, autó, utazás stb. – nem is beszélve. A könyv állja mind e kihívást, s ezek a számok bizonyítják, a jó könyvtár is... Hány olvasót fogadnak egy-egy napon, és hány könyv cserél időlegesen gazdát?*

– Átlagos napi forgalmunk 70–80 látogató, a kölcsönzött kötetek száma 160–200 között változik. Látogatottságunk bizonyára még nagyobb volna, ha olvasóteremmel is rendelkeznénk, bár az említett ülőhelyek és a zenei részleg fejhallgatói így is állandóan foglaltak. Hadd térjek azonban vissza néhány szó erejéig az olvasótábor, a forgalom alakulásának jelenéhez, s főleg hadd mondjam ki, a jövőt nem szabad rózsásabbnak látnunk, mint amilyen-

nek ígérkezik. Idézek az 1986. évi jelentésünkből: „Olvasóinkat igyekeztünk megtartani és újakat toborozni. Ennek ellenére számuk nem emelkedett... Az olvasók számának szinten tartása – mivel a vállalati létszám fokozatosan csökkenő tendenciát mutat – nem kis gondot jelent...” Ez a helyzet nem fog javulni 1987-ben sem. És itt szeretnék rámutatni arra, milyen fontos szerepet tölt be a 10 fiókkönyvtárunk és természetesen a bennük tevékenykedő könyvtárosok gárdája az olvasók megtartásáért és, ha ez egyáltalán lehetséges még, létszámuk növeléséért tett erőfeszítéseinkben. Hiszen ők, a gépek mellett, a szerelőcsarnokokban valóban az „első vonalban” teszik a dolgukat. Ezúton is köszönet áldozatos munkájukért.

– *Időnk lejárt. Jól tudom, sokkal több az, amiről nem beszélünk, jóllehet kellett volna, mint amiről szó esett. Mégsem maradhatnak említetlenül azok, akik ebbe a korántsem gépiesen működő gépezetbe, a könyvtárba, életet lehelnek – a könyvtárosok.*

– A tennivalókat négy munkatársammal megosztva végezzük el. Kettő főiskolai szakképzéssel rendelkezünk, további két kollégánknak középfokú szakképzése van, egyikük, valamint az egyetlen szakképzetlen, kezdő munkatársunk szintén főiskolai képzést kíván szerezni. Tulajdonképpen mindenkinek minden területen otthonosan kell mozognia – ez így is van – de azért nem hiányoznak a munkaleírások sem. A magamét talán nem kell ismertetnem: mindenért felelős vagyok, s ez így is van rendjén. Főiskolát végzett kollégám (hogy félre ne értse senki: valamennyien nők vagyunk, bár ennek itt most igazán nem szabad, hogy jelentősége legyen, ezért nem használom a „kolléganő” kifejezést) a helyettesem, egyben ő a feldolgozó- és propagandamunka felelőse, a másik két munkatárs megosztozik a felnőtt-, illetve a gyermek-olvasószolgálati teendőkön, a jelenleg még szakképzetlen munkatársunk a „mindenes”, azért, hogy a könyvtári munka valamennyi részterületével megismerkedjék, munkájának nagyobb hányadát azonban a gyermekszolgálat és az adminisztratív munka ellátása alkotja.

– *A három kívánság?*

– Csak egy plusz egy van. Egy a könyvtárnak, egy magamnak. Fejlődjön odáig ez a könyvtár, hogy nekem is meg kelljen tanulnom az új technikát, aminek ismerete nélkül már nem lehet benne dolgozni. Magamnak? Egyszer majd innen szeretnék nyugdíjba menni...

*

Hatásos és lendületes befejezés helyett, amely egyben az értékelés szerepét is betölténé, ide iktatok néhány megállapítást, melyet a gyár művelődési központjának igazgatójától hallottam, midőn a könyvtárban tett látogatásom után – illendőségből – őt is felkerestem.

Mint tudvalevő a könyvtár fenntartója a Csepel Autógyár szakszervezeti bizottsága, amely ezt a jogkörét a művelődési központ igazgatója útján gyakorolja; szakmai kérdésekben a könyvtár önálló, szakfelügyeletét a Pest megyei SZMT könyvtár látja el.

– Mártika – mondotta az igazgató – Máté György méltó utóda. Vezetése alatt a könyvtár munkáját magas színvonalú tudatosság jellemzi, a szó legjobb értelmében vett *profizmus*. Ez a vezetési stílus meghozta gyümölcsét, mindekelőtt munkatársai körében, akiket magával ragadott a mindenkori lehetőségek körét tágitani akaró dinamizmus. Az általa teremtett munkahelyi légkör eredménye: a könyvtárban nyugodt, kiegyensúlyozott személyiségű emberek dolgoznak, akik „kihozzák” magukból azt a teljesítményt, amire csak képesek.

Mindezt jól látják a könyvtár fenntartói is. Nincs gond – 1987 tavaszán – a működési feltételek megteremtésével. A könyvtár bátran tervezhet... Azt sem titkolom, nincs is rá ok, hogy a könyvtárosok munkáját nem csupán erkölcsi megbecsüléssel honoráljuk. A közelmúltban rendeztük fizetésüket, természetesen munkakörük és a könyvtárban eltöltött szolgálati idejük arányában. Miszori Sándorné mint könyvtárvezető, azt hiszem szép fizetést mondhat magáénak. Ami rendjén is van, hiszen örök szabály: a tisztességes munkát tisztességesen meg is kell fizetni.

Ki ne értene ezzel egyet.

Simay Norbert

A Könyvtáros egyes számai – tizenkét hónapra visszamenőleg – kaphatók a Lapkiadó Vállalat Közönségszolgálatánál (1076 Budapest, Thököly út 21. Tel.: 424-543); a régebbi számok pedig szerkesztőségünkől kérhetők.

A könyvtárhasználatra nevelésről

Gyermek- és iskolai könyvtáros körökben nincs még egy téma, amelyről oly gyakran és oly sokat beszéltek volna az elmúlt másfél évtizedben, mint a könyv- és könyvtárhasználatra nevelésről. Már egykori szakcikkeinkben is igen büszkén irtunk – könyvtárosok és pedagógusok egyaránt – az 1970-es években indított új általános iskolai tantervről. Arról, hogy a mi oktatási rendszerünk megértette a kor szavát: csak nálunk kötelező tanítási anyag a könyv- és könyvtárhasználati ismeret. Hirdetjük, hogy az általános iskola a reform után végzőseit úgy engedi útra, hogy a „mindent tudás” reménytelen igénye helyett vagy mellett elsajátítják a folyamatos tanulás készségét, eljutnak a permanens művelődés igényéig, s felnőttként a friss tudásra nyitott személyiségek lesznek. 1984-ben már ilyen fiataloknak kellett volna elhagyniuk az iskolát. Nem így történt, és most egyre kevésbé értjük: miért, hogy ennyi idő után még mindig, újra és újra szólnunk kell a folyóirat- és könyvtárhasználat fontosságáról, hiszen szüntelenül sürgetjük és folyamatosan segítenénk e tárgy eredményes oktatását. Miért, hogy az elv nem testesült valósággá, ellenkezőleg: tartalom és érzelem nélküli pedagógiai közhellyé fakult. Miért, hogy a feleletet keresve csak egymásra mutogatunk, az iskola hol a saját könyvtárára, hol a közművelődésire, a könyvtár pedig az iskolát marasztalja el.

Mi történt másfél évtized alatt?

A tantervben leírtakhoz – sem akkor, sem azóta – *nem teremtették meg a megvalósítás személyi és tárgyi feltételeit*. Hiányzott a megfelelő „infrastruktúra”: a több könyvre épülő oktatás módszertanát jól ismerő pedagógus, a felkészült és függetlenített iskolai könyvtáros, a megfelelő könyvgyűjtemény az iskolában és a

tanácsi könyvtárakban. Egyáltalán: az önálló pedagógiai munkára lehetőséget adó demokratikus iskola.

Az okokat kutatva eddig a tények csak közvetlenül látható szeletéig jutottunk el. Érdeemes és szükséges azonban a mélyebben rejlő valóságot is megismerni.

Ma a közgazdászok és szociológusok az iskola helyzetéről szólva társadalmunk létkérdéseként emlegetik a megújítást. A gazdasági kihívások sora zavarba hozta az iskolarendszert. Az emberi szellemi tőke gazdasági jelentősége felértékelődött világszerte: a fejlett országokban a lakosság egytizedénél alig több a szakmunkás, a többi szellemi foglalkozású, illetve a szolgáltatásban dolgozik. Nálunk 70 százalék a munkás. A világgiazi termékekben már mindenütt a szellemi munka jelenti az értéket, a pénzt. Erre a váltásra – az élő munka leértékelődésére – nekünk is fel kell készülnünk: képessé kell tenni az embereket arra, hogy az új ismereteket gyorsan és biztosan sajátítsák el. *A kor követelményeinek megfelelő iskola tehát gazdasági és nemzeti sorskérdés is napjainkban.* Az „elmozdulás” kissé már érezhető: változott az iskola megbecsülése, az oktatásnak a nemzeti jövedelemből valamivel nagyobb a részesedése, mint azelőtt.

Mit jelentene a megújulás? Először is változtatni kellene az iskola eddigi teljesítményszemléletén, a minőséget elhanyagoló, csak az érdemjegyekkel mérő rendszerén. Az eddigi teljesítményelv következménye – az oktatáspolitikusok is elismerik – a fedezet nélküli általános iskolai végzettség. Ez azt jelenti, hogy az *általános iskolát elhagyók 20 százaléka funkcionális analfabéta*. Olyan, aki az *önálló ismeretszerzés minimális képességével és készségével sem rendelkezik*. Ha ehhez hozzászámoljuk azokat, akik a 8 általánost el sem végzik, akkor már a társadalom egyharmadáról van szó. Azokról, akik „jövőtlenek”: még szakmát sze-

rezni sem tudnak. A jelenleg közvetített szakismeret nem konvertálható, a tudás verbális.

A nevelés tekintélyelvű, így nem töltheti be a kor követelményeinek megfelelő szocializációs szerepét, azt, hogy a fiatalokat segítse eligazodni a mai bonyolult világ kérdéseiben, és felkészítse őket a továbbtanulásra, a folyamatos önképzésre. Arra, hogy felnőttként gyorsan tudjanak képzettséget, szakmát változtatni. A mi nevelési és oktatási tervünk az általános iskola céljának meg nem ezt tekintti. A „szocialista ember személyiségének” megalapozásához a sokoldalúan képzett, művelt ember eszményét deklarálja. De az oktatásügy megújításán fáradozóktól, a kor követelményeihez közelítve, egyre gyakrabban hallani: „szerényebben”, reálisabban kellene fogalmaznunk, s *nevelési célként* elfogadni az *önálló ismeretszerzési készség és képesség* fejlesztését.

Súlyosbitja a helyzetet, hogy *házánkban a tudásnak és képzettségnek nincs meg a presztízse*. Mint tudjuk, Magyarországon egy-egy nemzedék egyharmada középfokon végzett, és Európában ezzel az aránnyal az utolsók vagyunk. Nálunk minél többet tanul valaki, annál kevesebb a fizetése. És ez természetesen visszaveti az iskolai teljesítményeket is, mert az iskola munkája szorosan összefügg a szellemi munka társadalmi presztízsével. A változtatáshoz tehát a pedagógiai vagy könyvtári motiváció nem elegendő, nem tudja helyettesíteni a társadalmi motivációt.

Mindezek ismerete szükséges ahhoz, hogy megértsük, a kezdeti lelkesedés után miért torpant meg a könyv, a könyvtár használatása az iskolai munkában, miért vesztett jelentőségéből az olvasás. És hogy igaztalanul ne csak az iskolát marasztaljuk el. A megértés azonban nem jelenthet felmentést: változatlanul sürgetnünk és segítenünk kell a megújulást. Ám közreműködésünk csak akkor lesz hatékony, ha ugyanilyen körültekintéssel – a reális ítélet megfogalmazásával – tájékozódunk a könyves oktatás szűkebb, iskolai könyvtári környezetéről.

Milyen az iskolai szintér? Először a szubjektív tényezőkről. A könyvhasználat *gondolkodásmód és technikai tudás*. Cselekvés, prakszis a műveltség elsajátításában. Ehhez viszont olyan tanítók és tanárok kellene, akik birtokosai is ennek a sajátos metodikának. Sajnos, mind a mai napig a *pedagógusképzés tantárgyi módszertanaiban nem* (vagy alig) *szerepel* ez az ismeret. Felkészületlenül pedig hogyan képzelhető el, hogy a tanítási órákon biztonsággal

folyják a rendszeres könyvhasználat, s a szaktanárok olyan házi feladatokat adnak, amelyek feltételezik a folyamatos könyvtárhasználatot? Alig vagy sehogy. Hiszen a szaktanár segítsége szükséges a könyves feladat minden apró részletének megtanításához. Hogy a tanulók az információ megkereséséhez hogyan fogjanak hozzá; hogy egy-egy cikkből miként kell a lényeget kiszűrni és kijegyzetelni stb. – még ilyen egyszerűnek tűnő mozzanatok is megkívánják a tanítói, tanári irányítást. És a sok közös gyakorlást.

Minimális követelmény, mert ugyancsak alapja a könyves munkának, hogy a *tanítók és tanárok ismerjék saját szaktárgyuk irodalmát* (gyerekirodalmát is!), valamint a *könyvtárak gyűjteményét*. Ezek ma még csak „elvárások”, biztonságul sorolhatnánk az olyan házi feladatok, amelyeket a tanár, könyvismerete hiányában, a könyvtárosnak „ad fel”, mert bonyolultsága miatt a tanulók képtelenek önállóan megoldani, vagy mert az általános iskolai harmadikos-negyedikes csak a felnőtteknek szánt, nehezen érthető szakkönyvekből gyűjtheti össze az információt, s ilyenkor még a magyarul fogalmazott mondatokat is a könyvtárosnak kell „tolmácsolni”, „lefordítani”. Meglepő ez a tanári igénytelenség, mert vajon akad-e olyan matematika szakos, aki a feladott példát előzetesen maga is ne oldaná meg, de a számtani feladvánnyal szinte azonos logikai értékű információgyűjtés esetében ez az elemi követelmény senkinek sem jut eszébe. És még egy. Az ilyenfajta „búvárkodás” sem a tárgy-

hoz, sem a könyvtárhasználathoz nem ébreszt kedvet!

A könyv- és könyvtárhasználat gyakorlással kialakított készség, s csak akkor él, ha *valamennyi tantárgyban* szerepet kap. Nem ismeretanyag, amely néhány jegyzettel feleleveníthető. Amikor technikaórán a fűrészt tanulják, az nem csak abból áll, hogy bemagolják milyen a fogazata, hogyan kell élezni stb., hanem mindaddig *gyakorolnak*, amíg valóban jól tudnak dolgozni vele. Ez mindenki számára nyilvánvaló, de hogy a katalógus ugyanilyen „szerszám”, s munkaeszközkénti sűrű használata lenne fontos, már nem ilyen egyértelmű. Csak egyetlen órán említik (ha nem hagyják ki a tanítási anyagból!), s többé nem térnek vissza rá. Így válik az „élet-feladat” oktatási témává.

A *tárgyi körülményekről* csak röviden. Az új tanterv tíz éve után is siralmas helyzetben vannak az iskolai könyvtárak. Hogyan szocializál az általános iskola, amelyiknek könyvtárából az alpművek sora hiányzik, s a községi könyvtárban is másfél méter – rongyos – könyv jelenti a gyerekek gyűjteményét? S az egész településen egyetlen gyereklap sincs...

Milyen hatásokkal lehet megtanítani az önálló művelődést? Szolnokon 17 általános iskola és 3 gyermekkönyvtár működik. A legnagyobb gyűjtemény a megyei könyvtaré. Itt évente átlagosan 130–140 csoportos foglalkozást tartanak. Ebből 20–25 a *könyvtári tanítási óra*, tehát – elvileg – iskolánként egy-két osztálynak szól csupán. Az iskolákban a saját könyvtárhasználat mértéke nagyobb; átlagosan 1,8 óra jut a könyv- és könyvtárhasználatra tanulócsoportonként. Ugyanakkor a tanterv csak az első osztályban 3–5 könyvtári órát ír elő... egyszerű kiszámolni, hogy a 8 évfolyam tanulócsop-

ortjai az általános iskolai évek alatt hányszor jártak könyvtárban.

A számok jól láttatják, milyen kevéssé veszik komolyan ennek az új tanítási anyagnak a közvetítését, gyakorlását. S bizony a 8. osztály befejeztekor a minimális ismereteket sem birtokolják a gyerekek. *Fehér Ilona* a Versegly Könyvtár gyermekkönyvtárosa szeretett volna erről megbizonyosodni, s felmérést végzett a város végzős általános iskolásainak körében. (A teljes anyag az *Együtt* 1986. 3. számában jelent meg, itt csak a legjellemzőbb néhány példát említjük.)

Kíváncsi volt, mit tudnak a 14 évesek a könyvtárról. Nyolcévi tanulás után 44 százalékuk csak azt, hogy „sok könyv van benne és kölcsönözni lehet”, 11 százalékuk szerint a könyvek mellett újságokat és folyóiratokat is gyűjt. A hangzó anyagról – amellyel pedig találkozhattak – még kevesebben beszéltek. A válaszokat indokolja, hogy a *nyolcadikosok 8 százaléka sohasem volt egyetlen könyvtárnak sem tagja*. 64 százalék jelenleg is valamelyik könyvtárnak beiratkozottja, 20 százalék két könyvtárba is jár. Távolságtól függetlenül, legtöbben (49 százalék) a megyei könyvtárat használják.

Milyen indítékok alapján keresik fel a könyvtárat? „Sok érdekes könyv van benne; sokat lehet olvasni az iskolai tanuláshoz.” S bár korábban nem említették a zenei szolgáltatást, néhány gyerek ezt is feljegyezte. A helybenolvasásról is szólnak. Sokan említik a gyermekkönyvtárosok kedvességét, s hogy „könnyen el lehet igazodni a könyvek között”.

A családi könyvtárakról két adat: 20 százalékuknál nincs semmiféle lexikon és szótár, további 36-nál csak egyetlen kétnyelvű szótár

található. Tulajdonképpen 56 százalék otthon nem tud kézikönyvet használni. *A gyerekek 10 százalékának otthonában nincsenek könyvek.*

A könyvtárban való tájékozódásról: a szakrendet mindössze 5 százalék említette, a katalógusról 19 százalék nem tudott semmit, 25 százalékuk azt közölte, hogy megkönnyíti a keresést, mert elárulja, hol található a könyv. Mások szerint: „arra szolgál, hogy a könyvtáros meg tudja mondani, megvan-e a könyv a könyvtárban”, a gyerekek egy része nem tudja, hogy ez nekik és nem a könyvtárosnak szól. Nagyon kevesen említik, hogy a katalógus segítségével tájékozódhatnak egy-egy téma iródalma felől.

S a szinte teljesen megoldhatatlannak tűnő kérdés: az önálló irodalomgyűjtés. *Benedek Elekről* kellett volna összeállítaniuk egy bibliográfiát. A gyerekek közel fele a kifejezést nem ismerve (pedig tanulniuk kellett volna) biográfira asszociált, s így válaszolt: „Odamegyek a lexikonhoz és kiírom, amit Benedek Elekről tudni kell.” A lexikon szócikkeit lemásolni: ez

az általános iskolai könyvhasználati tudás eddigi „legnagyobb eredménye”.

A példákat tovább sorolni értelmetlen, ennyi is elég annak illusztrálására: mennyire eredménytelen, ha formálisan, öncélú ismeretanyagként kezelik a könyv- és könyvtárhasználati ismereteket.

★

A gondolatmenet végén sem az összegzésre, sem a következtetések megfogalmazására nem vállalkozom. Szükségtelen, azt ki-ki maga is megteheti. Szándékom csupán az volt, hogy rámutassak: sem a tágabb társadalmi, sem a szűkebb iskolai, könyvtári környezet ma még nem ösztönöz a folyamatos művelődésre. De a könyvtároshivatás egészséges türelmetlenséggel mégis arra kötelez, hogy a lassan, akadozva funkcionáló intézményes formák mellett (időnként helyett is), legalább mi izleltessük meg egy-egy gyerekolvasóval az ismeretek önálló felfedezésének örömét.

Pápayné Kemenczey Judit

A könyv- és könyvtárhasználati foglalkozások helye a középiskolai oktatásban

Oktatásügyünk ma a nagy változások korát éli. Az új oktatási törvény szellemében minden iskolának ki kell alakítania sajátos, egyéni oktatási arculatát. Az iskolai könyvtárak előtt is új lehetőségek nyílnak. A közelmúltban megjelent 203/1986. MM. sz. útmutató az ezredfordulóig rajzolja meg az iskolai könyvtárak fejlesztésének, korszerűsítésének irányát. A dokumentum szerint: „Társadalmi fejlődésünk jelenlegi szakaszában megnövekedett a műveltség szerepe, a műveltséget közvetítő intézmények, mindenekelőtt az iskolák felelőssége. Továbbhaladásunk érdekében a felnövekvő nemzedéket képessé kell tenni a szükséges ismeretek önálló megszerzésére és továbbfejlesztésére. A közoktatás fejlesztési programja követelményszintre emelte az ismeretek önálló megszerzéséhez szükséges képességek és készségek fokozatos fejlesztését... Az ezredforduló

feltételezett szükségleteinek is megfelelő könyvtári modell a hagyományostól eltérő magas szintű munkaszervezéssel és pedagógiai aktivitással lehetővé teszi a különböző információhordozók egymással összehangolt, tantárgyközi felhasználását.”

Ennek a leendő könyvtári modellnek a megvalósításához alapfeltételt jelentenek az oktatási rendszerbe szervesen beilleszkedő, egymásra épülő könyv- és könyvtárhasználati foglalkozások. A továbbiakban azokat a többékevésbé bevált foglalkozási formákat szeretném ismertetni, amelyeket a nyíregyházi Kölcsey Ferenc Gimnázium és Szakközépiskolában sikerült meghonosítanunk az utóbbi évtized során. Távol álljon tőlem, hogy kezdeményezéseinket követendő modellként állítsam be! Szerencsére, a középiskolai könyvtárak köre ma már elfogadható körülmények között

működik, és nem tudhatják milyen érzés két-szer tíz méteres alapterületű helyiségbe zsúfolva várni az olvasókat. Ilyen szorongató helyzetben a könyvtáros nem tehet mást, mint hogy „kiviszi a könyvtárat” az olvasói közösségekbe. Ebből az „alaphelyzetből” születtek a mi könyv- és könyvtárhasználati foglalkozásaink, amelyek között a következő alapformák különíthetők el: könyvtárismertető órák; az olvasás témájával foglalkozó osztályfőnöki órák; könyvtári témájú szakórák osztálykeretek között, illetve fakultációs csoportok számára; intenzív könyvtárhasználatra nevelő foglalkozások kiscsoportok számára (könyvtár szakkör, illetve könyvtári fakultáció).

Óratípusok

A *könyvtárismertető órák* azt a legegyszerűbb foglalkozási formát jelentik, amelyet az iskolák többségében – alap- és középfokon egyaránt – ismernek és gyakorolnak. Mi ezeket az órákat az I. osztályos tanulók számára szervezzük meg szeptember elején. Itt tájékoztatom a tanulókat a könyvtárhasználattal kapcsolatos alapvető tudnivalókról, majd 10–12 jól összeválogatott könyv segítségével egy kis ízelítőt kapnak a különböző könyvtípusokból. Hiba lenne a könyvtárismertetést csak az iskolai könyvtárra korlátozni, annál is inkább, mert az osztályfőnöki órák tantervében külön szerepelnek könyvtári témájú kérdések. Ezért 1981-től kezdve januárban osztályfőnöki óra keretében minden első osztály számára megszervezzük a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtárral való ismerkedést. A könyvtár munkatársai mindig nagy szakértelemmel kalauzolják végig tanulóinkat a felnőtt kölcsönző szakrészlegein, alapfokú útbaigazítást adnak nekik a katalógusok használatáról, és arra is van gondjuk, hogy a séta végén néhány kellemes percet tölthessünk a zenei részlegben. Ez a szervezett látogatás különösen a vidéki tanulók számára fontos, mivel ők korábban egyáltalán nem jártak még nagyobb könyvtárban, és ki tudja, mikor jutottak volna el oda maguktól.

Az *olvasás témájával foglalkozó osztályfőnöki órák* megszervezésének gondolata is lényegében a tantervből következik. II. osztályban szerepel a „Tanulás egy életen át” című témakör, s ezen belüli részkerészként az *önművelés*. Így lett óránk tárgya: „A könyv mint az önművelés eszköze”. Ezekre az órákra (és a további óratípusokra is) osztálytermekben kerül sor,

ahová bevisszük a szükséges illusztrációs anyagot. Ezeken az órákon a következő kérdéseket vitatjuk meg: Milyen tömegkommunikációs eszközök állnak a ma emberének szolgálatára? (Ekkor röviden áttekintjük a könyv történetét az agyagtábláktól a fényszedésig.) Lehet-e a könyv státusszimbólum? Hogy válik ma mindinkább munkaeszközzé a könyv? Valóban elérkezett-e a „Gutenberg-galaxis” alkonya?

Az óra utolsó 15 percében – a főbb könyvtartípusok bemutatása közben – jó tanácsokkal igyekszem ellátni a tanulókat, hogyan kezdjenek hozzá könyvtárak alapításához.

Az alapszintű könyvtárhasználati jártasságot biztosító könyvtárismertető órák után sor kerülhet a *könyvtári tárgyú szakórákra*.

Ezeknek az óráknak tárgya: ismerkedés az egész évi tananyaghoz felhasználható irodalommal. A bemutatásra kerülő könyvtípusok: írói életrajzok, illetve történelmi regények és más szépirodalom; a tantárgyhoz kapcsolódó alapvető kézikönyvtári anyag (lexikonok, enciklopédiák, kézikönyvek, szótárak és adattárak); a felhasználható ismeretterjesztő irodalom, elsősorban a népszerű sorozatok. Ezeket az órákat mindig magam szoktam tartani. A könyvtáros, aki egy szaktárgy anyagát kívülről állóként, tájékoztató jelleggel közelíti meg, jobban fel tudja hívni a tanulók figyelmét azokra a dolgokra, amelyek a tantárgyban benne élő szaktanár számára annyira nyilvánvalók, hogy szót sem ejtene róluk. Ilyen például a könyvek formai jegyeinek alapos szemrevételezése. (Hányadik kiadás, a megjelenés éve, a kiadó neve; a különféle mutatók használata stb.) Azt is mindig fontosnak tartom megjegyezni, melyik könyvtípustól milyen szintű információkat várhatunk. Amennyire az idő lehetővé teszi, néhány egyszerűbb adatkeresési feladatra is sort kerítünk az órán; így a tanulóknak alkalmuk nyílik friss ismereteik gyakorlására.

Az elméleti *fakultációs foglalkozások* elsődleges célja a tanulók felkészítése a felsőfokú tanintézetekben való továbbtanulásra. Ebből következik, hogy a „faktos órákon” elsajátított könyv- és könyvtárhasználati jártasság néhány év múlva bőven kamatozik. Bizonyos tantárgyak már a fakultáció 2 éve alatt is építenek a könyvtár szolgáltatásaira. Ezek a tantárgyak a magyar nyelv és irodalom, a történelem és a biológia. A többi elméleti tárgy tanterve az alaptantervekhez hasonlóan általánosságban tesz említést a szakirodalomról, de konkrét

órakeretet nem jelöl meg a vele való foglalkozásra. Ezzel kapcsolatos panaszaimat már köztettem annak idején a *Könyv és Nevelés* hátsójain (1982/4–5. sz.), nem szeretném ezeket megismételni.

Az előbb említettekből következik, hogy magyarból, történelemből és biológiából magától értetődően kínálkozott a könyvtári tárgyú foglalkozások megszervezése. Ezek a foglalkozások két-két órás időtartamúak, illetve magyarból kétszer két órát szentelhetünk nemcsak céljainkra. A biológiából tartott órákat az alaptantervi magyar- és történelemórák mintájára szervezem meg; bemutatásra kerül a tantárgyhoz kapcsolódó kézikönyvtári anyag és a legjobban hasznosítható ismeretterjesztő irodalom. Magyarból és történelemből, az alaptantervi könyvtárórákra építve, már magasabb szintű dolgokkal is foglalkozhatunk. Mivel eddig a magyar és történelem faktos csoportokba csaknem ugyanazok a tanulók jártak, a foglalkozások tematikáját egymásra lehetett építeni.

Eredményeink

Nem lenne teljes a beszámoló, ha nem foglalkoznék a könyvtárórák eredményességének, hasznosságának kérdésével. Mikor 11 évvel ezelőtt ódon iskolánkban meghirdettem a „rendhagyó órák” programját, olyasmit éreztem, mint annak idején a „fényes szellők” nemzedéke: „Holnapra megforgatjuk az egész világot!” Egy év alatt rádöbentem: lehet, hogy ugrásszerű változások történhetnek a társadalom bizonyos szféráiban, de az nem az oktatásügy! Nem mondom, fellendült az olvasási kedv a könyvtárórák nyomán, de a könyvtár falai azért nem omlottak össze a sűrű ajtónyitogatástól. S noha az elmúlt 10 év alatt sem lettem hűtlen elképzeléseimhez, bölcsebb lettem egy tanulsággal: a könyv- és könyvtárhasználati foglalkozások sikeréhez nem elegendő a könyvtáros lelkes odaadása, feltétlenül szükség van még a szaktanár és a tanulók cselekvő együttműködésére is. Mert mit mutat a gyakorlat? Hiába is védeném a mundér becsületét, be kell vallanom: a szaktanárok egy része még ma is szigorúan „egykönyvű”. Nagylelkűen átengedi ugyan óráját könyvtári célokra, de nem épít az itt elhangzottakra. Kizárólag a tankönyvi törzsanyagra épít. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy jelenlegi tankönyveinket tudományos életünk színe-java írta, és egy egyszerű „mezei tanárnak” épp elég gondot

okoz ennek az egy könyvnek a feldolgozása. Egyik-másik tanulócsoporthoz szerény szellemi befogadóképessége sem elhanyagolandó szempont. Visszatérve az eredeti gondolathoz: ha a szaktanár a tankönyv anyagát szigorúan számon kéri, tantárgyi átlaga megtévesztően jobb lehet, mint azé a kollégájáé, aki a kiegészítő anyagokkal is bajlódik, kiselőadások megtartásával, házi dolgozatok írásával, egyéni anyaggyűjtési munkával terheli a tanulóit. Legfeljebb annyi történik, hogy az egy könyvön nevelt könyvtárosok érettségi vizsgájáról készült jegyzőkönyvben ez áll majd: „A feleletek könyvízüek, sablonosak voltak”, míg a másik csoportban „élményszerű, egyéni véleménynyilvánítást tükröző feleleteket hallhattunk”. Aztán a jegyzőkönyvek irattárba kerülnek, és az élet megy tovább! Tapasztalatom szerint egy szaktanár munkájának értékelésekor szóba sem jön, mennyire épít a könyvtári háttérre. Talán rangon aluli dolog ilyesmivel foglalkozniuk a szakfelügyelőknek, szaktanácsadóknak? Könyvtárosi pályafutásom során mindössze egy tematikus vizsgálat alkalmával fordult elő, hogy egy bizonyos tantárgy szakirodalmával való ellátottságunkról és az olvasói érdeklődésről kértek tőlem adatokat.

Mielőtt a pesszimizmus és a cinizmus sötét vádjával illetnének, elmesélem egyik legnagyobb sikerélményemet. Egy magyar szakos tanárunk másik gimnáziumba szegődött el, és mikor kis idő múltán találkoztunk, elújságolta nekem, hogy új iskolájában a könyvtáros nem tart könyvtárórákat, de ő, hiányérzettől hajtva, maga szervez ilyeneket a nálunk megismert minta alapján.

Mi a helyzet a könyvtárosokkal? Sajnos – ezt is tapasztalatból tudom – a tanulók egy része csak testben van jelen az órákon. Nem figyelnek odaadással (például a megyei könyvtárban letáboroznak a színes magazinoknál, és nem hallgatják meg, mit mond a könyvtár munkatársa a katalógusokról). Egyébként szigorúan „magánemberi” minőségben el kell ismerünk, egy tizenéves kamasz számára feltétlenül nagyobb élményt jelent az *IPM* vagy a *Mikro-magazin* lapozgatása, mint a könyvtárfiókok áhíthatos szemlélése! Az sem ritkaság, hogy a tanulók évről évre ismétlődő dolgokat sem jegyeznek meg (például még negyedik osztályban is akad olyan tanuló, aki nem tudja, mi a különbség a lexikon és az enciklopédia között). Mindez azért fordulhat elő, mert a könyv- és könyvtárhasználati ismereteket nem kérjük számon tőlük. Emiatt felejtik el egycsa-

pásra az általános iskolában követelményszinten előírt ismereteket is.

Igazságtalan lennék, ha nem szólnék a tanulók másik csoportjáról, akik fölött nem múlnak el nyomtalanul a könyvtárórák. Szerencsére ilyenek is akadnak: a „faktos” csoportokban már az óra elején „kapásból” felsorolják, milyen kiadványtípusokkal kell foglalkoznunk. És még egy érdekes jelenséget említenék. A csak egy könyvön „táplált” növendékek igényesebb rétege a negyedik osztályban az érettségi témakörök kidolgozása kapcsán egyszerre csak igényelni kezdi a „szellemi vegyestáplálékot”.

A könyv- és könyvtárhasználati foglalkozások rangját emeli majd, ha az ősz folyamán a Megyei Pedagógiai Intézet kezdeményezésére sor kerül a középfokú intézmények közötti könyv- és könyvtárhasználati versenyre.

A kiscsoportok számára szervezett, intenzív könyvtárhasználatra nevelő foglalkozások leggyakoribb formája a szakkör, más kifejezés-

sel érdeklődési kör vagy éppen könyvbarát kör. Ilyesmi beindítására vállalkozhatnak mindazok, akiket nem elégít ki az „oktatásügy szolgálóleánya, avagy az egyszemélyes, láthatatlan háttérintézmény” szerepköre és némi felesleges energiával rendelkeznek. Ezek a foglalkozások nagy előkészületet és teljes erőbedobást igényelnek, de a siker, az eredményesség feltételei nagymértékben biztosítottak, mivel a csoportokba eleve olyan tanulók jelentkeznek, akiket vonz a könyv és a könyvtár világa.

Többféle út és mód kínálkozik tehát, melyen a könyv és könyvtár felé irányíthatjuk középiskolás tanulóinkat. Az utak célbajutásához több tényező szerencsés találkozása szükséges. Épp ezért a látványos eredmények helyett többnyire be kell érünk csendes félsikerrel. De nincs semmi baj, az a jó, ha holnapra is marad még tennivalónk!

Zsoldosné Cselényi Gyöngyi

Perszonália

Kiváló Népművelő kitüntető címet kapott néhány könyvtáros kollégánk, és még ketten, akik ugyan szigorúan véve nem könyvtárosok, mi azonban – és erre úgy érezzük minden okunk megvan, az érintettek pedig remélhetőleg nem érzik megbántva magukat – a mi szakmánkhoz számítjuk őket: *Kis Lajost*, a Budapesti Fővárosi Tanács VB művelődésügyi főosztálya osztályvezetőjét és *Polonyi Pétert*, a gödöllői Városi Helytörténeti Gyűjtemény igazgatóját. Nekik is, *Csombok Józsefnének*, a Visznieki Községi Könyvtár vezetőjének; *Horváth Györgynének*, az FSZEK XI. kerületi főkönyvtára igazgatójának; *Jászberényi Ferencnének*, a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár osztályvezetőjének; *Joós Istvánnának*, a Lenti Városi Könyvtár vezetőjének; *dr. Mednyánszky Sándornak*, a pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központ igazgatójának is szívből gratulálunk.

Bessenyei György-émlékérmert kapott *Czikora János*, a tiszaluci Petőfi Sándor Művelődési Ház és Könyvtár igazgatója.

A magyar könyvtárugy és levéltárugy érde-

kében kifejtett kiemelkedő munkája elismeréseként *Szabó Ervin-émlékérmert* kapott *Eszes Máténé*, az Állami Gorkij Könyvtár főmunkatársa; *Gaal Sándor*, a Tiszafüredi Városi Könyvtár igazgatója; *dr. Iványosi-Szabó Tibor*, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár igazgatója; *Klinda Mária*, az FSZEK főmunkatársa; *dr. Simon Zoltán*, a Debreceni Megyei Könyvtár osztályvezetője; *dr. Somkuti Gabriella*, az OSZK nyugalmazott osztályvezetője; *Surján Miklós*, a Baranya Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *dr. Szepesváry Tamás*, az OMIKK osztályvezetője.

Az emlékérmert kapottaknak gratulálunk, mindannyiuknak további jó munkát kívánunk!

*

Nagy Gusztáv, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára osztályvezetője életének 60. évében, munka közben, váratlanul elhunyt. Kiemelkedő képességű, utolsó percéig a könyvtárért dolgozó kollégánkat megrendülten gyászoljuk.

A könyvtár a közművelődés és a tudományos munka szolgálatában

A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ a fenti címen rendezett szakmai tanácskozást júniusban Nyiregyházán, a megyei könyvtár épületében. A téma átfogó volta, az előadásokat tartó vezető szakemberek személye miatt is kiemelkedő jelentőségű tanácskozást Kovács Tibor, a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács művelődési osztályának helyettes vezetője nyitotta meg. Üdvözölte a vendégeket, bemutatta a tanácskozás előadóit, majd a megye művelődéspolitikai célkitűzéseiről szólt, így a szűkebb haza történelmi, irodalmi, kulturális és népművészeti értékeinek védelméről, a róluk való gondoskodásról, az értékőrzés és értékátadás megyei eredményeiről és tapasztalatairól. Az ülésen, amelyen Arató Antal, a KMK osztályvezetője elnökölt, összesen hét előadás hangzott el. A címben megjelölt témakörhöz szorosan kapcsolódó, a könyvtár-

ról mint közművelődési és tudományos szerepkört egyaránt és egyszerre betöltő intézményről szóló első ötöt, Gereben Ferencét (*A könyvtárhatalmi szokások változási tendenciái*), Simon Zoltánét (*A könyvtári gyűjtemény információértéke*), Futaky Lászlóét (*A könyvtár mint kiadóműhely*), Cholnoky Győzőét (*A közművelődési könyvtár tudományos szerepköre*), valamint Skaliczki Juditét (*A közművelődési könyvtár szolgáltatásainak új irányai*) az alábbiakban közöljük. A tanácskozáson utoljára elhangzó két előadást, Pápayné Kemenczey Juditét (*A könyvtárhatalmi nevelésről*) és Zsoldosné Cselényi Gyöngyiét (*A könyv- és könyvtárhatalmi foglalkozások helye a középiskolai oktatásban*), lapunk más helyén lelheti fel az olvasó. (Már csak azért is, mert saját, a tanácskozás fő témakörétől eltérő tárgyukról súlyos és megszívlelendő igazságokat mondtak ki, ismét „életre kelve” lapunk időnként elhalni látszó *Iskola és könyvtár* rovatát.)

A könyvtárhasználati szokások változási tendenciái

A könyvtárhasználati szokások az olvasási szokásoktól, s ez utóbbiak a társadalmi körülményektől függenek. Ami az olvasási szokásokat illeti, sajnos nem vagyok a jó hír hozója. Hiába végeztünk újabb országos vizsgálatot, rosszról jóra váltó tendenciákról nem tudok számot adni. Az olvasáskultúra területén változatlanul azok a tendenciák vannak érvényben, amelyek már a hetvenes években kibontakoztak. Így az olvasás mennyiségének a csökkenése (ami nem jelenti egyúttal az olvasók számának csökkenését), a szépirodalom, s ezen belül főleg a klasszikusok és a líra visszaszorulása.

Szokások és okaik

Természetesen nem azért van ez, mert az emberek egyszerre csak fejükbe vették, hogy ezután több lektúrt olvasnak. Az életmód, az életkörülmények változásaival függenek össze szorosan ezek a jelenségek. Mindenki tapasztalhatja ennek az inkább már csak a megélhetésért és nem is a gyarapodásért folytatott hajtós életvitelnek az „áldásait”, amelyek közé a kultúrára fordított idő- és energiamennyiség csökkenése is tartozik. Utalni kell arra is, hogy a társadalom elesettjeinek létszáma növekszik, részint a társadalom előregedése miatt, másrészt az anyagi gondok súlyosbodása következtében. A hajtós életmód foglyai egyre több praktikus, jól használható információra számítanak, és a könyvtáraktól is – ha odafordulnak – gyors és hatékony szolgáltatásokat várnak. Azok az emberek pedig, akik a társadalom peremvidékei felé sodródnak (betegek és idősek), de nem annyira peremhelyzetűek, hogy a könyvtárnak tájékkára se menjenek, egy egészen másfajta könyvtári funkció erősítését igényelnék: a szociális funkciót. A társadalmi igé-

nyek szemszögéből tehát egyfelől egy gyors és rugalmas szolgáltatóüzemre, másfelől pedig egy szociális funkciókat is felvállaló kulturált menedékhelyre lenne szükség.

A könyvtárhasználók arányát illetően sincsenek jelentős változások: számuk kis ingadozásokkal jó két évtizede stagnál. A 70-es évek végéhez viszonyítva legutóbbi felmérésünk szerint a lemorzsolódók aránya ugyan növekedett a könyvtárat soha nem használókéhoz képest, vagyis a mai magyar felnőtt társadalomban – a 10 évvel ezelőtti helyzethez képest – kevesebben vannak, akik soha nem voltak könyvtári tagok, a könyvtártagok aránya viszont változatlan. Tehát az ifjú generációk körében kifejtett könyvtárhasználati nevelőmunka kezd egy kicsit beérni: több ifjú ember kerül a könyvtárak vonzáskörébe, de felnőtt korukra semmivel sem maradnak többen könyvtárhasználók, mint 10 vagy 20 évvel ezelőtt. A stagnálás és az a tény, hogy nem tudjuk megtartani nagyobb számban a beiratkozott olvasókat, el kell, hogy gondolkodtasson minket. Megfontolandó az is, hogy változatlanul jellemző a hetvenes években megindult folyamat: az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek növekvőben vannak. Ez a tendencia az olvasás mennyiségi és minőségi mutatóira, valamint a könyvtárhasználatra egyaránt vonatkozik. Egyre nagyobbra nyílik mind az iskolázottsági, mind pedig a város-falu olló. Mit jelent ez? Azt, hogy a felnőtt népességben a könyvtárhasználók aránya lényegében ugyan nem változik, de csökken az alacsony képzettségű és a falusi könyvtárhasználók aránya – a diplomásoké és a városiaké viszont valamelyest növekszik. Tehát azok a rétegek kerülnek egyre hátrányosabb helyzetbe, amelyek eleve is ilyenben voltak.

Melyek azok a könyvtárhasználati változások, amelyeket részint már a jelen, részint pe-

dig a holnap készülődő tendenciáiként tudunk megragadni? Mindenképpen tapasztalható a nem szépirodalmi olvasmányok, a gyakorlati problémákhoz segítségül hívható információk iránti igények növekedése. Várható a szolgáltatások szélesebb köre iránti kereslet, az audiovizuális eszközök fokozottabb könyvtári használata, a helybenhasználat és a referenz-szolgáltatások előtérbe kerülése.

A vizsgálatokból az derül ki, hogy a magyar társadalom és a könyvtár kapcsolatát nem jellemzi valamilyen magától értetődő hétköznapi természetesség, valamilyen fajta „pertu” viszony. Mindmáig a könyvtárak olyan tiszteletre méltó szent helyek, amelyeket csak távolról szeretünk tisztelni. (Közről már csak azért sem tisztelhetjük, mert nem használjuk őket.) Ez valamilyen feudális hagyomány lehet nálunk. Nagyon pozitív az a kép, ami a társadalomban a könyvtárakról él. Én azt mondanám: túl pozitív. Több aktív használó-kritikusra lenne szükségünk!

Nyitott könyvtár

A könyvtárkép eme olimposzi jellegű elemei sok esetben a könyvtárak külső és belső kialakításában, a könyvtárhoz vezető lépcsősorokban stb. is megjelennek.

Új közművelődési modellben kellene gondolkodnunk. S ez nem is a jövő, hanem a ma sürgető feladata. A szükséges változás fő iránya: *köznapi*bb segítő intézmény legyen a könyvtár, oldódjék fel a körülötte megképződött tisztelet- és varázskör, legyen nyitott, *Papp István* szóhasználatával küszöb és küszöb-félelem nélküli intézmény. A nyitott könyvtár dokumentumait, a használókat, a célzott használói kört tekintve is, szolgáltatásai-
ban, azok számát és milyenségét illetően egyaránt nyitott.

Ehhez a könyvtárhoz persze nyitottabb könyvtárosi szerepfelfogás, nyitottabb könyvtárosi szemlélet is szükségeltetik. A nevelőmunkának azok az eszközei, amelyek a régebbi népnevelői-népművelői könyvtárosi munkát jellemezték, minden jel szerint idejüket múlták. A nevelés közvetettebb eszközeit kell előtérbe állítanunk: kulturált szolgáltató tevékenység, a személyes példaadás közvetítésével ható nevelésre gondolok. Nem abból kell kiindulni, hogy én, a könyvtáros a saját képekre és hasonlatosságomra gyúrjam át a könyvtár-

használat, hanem hogy partneremből legjobb képességeit bontakoztassam ki.

Az új könyvtári modell új könyvtárosai is akarnak hatni olvasóikra és használóikra, de demokratikusabb eszközökkel, s remélhetőleg a réginél nagyobb hatáskörrel.

Ez az újfajta, közönségre néző könyvtár, amelyet a külföldi szakirodalom és a hazai szakemberek egy része is úgy jellemez, mint amilyenik a könyvtáros könyvtára helyett a használó könyvtárát valósítja meg, természetesen olyan feladatokkal is meg kell hogy birkózzék, mint például ennek a könyvtáreszménynek megfelelő állománygyarapítás.

Itt kopogtat az ajtónkon egy másik téma is: a nyitott közművelődési könyvtárnak az egyre szaporodó közművelődési, városszépítési stb. egyesületekkel való kapcsolata. A könyvtárak *társadalmasításáról* van itt szó. A magyar társadalom könyvtárképében elő sem fordul olyan elem, amely arra mutatna, hogy a könyvtár egyúttal közéleti fórum is lehet. Ez nem véletlen, mert a magyar társadalom a közművelődési könyvtárt és általában a könyvtárt mint intézményt egyértelműen állami (szakszervezeti) hivatalnak tekinti. Nagy kérdés, hogyan lehetne az állami kezelésben működő könyvtárt társadalmasítani, a társadalom önszerveződésén alapuló testületekkel szorosabb kapcsolatba hozni.

★

A könyvtárügy ajtaján is lényegében ugyanazok a kérdések kopogtatnak, amelyek a társadalom kapuján. Nevezetesen: reform, demokratizálás és mindezek gazdasági, politikai, értékrend- és életvitelbeli vetülete. A nyitott könyvtár demokratikus könyvtári modell, s megítélésem szerint ez az egyedül életképes közművelődési könyvtári modell a holnap Magyarországon. A könyvtárosi munkában kezdeményező stratégiára lenne szükség – mint ahogy a gazdasági szférában is.

A könyvtárügy persze nemcsak szemléletbeli megújulást, hanem technikai-hálózati bázisának fejlesztését is igényli. Montecuccoli szerint a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz, pénz. A magyar könyvtárügy fejlődéséhez csak kettő: újfajta szemlélet és pénz. E két tényező nem szabad egymás ellen kijátszani. Ha közülük bármelyiknek krónikus hiánya lépne fel, akkor a könyvtárhasználat Magyarországon nemhogy fejlődni nem fog, de még az elért szintet sem tudja tartani.

Gereben Ferenc

A könyvtári gyűjtemény információértéke

A könyvtári állomány információs értékéről rövid terjedelemben csak címszavakban lehet beszélni, annál is inkább, mert a címben szereplő szavakat külön-külön meg kellene először magyaráznunk, értelmeznünk, meghatározni.

Az információ és értéke

Nagyon általánosán úgy is mondhatnánk, hogy az információ egyszerűen hír vagy újdonság: információ egy tudományos megállapítás a világ szerkezetéről, de információ az is, ha megállapítom, hogy az egyik kollégám megfázott. Ebben a tágan értelmezett információs mezőnyben persze csak úgy tudunk eligazodni, ha csoportosítjuk az információkat: beszélhetünk elemi, biológiai, szemantikai stb. információkról. Minket ezúttal a szemantikai információ érdekel.

A kérdés az, hogy egy műnek vagy tágabban értelmezve: egy üzenetnek milyen információs értéke lehet. Ez sok mindennek a függvénye. Mert igaz ugyan, hogy van egy matematikai alakképlet, amelynek alapján az információt mérni lehet (mértékegysége a bit), de a köznap gyakorlatban és főleg amikor szemantikai információról beszélünk, akkor a dolog már nem ilyen egyszerű. Mindenesetre abból kell kiindulni, hogy minden olyan közleménynek az információsértéke nulla, amely nem tartalmaz új ismereteket. Nagyon sok ilyen újságcikk van. Nyilvánvaló továbbá, hogy annak a közleménynek sincs információs értéke, amely nem rendezett. Ha mondjuk ötezer szót beledobálok egy kalapba, összerázom és kiszedem, hiába olvasom elejétől a végéig, és aztán a végétől az elejéig – semmi nem derül ki belőle, így hát nincs is információs értéke. Végül nincs információsértéke annak az üzenetnek sem, amelyik a befogadói tudathoz viszonyítva

– s ez nagyon furcsa dolog – túl sok információt tartalmaz. Szélsőséges példával ezt úgy érzékeltetném, hogy egy negyedik elemista gyerek számára egy differenciál-egyenletről szóló értekezés információs értéke nulla. Mert nem ért meg belőle semmit.

Eddig az információsérték objektív összetevőiről esett szó. Van azonban az információnak szubjektív oldala is, hogy ti. a befogadót érdekli-e egyáltalán az adott hír vagy nem, kell-e neki vagy nem, szüksége van-e rá vagy nincs. Ettől függően bizonyos kiadványtípusoknak, könyveknek, üzenethordozóknak stb. más és más az információs értékük. Mari néni számára rendkívül nagy információs értékkel bírnak a szomszédasszony pletykái, de nulla információs értéke van Sugár András külpolitikai kommentárjainak. Hiába szubjektív természetű dolgok ezek, hathatósan működnek, meghatározzák, hogy milyen híreket, milyen információs csatornákat veszünk igénybe, és eldöntik azt is, hogy az üzenetekből mit szű-

rünk ki, mit tudunk felhasználni, azaz változik-e tőle a tudatunk.

Ha most erről az oldalról, ebből a szempontból közelíték a könyvtári állományhoz, tehát a könyvtári állomány információs értékét próbálom meghatározni, akkor először differenciálnom kell a különböző könyvtártípusok között. Könyvtár a nemzeti könyvtár is, a megyei is, a községi is, de mindegyiknek az állománya más információs értékű, és nemcsak azért, mert az egyikben sok könyv van, a másikban meg kevés, hanem azért, mert más a funkciója, más a használóinak köre, s a használóknak más a szubjektív igénye. Ezért a továbbiakban nem általában beszélek a könyvtárakról, hanem a megyei könyvtárat vagy ehhez közelítő nagyságú városi közművelődési könyvtárat veszem alapul.

Sajnos nincsenek objektív felméréseink, bár igen jó volna egy ilyen kezdeményezni, megérné a ráfordított időt és pénzt. Felmérések híján tehát becslések, illetve tapasztalataim alapján szólok, így nem kerülhetek el bizonyos szubjektivitást.

Információigény és könyvtári állomány

Úgy közelítenék most már ehhez a fiktív közművelődési könyvtárhoz, hogy három tipikus használói kört feltételezek, és azok nézőpontjából vizsgálom meg, hogy milyen a gyűjtemény információs értéke.

Az első csoport a *tudományos kutatóké*. Úgy gondolom, hogy egy ilyen, viszonylag nagy gyűjtemény kb. 10 százalékának van információs értéke számukra. De ez a 10 százalék is csak átlag, mert például egy atomfizikus számára a gyűjteménynek valószínűleg nulla az információs értéke, egy helytörténeti kutató esetében azonban elérheti a 80 százalékot vagy esetleg a 90-et is, ám 100 százalékos értéke semmilyen körülmények között sem lehet, mert a történeti kutatás alapanyaga az elsődleges dokumentum, az pedig a levéltárakban van.

A kutatási indítékú igény becslésem szerint az ilyen könyvtárakban az olvasói igényeknek maximum 1 százaléka. Egyszázalékos igény áll tehát szemben az állomány 10 százalékával.

A következő csoport az *amatőr olvasóké*, azoké, akik nem szakismereteket szerzendő olvasnak. Megint becslésekre hagyatkozva úgy gondolom, hogy az ilyen általános igényhez

rendelhető ennek a feltételezett könyvtári állománynak kb. 40 százaléka. Ezen belül azonban megint nagy a szóródás, tudniillik óriási érdeklődés él az olvasókban mindenféle metatudomány, parapszichológia és hasonlók, például az ufók iránt, ám ennek kielégítésére az állománynak százalékban ki sem fejezhető töredéke szolgál csupán, viszont ha útleírást keresnek, a választék már sokkal nagyobb. Tehát a könyvtári állomány információs értéke az amatőr szemszögéből is változatos: az alig valamitől a majdnem mindenig terjed. Ehhez azonban hozzá kel tennem, hogy bár az állomány négyszer akkora része felel meg az amatőr olvasói igényeknek, mint a kutatóinak, ez nem jár együtt az információs érték növekedésével, mert az állomány 40 százalékát a forgalom kb. 60 százaléka termeli, azaz igen gyakori, hogy a keresett könyv nem található bent.

Végül harmadikként egy nagyon jellegzetes csoportot említenék, a *tanulókat*. Ne essék szó ezúttal az általános iskolásokról, vegyük csak a középiskolásokat és a főiskolai hallgatókat. Hatalmas igénynyaláb az övék, gyakorlatilag talán a legnagyobb. Fontos kérdés tehát, hogy számukra milyen az állomány információs értéke? Nos, becslésem szerint számukra körülbelül a gyűjtemény 60 százaléka bír információs értékkel. Ám ez a 60 százalék magába foglalja a kutatók információbázisát (például amikor dolgozatírásról van szó), de számos esetben átcsúszik abba a mezőnybe, illetve azonos azal, amit amatőr igénynek neveztem.

Információérték és az idő

Nem akarok játszani a számokkal, de az eddigiek alapján azt kell mondanom, hogy a megyei, városi könyvtárban az állomány minimum egynegyede olyan könyv, amely senkinek sem kell; olyan dokumentum, amelyet senki sem használ. Erre azt szoktuk mondani, hogy *majd* lesz rá társadalmi igény! És nekünk ezt a társadalmi igényt részben fel kell keltenünk, részben ki kell várnunk. Ez igaz is. Elvileg! De a gyakorlat azt mutatja, hogy az információ az időben is változik: megkopik, érdektelenné válik. Köznapi dolog, hogy a két héttel korábbi újság nagyjából már érdektelen. A tudomány területén azonban, ahol már vannak objektív vizsgálati eredmények, kiderül, hogy egy-egy friss publikációt intenzíven körülbelül két évig keresnek, utána fokozatosan és rohamosan csökken iránta az érdeklődés, és

10 év múlva teljesen megszűnik. Nyilvánvaló, hogy más a helyzet a társadalomtudomány és az atomfizika esetében, de a fenti számítás az átlagot mutatja. Mondhatnánk, hogy ez a tudomány, a tudósok dolga, csak számukra csökken annyira gyorsan az információ értéke. Mi a helyzet azonban egy közművelődési gyűjteményben? Ennek felderítésére tettem kísérletet, és befejezésül erről szólnék néhány szót. (Részletesebben lásd a *Könyvtáros* 1986/12. számában – a szerk.)

„Kistriguláztam” a *Könyvtári kis tükör* füzeteit, vagyis azokat a műveket, amelyek 45-től napjainkig jelentek meg és még aktuálisak, törzsanyagként ott kell lenniük az állományban. Ezeket kiadási évek szerint rendeztem, átlagot számítottam. Ez az „átlag” nagyon érdekesen viselkedik, majdnem úgy, mint a természetudományban a felezési idő, aminek – tudjuk – az a lényege, hogy a sugárzó anyagok meghatározott időegység alatt vesztek el tömegük felét, és aztán újra feleződnek ugyanannyi idő alatt. Nekem az „jött ki”, hogy a közművelődési könyvtári állománynak a szakirodalomban is, de még a szépirodalomban is a felezési ideje körülbelül 5 év. Ennyi idő alatt az álló-

mány információs értéke felére csökken, következőképp 35 év alatt egy százalék alá esik. Számításaim szerint tehát egy átlagos közművelődési könyvtár állománya – leszámítva azt a szakterületet, amelynek dokumentumait valamilyen speciális ok miatt megőrzési szándékkal gyűjti – gyakorlatilag 40 évig érvényes, amiből az következik, hogy ennyi idő alatt ki kellene cserélni. Másként fogalmazva: egy könyvtári gyűjtemény információs értéke attól függ, hogy mennyi benne a friss könyv, és mennyi a régi. És mennél kevesebb a régi, annál valószínűbb, hogy nő az információs értéke. Ez persze nemcsak mennyiségi kérdés. Ez persze nemcsak mennyiségi kérdés. Nemrég Debrecenben az egyik városi könyvtári fiók 13 ezres gyűjteményéből 5 ezer kötetet kivont, a maradékot pedig átrendezte az új témacsoportos elhelyezés szerint. Az olvasók egy része úgy vélekedett, hogy „Jé, hát itt sokkal több könyv van, mint eddig volt”. Ez az eset is azt mutatja, hogy nem az állomány nagysága dönti el azt, hogy egy gyűjtemény milyen információs értékű, hanem az, hogy a használók mennyire találják meg benne azokat a műveket, amelyeket keresnek.

Simon Zoltán

A könyvtár mint kiadóműhely

A nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár feladatai közt kiemelt helyen szerepel a tájékoztatás. A szocialista tartalmú műveltség terjesztésének, az olvasási kultúra meggyökereztetésének, az irodalom társadalmi hasznosításának elősegítése érdekében az intézmény, miként az a szervezeti és működési szabályzatában olvasható, „...időszaki kiadványokat jelentet meg a dolgozók kutató, helyismereti, módszertani munkásságának közzétételére, támogatja a helyi, helyismereti művek kiadását. Önálló kiadványozást folytat”.

E kiadói tevékenység az intézmény profiljának megfelelő kiadványfajtákban jelenik meg, amelyeknek döntő többsége a könyvtár munkatársainak a belső szakmai műhelymunkához kapcsolódó önálló szellemi produktumát jelenti. Az intézmény publikációs tevékenységét a hetvenes évek elején sok tekintetben új alapokról indította. A tudatos szakmai munka-

végzés elmélyültebbé válásával, a rendszeres, célirányossá tett képzés és továbbképzés hatására, a nyolcvanas évek küszöbén – az előző időszakhoz képest – jóval több felkészült, speciális ismeretekkel felvértezett munkatárs dolgozott már könyvtárunkban. Ezzel egyidejűleg a megye szellemi életében, a közművelődésben komoly átrétegződés, előrelépés történt: kiépült a felsőfokú közművelődési intézményrendszer, megelénkült az értelmiségi réteg tudományos egyesületekbe való szerveződése, ismertebbé vált az egyes szaktudományi területeken végzett kutatómunka, s mindez nagyobb követelményeket támasztott könyvtárunkkal szemben. A saját feladatkörükben önállóan dolgozni képes munkatársak jelenléte és egyre nagyobb száma lehetővé tette a megírásra, kidolgozásra érdemes témák átgondolt listájának összeállítását, az egyre tudatosabb kiadványtervezést.

Természetesen jó irányba terelte és erősítette ezt a törekvést a hazai könyvtárügy kiadói tevékenységének megélénkülése, néhány megyei könyvtár példája, a Könyvtártudományi és Módszertani Központtól kapott útmutatások, a helyi művelődéspolitikai irányítóinak elemzése, s nem utolsósorban a fenntartó tanácsnak a könyvtári kiadói tevékenységet pártoló szerepe. A fáziskéséssel indított, de felzárkózásra törekvő, rendszeres munka a hetvenes évek végén, néhány országos érdekű kiadványt kivéve, még nem hívta fel a szakmai közvélemény figyelmét kiadványainkra. *Bényei Miklós a Könyvtári Figyelő* 1979. évi 2. számában a közművelődési könyvtárak kiadványait elemző tanulmányában még nem is említi Szabolcs-Szatmár megyét, míg – ha csak régióban gondolkozom – Hajdú és Szolnok megyék már méltán szerepeltek jó példaként.

Nálunk csak az utóbbi években többszöröződött meg a szakmai jellegű, a könyvtárosi munkavégzést közvetlenül segítő publikációk, illetve az olvasók tájékoztatását szolgáló segédletek, információs értékkel bíró összeállítások (a helytörténeti-helyismereti, az irodalompropaganda körébe tartozó írások, életrajzi és ajánló bibliográfiák, lelőhelyjegyzékek, módszertani levelek, útmutatók stb.) száma. Ezek legnagyobb része a *könyvtár saját kiadói gondozásában* jelent és jelenik meg, bár jó néhány közleménynek, tanulmánynak más orgánumban adott helyet. Megyén belül ilyen publikációs fórumnak számít a *Szabolcs-Szatmári Szemle*, a *Pedagógiai Műhely*, a *Kelet-Magyarország*, az országos jellegűek közül a *Könyvtáros*, a *Kultúra és Közösség* című folyóiratok, de egyes munkák más, gyűjteményes művekben láttak

napvilágot, így a helytörténetírás forrásait közreadó megyei levéltár kiadványaiban, a megyei munkásmozgalmi bizottság gondozásában megjelentetett kötetben vagy a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadásában megjelenő füzetekben (például *Közhasznú kisbibliográfiák*, módszertani füzetek stb.). Időszakos kiadványaink közül közhasznúnak számít a *Közművelődési cikkek jegyzéke*, a *Szabolcs-Szatmár Megye Irodalma és Eseménynaptára*, s örvendetes tény, hogy könyvtári híradónk is, közeledve 15. évfolyamához, szakmai berkekben már elfogadottnak, ismertnek számít.

A megyei és városi könyvtár publikációs tevékenysége napjainkra kétségkívül kiforrottabbá vált – ezt bizonyítja a tematikai gazdagodás, a segédletek körének bővülése, igényesebbé válásuk, keresettségük (az elmúlt 5 évben több mint 80 kiadványt jelentettünk meg). Mindennek egyenes következménye, hogy az intézmény szellemi műhelymunkájának írásos produktumaival kapcsolatban is több a helyeslő visszajelzés, a pozitív értékelések száma megszorodott. Könyvtárunk, publikációs tevékenysége révén, ma sokkal inkább jelen van a szakmai köztudatban, mint évekkel ezelőtt. Mindez hangot kap a sajtóban (a *Könyvtáros* múlt évi 8-as számában például *Zircz Péter Könyvtári kiadványokról – más módon* című írásában jó példaként többször hivatkozott publikációinkra. Érdemes ugyanakkor idézni Zircz Péter következő megállapítását is: „... könyvtárügyünk szellemi és anyagi-technikai fejlődése egyre inkább divergált: míg egyes könyvtárakban... szellemi energiák gyűlnek fel, a megvalósításhoz szükséges tech-

nikai feltételek javulása ettől mindinkább elmarad”. Ez intézményünk mostani sokszorosítási, reprográfiai állapotára vonatkoztatva is igaz, a publikációk, kiadványok saját nyomdánkban való megjelentetése komoly nehézségekbe ütközik. Ez pedig hosszú távon tevékenységünk csökkenését, lefejeződését hozhatja magával.

A fejlődés vitathatatlan pozitívumai mellett (kiemelném, hogy a tervszerű kiadási tevékenység eredményeként ma már négy sorozatunk is van: *Gyermekkönyvtári füzetek*, *Bibliográfiai füzetek*, *Módszertani levelek* és a *Szatmári Téka*) azonban néven nevezhetők gyakorlatunk fogyatékoságai, elégtelenségei is. Ilyennek számítanak többek között, hogy kevés az átfogó jellegű tanulmány (ennek oka lehet, hogy a szellemi befektetés nem áll arányban az anyagi, erkölcsi elismeréssel); még mindig szűk körre korlátozódik azok száma, akik rendszeresen publikálnak. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy kellőképpen ma sem szabályozottak a különféle szerkesztősé-

gekkel való kapcsolataink; valamint, hogy a társadalomtudományi, irodalmi vonatkozású témák túlsúlya miatt a tematikai arányok kissé „egészségtelenek”.

Ami további elképzeléseinket és a jövőt illeti, ki kell emelnem, hogy előkészítési fázisán túljutott *repertorizálási programunk*, kiforrottabb formában újólág megjelentetjük a *megyei sajtóbibliográfiánkat*; az alkalmi kiadványok laza együttese helyett – az utóbbi évek ritmusát tartva – elsősorban a *sorozatban való megjelentetést* tekintjük feladatunknak.

★

A megye további társadalmi felemelkedése megköveteli a szellemi munkamegosztásban való még hatékonyabb közreműködésünket, arra törekszünk, hogy könyvtárunk a kor követelményeivel lépést tartva, felkészültebben tevékenykedjen a közművelődés és a tudományos kutatómunka szolgálatában.

Futaky László

A közművelődési könyvtár tudományos szerepköre

Ha a közművelődési könyvtárak tudományos szerepköréről szólnak, nem kevesebbet állítunk, mint hogy e szerepkört érvényesíteni kívánjuk a közművelődési könyvtárak mezőnyében, de legalábbis azt, hogy e szerepkörre szükség van.

A közművelődési könyvtárak mezőnyében e csaknem ötezer egységet számláló halmazba természetesen éppúgy beleértendő a néhány száz kötetes üzemi szakszervezeti könyvtár, mint például a valóban tudományos rangú Somogyi Könyvtár. Kérdés, hogy a tudományos szerepkör vállalása szempontjából elegendő közös karakterisztikum áll-e rendelkezésünkre ahhoz, hogy a hiteles általánosítást elvégezhessük. De gondot okoz a szerepkör értelmezése is. A közfelfogás szerint ez elsősorban nagy kutatási programokban való részvételt jelent, tiszteletet parancsoló monográfiákat, látványos nemzetközi fórumokon való szereplése-

ket. Mi szerény könyvtárosok viszont úgy tudjuk, hogy a tudomány eredményes művelésének szerves része a könyvtári tevékenység is a maga teljességében. Tehát nemcsak a forrásfeltáró, forrásközlő, esetenként szintetizáló kiadványok, hanem a könyvtárosok szinte az ókortól napjainkig kialakult minden fontos feladata, a dokumentumok gyűjtése, rendszerezése, megőrzése, feltárása, az információk közvetítése stb. Kérdés, hogy el lehet-e végezni a könyvtári tevékenység minden lényeges fázisának elemzését, vagy akár csak jelzésszerű értékelését abból a szempontból, hogy milyen értékben és módon járulnak hozzá különböző a tudományos munka műveléséhez. Ne feledjük a téma „holdudvarát” sem. Tökélyre vihethők-e az említett könyvtári munkálatok, magának a tudománynak a szorító késztetése nélkül, vagy létezik-e egy olyan alsó határa az igényeknek, amelyen túl a könyvtár talajvesztetté válik.

Ami a könyvtárak körét illeti, azt gondolom, nem elvtelen dolog a részemről, ha a továbbiakban a tudományos szerepkört teljesítő könyvtárakon a megyei könyvtárakat értem. Egyáltalán nem kívánom lebecsülni a városi könyvtárak nagyobb részének dicséretes helyismereti munkáját, de mégiscsak a megyei könyvtárak mezőnye az, ahol a gyűjteményi értékek, a feltárás színvonala, az információközvetítési kultúra viszonylagos egységességet mutat, következésképpen témánk szempontjából – mint halmaz – jól kezelhető. Ezt a feltételezést erősítik formai jegyek is. E mezőnyben található két kutatóhely (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Somogyi Könyvtár), s további öt tudományos könyvtár: a szombathelyi, a kaposvári, a veszprémi, a debreceni és a győri megyei könyvtár. Ragaszkodva ahhoz, hogy minden könyvtári feladat közvetlenül vagy közvetve tudományt szolgáló tevékenység, sőt esetenként önálló tudományos produktumként jelenik meg, elegendő csak *Szinyeyre*, *Gulyásra*, *Kosáryra* vagy *Borsa Gedeonra* utalni, ezúttal a könyvtári tevékenység két szélső pólusát, a gyűjteményt és a szolgáltatásokat emelem ki. Az elsőt azért mert – mint látni fogjuk – az információátvitel hatékonyságát határozza meg, a másodikat azért, mert a tudósok szempontjából mégiscsak a tájékoztatás különféle válfajai, bibliográfiák, repertóriumok, szakirodalmi szemlék képviselik a könyvtárosok szellemi hozzájárulását a tudományos munkához. Az elsőt nevezhetjük a könyvtár közvetett, a másodikat közvetlen tu-

dománysegítő, illetve tudományos tevékenységének.

Azt kell mérlegelni, hogy a könyvtár által elsődleges forrásokból átdolgozott, rendszerezett, értékelt produkciók új ismereteket hoznak-e létre, vagy legalábbis ismereteket az elfogadottól eltérő megvilágításban helyeznek-e el. A kérdéskört leszűkítve a megyei könyvtárak belső viszonyaira, eltekintve tehát a társadalmi környezettel való kapcsolatoktól, nem lehet véletlen, hogy a helytörténettel összefüggő szolgáltatások nagyobbbrészt tudományos értékűek vagy legalábbis ilyen jellegűek, az egyéb dokumentációs tevékenységek, például a nagy tudományos könyvtárak, információs központok szolgáltatásainak fogadása, átalakítása és közvetítése szerény mértékű amazokhoz képest. Szabolcs megyében és másutt is bőséggel előfizetnek a nagy tájékoztatási központok, országos könyvtárak szolgáltatásaira: kezdeményezések történnek a szakkönyvtári feladatok folyamatos elvégzésére a közigazgatási, tanácsai, politikai vezetés számára, de mindez sem mennyiségében, sem minőségében, sem rendszerességében nem vethető össze a helytörténeti munkálatokkal. Épp a tudományosság kritériumait alkalmazva e két területre, merül fel azonban maguknak a kritériumoknak a kérdése. Két problémát is ki kell emelni, amelyek összefüggésben vannak az információfeldolgozás folyamatával, ezen belül a tudományos munka hatásával. Az egyik az, hogy az információs szolgáltatások két legfontosabb minősítési kritériuma a pontosság és a

teljesség. Ezek azonban „feleselnek” egymással. Egy bizonyos határon belül nem érdemes nagyobb pontosságot követelni, hiszen a teljesség rovására menne. A másik probléma, hogy esetenként maga az információfeldolgozás is „zajforrássá” válik. Így ha egy silány minőségű referátum, kivonat valódiként, hitelesként lép fel, ez dezinformálja a felhasználót. A teljesség biztosítása az információátvitel hatékonysága szempontjából, és a feldolgozás mint veszteségforrás együttesen a dokumentumháttér iránti fontosságra utal. E háttér mind a két veszélyforrást kiküszöbölheti, az egyiket közvetlenebbül, a másikat kissé áttételesebben. Mindkét veszélyforrás esetében természetesen két válfaja van az eredeti, teljes szövegekhez való hozzáférésnek. Az egyik a helyben lévő állományok kialakítása, fejlesztése (ezzel kapcsolatban vitakoznék azzal a kitéttel, hogy minél kisebb egy állomány, annál jobb), a másik pedig a háttér-dokumentumállományokhoz való közvetett, áttételes hozzáférés lehetősége. Nézzük meg, hogy a megyei könyvtárakban mi a helyzet. Ha a dokumentációs szolgáltatások állományi háttérét tekintjük, abban mindenesetre kiemelkedő szerepet kell tulajdonítanunk az idegen nyelvű, külföldön kiadott szakirodalomnak, mert bármennyire is beszüljük nációnk esztét, képességeit, tudomásul kell vennünk, hogy a tudományos eredmények nagyobbik része azért mégiscsak külföldön születik. Ezen belül is szeretném az egyszerűség kedvéért ebből a körből kiemelni a külföldi folyóiratokat. Ha megnézzük a megyei könyvtárak külföldi folyóirat-ellátottságát, akkor – noha nagyon nehéz teteles listát szereznünk erről – kiderül, hogy a külföldi folyóiratok nagyobbik része népszerűsítő, ezen belül is elsősorban zeneművészeti, filmművészeti, illetve döntő többségében hobbi jellegű.

Tehát a tudományos feldolgozás, a dokumentációs szolgáltatások szempontjából háttérbázisul komolyan nem vehető figyelembe. A másik kérdés, amit a dokumentumbázis biztosítása szempontjából mint áttételes lehetőséget említettem, természetesen a könyvtárközi kölcsönzés. Azt hiszem a helyzet e tekintetben sem sokkal jobb, az 1986-os hivatalos statisztika szerint a megyei könyvtárak, tehát a 19 megyei könyvtár teljes könyvtárközi kérési forgalma 4500 könyvtári egység volt, ami nagyjából egyetlen országos feladatkörű nagykönyvtárunk átlagos teljesítésének felel meg. Ez nem nagyon szíverítő, azt jelenti ugyanis, hogy a megyei könyvtárak mint felhasználók nem élnek a könyvtárközi kölcsönzés adta viszonylag szerény lehetőségekkel olyan mértékben sem, amilyent a hazai tudományos szakkönyvtárak nyújtanak.

A közművelődési könyvtárak tudományos szerepkörével kapcsolatban két szélső álláspont alakult ki a köztudatban. Az egyik szerint még a nálunk sokkal gazdagabb országokban sem törekednek arra, hogy közművelődési könyvtárak tudományos feladatkört lássanak el, ez egy másik könyvtár típus feladata. A másik álláspont szerint a tudományos feladatkör minden könyvtár típusé valamilyen mértékben és módon. Éppen úgy, mint a közművelődési feladatkör. Én azt mondom, az igazság valahol a kettő között van. Mindenekelőtt alaposan mérlegelni kell a helyi körülményeket a tudományos feladatkör szempontjából is. Nyilvánvalóan teljesen más dolga van a tatabányai megyei könyvtárnak, mint a debreceninek, a pécsinek vagy a szegedinek. Mindenekelőtt azonban arra van szükség, hogy az elméleti, elvi megalapozást elvégezzük. Gondolataimmal ehhez szerettem volna hozzájárulni.

Cholnoky Győző

A közművelődési könyvtár szolgáltatásainak új irányai

A könyvtár akkor válhat a társadalom egyik alapintézményévé, ha használata nélkül az állampolgárok a leghétköznapibb feladataikat sem tudják ellátni, ha hiánya feltűnik, ha gyűjteményével és szolgáltatásaival választ tud adni a társadalom aktuális, mindenkit foglalkoztató kérdéseire. Ez azonban legalábbis két tényező függvénye: kérdezi-e a társadalom a könyvtárat, illetve a könyvtárat kérdezi-e?; és a könyvtár tud-e válaszolni a kérdésekre, illetve arra válaszol-e, amit kérdeznek?

Ha néhány – a társadalom szempontjából fontos – kérdést kiemelve megvizsgáljuk, hogy a könyvtár miképpen teljesíti a társadalom kéréseit, pontos képet kapunk a könyvtárak jelenlegi és megvalósítandó szolgáltatásairól. A kérdések, témakörök: a társadalom demokratizálódásának folyamata, az információáradatban lehetséges tájékozódás és tájékoztatás kérdése; a szociális és szociálpolitikai feladatok és az elektronikai forradalom korszakának kihívása.

Mit jelentenek ezek a kérdések a könyvtári szolgáltatás szempontjából?

Demokratizálódás és információ

Már 1845-ben megfogalmazta a közművelődési könyvtári törvény Angliában a könyvtárak két legfontosabb feladatát, amelyek ma már közhelyként hangzanak, de amelyeket mégsem sikerült még megoldanunk: *mindenki* számára szolgáltatni és *minden* dokumentumot szolgáltatni. Azaz a könyvtárnak mindenki előtt nyitva kell állnia, és mindenfajta információhordozót be kell fogadnia és szolgáltatnia. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a könyvtár a legdemokratikusabb intézmények egyike, amennyiben ezt az alapelvet ténylegesen magáévá teszi. Könyvtárügyünkben, amelyet nagyon sokszor ér jogos és időnként jogtalan

bírálat, egy igen lényeges tényre nem vagyunk eléggé büszkék. Nevezetesen arra, hogy nálunk könyvtári törvény írja elő az alapszolgáltatások ingyenességét.

A könyvtári szolgáltatások demokratikusabbá tételének egyik legfontosabb elve, hogy olyan hely legyen a könyvtár, ahol a használó minden olyan információt megkaphat, amely állampolgári jogai és kötelességei gyakorlásában segíti. Több éve, évtizede mondja már a szakma, hogy minden település könyvtárában ott kell lenniük azoknak a tanácsi iratoknak, amelyek a településre és az ott élőkre vonatkoznak, és ugyanez érvényes minden közhasznú információra is. Sajnos tudomásul kell vennünk, hogy könyvtáraink – néhány kivételtől eltekintve – ennek az igénynek nem felelnek meg. Nem véletlen, hogy különböző információs gmk-k jönnek létre, mert ez a szolgáltatás hiányzik a könyvtárakból. Ha a könyvtár teljeskörűen teljesítené feladatát – gondolom – nem lenne rájuk szükség. A közművelődési könyvtárak előtt álló legnagyobb feladat – ez is szakmai közhely –, hogy információs központok legyenek. De tekintsünk végig gondolatban könyvtárainkon, és be kell látnunk, hogy igen távol állnak ettől. Például sehol nem tudták elérni, talán nem is törekedtek rá, hogy a helyi kábeltelevíziós adások közvetlenül kötődjenek a könyvtárhoz. Még az sem magától értetődő, hogy a teletext vételére alkalmas tévékészülék a bejáráshoz közel legyen, egyáltalán *legyen*, hogy az általa nyújtott közérdekű információhoz bárki bármikor hozzájuthasson. És nem magától értetődő – pedig az állampolgári jogok és kötelességek ismerete elképzeltetetlen e dokumentumbázis nélkül – a hatályos jogszabálygyűjtemények és a tárca-közlönyök megléte, illetve az olvasók rendelkezésére bocsátása. Ennyit, ezúttal csupán ennyit, néhány példát arról, hogy mit jelenthet a könyvtárak demokratizálódása.

A könyvtár – s ebben sok igazság van – nem a könyvek, hanem az információk tára. Ha elfogadjuk a washingtoni Kongresszusi Könyvtár előrejelzését, mely szerint 2000-re az információk nagyobb része, 90 százaléka, nem könyvben és folyóiratban, hanem egyéb információhordozón jelenik meg, akkor el kell gondolkodnunk azon, hogy könyvtáraink mennyire lesznek felkészülve erre a változásra. Nem vagyunk ma már olyan messze a 21. századtól, de könyvtáraink egyrésze bizony 19. századi dokumentumanyaggal és szolgáltatási készséggel fogadja a használókat. A lényeges az, hogy minden sokszorosított információhordozó meglegyen a könyvtári állományban. Fontos leszögeznünk, hogy információról és nem megszerzendő irodalmi élményekről van szó; sohasem jöhet el olyan világ, hogy bármi is fölváltsa az olvasás intim, semmi mással nem helyettesíthető élményét. Amikor a különböző információhordozók könyvtári helyéről beszélünk, nem arról van szó, hogy ezek a dokumentumok felváltják és kiszorítják a könyveket, csupán arról, hogy nélkülük nem teljes a könyvtári gyűjtemény sem.

Információról beszélve általában a közhasznú, közérdekű információkra gondolunk. S jöllehet valóban ezek gyűjtése és közreadása az egyik legfontosabb feladata a közművelődési könyvtárnak, nem szabad megfeledkeznünk a könyvtári szolgáltatásokról nyújtandó információkról sem. Nem beszélhetünk korszerű információszolgáltatásról abban a könyvtárban, amely nem tud tájékoztatót adni az ország bármelyik szakkönyvtárának szolgáltatásairól, amely *nem képes az olvasót abba a könyvtárba irányítani, ahol a számára fontos adatokhoz hozzájuthat.* Nem szakkönyvtári feladatok átvállalására gondolok, csupán arra, hogy a szak-

könyvtári szolgáltatásokról *minden* közművelődési könyvtár tudjon információt adni. Ugyanakkor az sem elképzelhetetlen, sőt tulajdonképpen megvalósítandó feladat, hogy egy-egy könyvtár a könyvtárhasználók körében végzett igénykutatás alapján bizonyos szakkönyvtári központi szolgáltatásokat megrendeljen, olyanokat, amelyek a város más könyvtáraiban fellelhetetlenek, de amelyekre igény van.

Szociálpolitikai feladatok

Ez a témakör szorosan összefügg a demokratizálódási folyamattal. Az a követelmény, hogy a közművelődési könyvtár *mindenki* számára nyitott, természetesen vonatkozik a hátrányos helyzetűekre, köztük az egészségileg hátrányos helyzetűekre, más néven a fogyatékosokra is.

A könyvtár nem zárkozhat el az értelmi, a hallási, a beszéd-, a látási, a mozgás-, az értelmi-akarat és a halmozottan fogyatékosok könyvtári igényeinek kielégítésétől.

A számításba vehető egészségileg sérült könyvtárhasználók közül világszerte a vakok és csökkentlátók könyvtári ellátása a legszervezettebb, de kialakult már a siketek és az értelmi károsultak szolgáltatási rendszerének megszervezése is. Ahhoz, hogy a vakok és a siketek az információhoz, a könyvhöz juthassanak, át kell alakítani számukra a hagyományos könyveket. A vakoknak hangoskönyvekre van szükségük, a siketeknek szemmel olvasható – de nem könyvjellegű, hanem vizuálisabb, tehát videodokumentumra.

Ha áttekintjük e két réteg könyvtári ellátásában jelentkező irányzatokat, azt látjuk, hogy a századfordulón vagy a múlt század végén kialakult jelentős könyvtári gyűjtemények mellett – a vakok központi könyvtárait, a siketek iskoláinak könyvtárait gondolok – az 1970-es évektől kezdve Európa-szerte megjelentek a hangoskönyvek a közművelődési könyvtárakban is, majd az 1980-as években a sajátos feliratokkal vagy siketnéma beszédjelekkel ellátott videofelvételek. A szolgáltatás közművelődési könyvtári megszervezésének alap gondolata az volt, hogy a vakok és a siketek ne külön, az egészséges emberektől elzárva juthassanak hozzá az őket érdeklő dokumentumokhoz, hanem ugyanott, ahol a társadalom más tagjai.

A skandináv országokban, ahol ez a szolgáltatás igen fejlett, egy-egy közművelődési könyvtárban több ezer a hangoskönyvek és

többszáz az ilyen célra szolgáló videofelvétel száma. A szolgáltatás decentralizáltságát jelzi, hogy például Svédországban a hangoskönyvek 90 százalékát a közművelődési könyvtárak kölcsönzik, és Dániában a 247 közművelődési könyvtár közül 230 kölcsönöz hangoskönyvet. A hangoskönyvek mellett a könyvtárakban hangosfolyóiratok is vannak, amelyeket a könyvtárak maguk állítanak elő a helyi tanács anyagi támogatásával. Egy-egy könyvtár több országos és helyi lapot is megjelenet. Az egészségileg hátrányos helyzetűek számára a könyvtárnak a kulturális rehabilitáció elsődleges intézményévé kell válnia.

Az elektronika fejlődése

Amennyiben a könyvtárak információs központokká válnak – és az erre irányuló törekvés nyilvánvaló –, helyet kell adniuk azoknak a technikai berendezéseknek, amelyek ennek a feladatnak az ellátásához elengedhetetlenek. Az egyik legnagyobb gond az információtárolás. Ennek megoldására egyre több technikai eszköz áll rendelkezésre. Az egyik legújabb a digitális videolemez, és úgy tűnik, hogy a könyvtárak életében ez hozza majd a legjelentősebb változást. Ez a tárolási mód azt jelenti, hogy például az Encyclopaedia Britannica, amelyben 43 millió szót és 30 ezer illusztrációt találunk, a videolemez egyetlen oldalán elfér, a másik oldal a lemez használatában, a szócikkek keresésében igazít el.

A digitális videolemez egy-egy lemezoldalon 55 ezer diaképet tud tárolni, de ugyanígy alkalmas például könyvtári katalóguscédulák tárolására, sőt a lemezről a cédulák sokszorosíthatók is. Egy videolemez egy oldalán kb. 200 ezer katalóguscédula „fér el”, ami körülbelül 140 katalóguscédula-fiók anyagának felel meg. Amennyiben a videolemezjátszót még valamilyen audiovizuális berendezéssel kapcsolják össze, olyan interaktív kapcsolat jön létre a használó és a video között, amely lehetőséget ad arra, hogy egyszerre lehessen tanulmányozni különböző szövegeket és ábrákat. Az interaktív program keretében lehetőség nyílik arra is, hogy a szöveges információ mellett kérdések és válaszok hangozzanak el, mindenképpen több információt juttatva a használónak – lehetővé téve az azonnali reagálásokat is –, mint ez a számítógép és perifériái (külső megjelenítései) esetében lehetséges. Az inter-

aktív video lényege a használó és az információ közötti dialógus.

A kompakt lemeztechnológia a hanglemezek – CD lemezek – után a videolemezeknél is megjelent, ennek következménye a CD-ROM, a Compact Disc-Read Only Memory, azaz a csak olvasható lemez. Különböző felmérések szerint 1986-ban a könyvtárosok 7, 1988-ban 25 és 1990-ben már 65 százaléka fogja várhatóan használni ezt a technikát. De a CD-ROM mellett már megjelent a CD-WORM (a wright once read many, azaz egyszer írható és sokszor olvasható) is, amire már a használó kódolhatja az információt, és van már olyan változat is, amely – mint a kazetták esetében – a körülbelül ezerszeri újrajrathatóságot is lehetővé teszi. A legújabb technika egyik fajtája például a lézerkártya, egy olyan 8,5 × 5,5 cm-es kártya, amelynek egy oldalán 800 A4-es formátumú oldal információja fér el.

Ezek a technikák csak nekünk távoliak. Amikor 1986 nyarán a szegedi Somogyi Könyvtár otthont adott a holland–magyar könyvtári szemináriumnak, a holland kollégák napi eszközeikként említették ezeknek az újfajta eszközöknek nagy részét. S aki ismeri az ő könyvtáraikat, például a rotterdami új közművelődési könyvtárat, jól tudja, hogy ez valóban így van. A 24 ezer négyzetméter alapterületű könyvtár minden információtechnikai berendezéssel el van látva. A látogatottság azt jelzi – napi 5 ezer látogató és 2500 kölcsönző –, hogy a könyvtár megfelelőképpen szolgálja ki a használóit, arra válaszol, amit kérdeznek tőle, beépült a város, a régió kulturális életébe.

Jó lenne, ha a mi társadalmunk is ilyen könyvtárak építésével bizonyítaná, hogy kellenek a közművelődési könyvtárak, és mi képesek lennénk szolgáltatásaink színvonalával és sokrétűségével megfelelni az említett társadalmi igényeknek.

Skaliczki Judit

Az ünnepi könyvhét és a könyvtárak

„Kinek neve eszemben, szíve, képe elmémben”

Egyre inkább úgy tűnik, hogy minden évben érdemes lesz tudósítani a *Könyvtáros* hasábjain a könyvhét könyvtári vonatkozású eseményeiről. Nemcsak azért, mert van miről – hiszen a korábbi években is a könyvtárak vállalták az oroslánrészt a könyvheti rendezvények szervezésében –, hanem azért is, mert a rendezvények keretében az intézmények egyre nagyobb figyelmet fordítanak saját tevékenységük, szolgáltatásaik, a könyvtárügy népszerűsítésére. Többek között annak tudatosítására, hogy nincsen könyvhét könyvtárak nélkül, így mindenképp indokolt az eseménysorozat *Könyvtári napok* alcímmel való kiegészítése. S noha az elnevezés országsszerte még nem vált általánossá, egyre több helyen élnek a lehetőséggel: 1987-ben újabb két (összesen hét) megyében *Ünnepi könyvhét – Könyvtári napok* címmel hirdették meg a könyvheti programot. Így Szabolcs-Szatmár megyében is, ami azért figyelemreméltó, mert a könyvhét nyíregyházi országos megnyitója széles körű nyilvánosságot teremtett arra, hogy felhívja a figyelmet a könyvtárak tevékenységére. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár egyébként a könyvtári napokhoz közvetlenebbül kapcsolódó programjait – kiállításokat, tanácskozásokat, egyéb rendezvényeket – a megyei programfüzetben önálló fejezetként is kiemelte. S mivel ezek egy részére a könyvhét hivatalos időtartama előtt, illetve után került sor, valójában a *Könyvtári napok* elnevezés vált meghatározóvá. Erre utal egyébként a *Vasárnapi Hírek*ben megjelent kishír is: „*Könyvtári napok*. Ámos Imre festőművész emlékkiállításának megnyitásával hétfőn ünnepélyesen megkezdődött Nyíregyházán a Szabolcs-Szatmár megyei könyvtári napok programsorozata. A kéthetes rendezvény keretbe foglalja az ünnepi könyvhét eseményeit, amelynek orszá-

gos megnyitóját május 29-én, Nyíregyházán tartják.”

Mindezzel korántsem szeretnénk azt mondani, a könyvtárak arra törekedjenek, hogy újabb és újabb események rendezésével a könyvhét köré olyan eseménysorozatot szervezzenek, amely előbb-utóbb a *Könyvtári napok* számára elsőbbséget teremt. Nyilván minden esetben mérlegelni kell a helyi lehetőségeket és adottságokat; tény, hogy a hagyományos könyvheti rendezvények is megfelelően indokolják a programsorozat egészének *Könyvtári napok* kiegészítő címmel való ellátását. Erre már csak egyetlen – ezúttal a szakszervezeti könyvtárak köréből vett – példát szeretnék említeni. A Csepeli Munkásotthon Könyvtára, mint arról a *Magyar Nemzet* is hírt adott, szintén ezzel az elnevezéssel rendezte meg a könyvhétet. Rendezvényeik a következők voltak: *Tarján Tamás* kiállítással egybekötött tájékoztatója a könyvheti könyvekről, közönség-találkozó *Benedek István*nal, a *Karinthy Fri-*

gyes és *Kassák Lajos* születésének centenáriumiára meghirdetett olvasási pályázat ünnepélyes eredményhirdetése és díjkiosztása, valamint a gyerekek részére egy videós KRESZ-vetélkedő és egy, *Mit ad nekem a könyv és a könyvtár?* címmel szervezett plakátkészítési verseny. Ennyi és semmi több. Éppen elég viszont ahhoz, hogy a könyvtár – már csak önbecsülésből is – jelölje meg saját magát az általa szervezett rendezvénysorozat elnevezésében! Azt, hogy a propaganda és a reklám szempontjából ez mit jelent, bizonyára nem kell különösebben részleteznem.

Könyvheti rendezvények

A rendezvények közül elsőként a csaknem 600 író-olvasó találkozót, rendhagyó irodalomórát, könyvankétot stb. kell megemlítenünk. Nemcsak azért, mert talán az ezek szervezésével járó feladatok jelentik a leginkább felelősségteljes munkát, hanem azért is, mert a könyvtáraknak ez a tevékenysége még mindig nem nyerte el a megfelelő társadalmi megbecsülést, sőt néhány rosszul sikerült találkozó kapcsán napvilágot látó vélemények e találkozók létjogosultságát is megkérdőjelezzik. (Lásd *Marafkó Lászlónak Író-(nem)olvasó találkozók* című írását a *Magyar Nemzet* május 28-i és *Tabi Lászlónak* e cikkhez kapcsolódó írását az *Élet és Irodalom* június 5-i számában, valamint e sorok írójának válaszát ugyanott, a július 3-i számban.) Ezeknek a véleményeknek több fontos tanulságuk lehet, de mivel az egész kérdéskörrel még ebben az évben a HNF olvasó népert mozgalmi munkabizottsága tanácskozázt kíván szervezni (amiről a *Könyvtáros* szintén tudósít majd), ezért csak egyetlen megjegyzést fűzök még hozzájuk.

E közönségtalálkozók sikere a szervező könyvtárosoknak és az íróknak – a nagyritkán valóban előforduló kudarc lehetőségeivel is számot vető – együttes, közös munkáján múlik.

Nem hinném, hogy bárki is közülünk valamiféle különösebb érdemekre spekulálva szervezi ezeket a rendezvényeket, mindössze olvasóink ténylegesen jelentkezést vagy valószínűsíthető érdekeit kívánjuk képviselni, a partneri kapcsolatot vállaló írókkal együtt. Közismert azonban, hogy a jó partneri kapcsolatok kialakulását a tiszteletdíjak anomáliájától kezdve számos rajtunk kívül álló tényező is nehezíti. Ezeket is figyelembe véve megállapíthatjuk,

hogy a könyvtárak közönségtalálkozókat szervező munkája az ideai könyvhéten különösen eredményes volt. S bár elmúlt már a nem is olyan régvolt idők játékos „számháború”-jának időszaka, amikor az ilyen rendezvények mennyiségével méretett meg a könyvtár és a könyvtáros munkája, tényként meg kell említenünk: az egyéb eseményeket is figyelembe véve 1986-hoz képest nőtt a könyvheti rendezvények száma.

Számos helyen rendeztek irodalmi esteket (például a Békés Megyei Könyvtárban *Békéscsaba irodalmi múltja és jelene* címmel, amit bemutattak a település jugoszláviai testvérvárosában, Nagybecskereken is), kiállításokat (például Miskolcon *Karinthy Frigyesről*, Szombathelyen a helyi nyomdászat történetéről, Székesfehérvárott *Borsos Miklós* könyvkiállításról stb.). A könyvhét Bács-Kiskun megyei megnyitójának egyik reprezentatív eseménye volt a Könyvértékesítő Vállalat által meghirdetett *Az olvasó ember* című országos fotópályázatra beérkezett művek bemutatója az SZMT kecskeméti székházában. (Jó tudni: A kiállítást a vállalat másutt is szívesen bemutatja, vándoroltatja.)

A könyvhéten került sor a könyvtárak által meghirdetett különféle olvasási programok, vetélkedősorozatok helyi döntőire. Így például a szakszervezeti könyvtárak által szervezett *Tiszta szívvel* című irodalmi vetélkedősorozat Pest és Nógrád megyei vagy a *Darvas József* emléket idéző olvasási program Csongrád megyei záró rendezvényeire. Szinte számbavehetetlen a gyerekek részére szervezett ötletesebbnél ötletesebb pályázatok, könyvtárhasználati vetélkedők, ismeretterjesztő programok sokasága. (A kőszegi Chernel Kálmán Városi Könyvtár által szervezett egész napos „könyvesház” programjáról, melyben a helyi és a szombathelyi kiskönyvtárosok találkozájára is sor került, a *Vasárnapi Hírek* is hírt adott.) Különösen figyelemre méltó a gyermekkönyvtárosok aktív közreműködése ezeken a rendezvényeken: Nógrád megyében például 15 olyan előadásra, vetélkedőre került sor, amelyeket ők tartottak, vezettek le. (Természetesen elképzelhető, hogy másutt is ilyen jó az arány, csak éppen ezek a rendezvények és a *könyvtárosok* nem szerepelnek a megyei műsorfüzetekben!?) A könyvheti rendezvények szervezése során jól kihasználható helyi lehetőségekre utalnak a Szolnok megyei programok is: például a TIT megyei irodalmi szakosztályának tagjai csak a

Jászságban nyolc előadást tartottak a mai magyar irodalomról, a könyvhét könyveiről.

Általában a könyvhétet követő napokon, héten ebben az évben is sok helyen rendeztek a könyvtárosok városi vagy megyei szintű szakmai összejöveteleket, tanácskozásokat, a programok szerint *Könyvtáros napot*, *Könyvtárosok szakmai napját*. Nyíregyházán kettőt is. Ebből az egyik, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár és az OSZK KMK által szervezett *A könyvtár a közművelődés és a tudományos munka szolgálatában* című egéssznapi előadásorozat az elsősorban helyi érdekű tanácskozások céljain túl, egy általánosabb célt is szolgált. Azt, hogy a könyvhét országos megnyitójának színhelyén immár nemcsak a rendezvénysorozat elnevezésével és sok egyéb módszerrel, hanem egy szakmai tanácskozáson mutassuk fel eredményeinket, gondjainkat, a helyi könyvtár (könyvtárak) tevékenységére is felhíva a figyelmet. (A tanácskozás anyagát lapunk mostani számában hozzuk – a szerk.)

Könyvtári kiadványok

A könyvhétre megjelenő kiadványok száma meghaladta a korábbi éveket. Teljességre törekvő felsorolásukra nem is vállalkozhatunk, s nincs is rá szükség, hiszen legtöbbször az országos napilapok is beszámoltak, s a *Könyvtáros* is ismerteti azokat. E kiadványok tematikai változatosságára utalva azonban érdemes megemlítenünk a nyíregyházi megyei könyvtár ünnepi kiadványait: verseskötet a könyvtárnak a tájegység fiatal alkotóit bemutató *Tiszta szívvel* című sorozatában (*Udud István: Emlékek sínpárján*), egy helytörténeti kiadvány (*Tidrenczel Sándor: Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai pátriája*), valamint két kisbibliográfia, amelyek közül az egyik a helyi írócsoport tagjainak publikációiról, azok visszhangjáról, a másik a megyei könyvtárnak az elmúlt 20 év alatt megjelent kiadványairól tájékoztat.

Színes képet mutatnak a könyvhétre megjelenő különféle propagandakiadványok is, bár a könyvhét helyi eseményeiről tájékoztató nyomtatott vagy sokszorosított plakátok, nagyobb méretű, falra is ragasztható szórólapok (mint amilyen egy-egy jelesebb eseményhez kapcsolódva például Zalaegerszegen és Miskolcon készült) száma még mindig viszonylag kevés, holott ezek reklámértéke az előállításukhoz szükséges költségekhez képest igen nagy. Ismét több helyen is készítettek illusztrált,

„biankó” meghívókat, és több központi könyvtár úgy állította össze a megyei programfüzetet, hogy annak önálló lapjait egy-egy rendezvény népszerűsítésére külön-külön is fel lehetett használni. A szegedi Somogyi Könyvtár a megyei találkozókra résztvevő írókról készített illusztrált kisbibliográfiát, s juttatta el a rendezvények helyszíneire.

Jó néhány városi könyvtár is megjelentetett műsorfüzetet a könyvhétre. Ezek közül csak egyről, az Ózdi Városi Központi Könyvtár kiadványáról szeretnék szólni. A kiadvány nemcsak a programokat sorolja fel, hanem fényképeket is közöl a könyvhét elmúlt évi ózdi megyei megnyitójáról, a „Harmónia” zenéi, nyelvi könyvtárról; köszönti a 30 éves Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalatot és helyi munkatársait; egy-egy oldalon bemutatja az íróvendégeket és azok műveit; *Meghívó – ankétára* cím alatt pedig azokat a folyóiratokat (*Élet és Irodalom, Mai Magazin, Pajtás, Nők Lapja*), amelyeknek munkatársaival szintén találkozhatnak az érdeklődők; verseket közöl (az egyiknek a címe éppen *Könyvhét '87*) a könyvtárban működő *Irodalombarátok alkotó körének* fiatal tollforgatóitól; közli a könyvtár-utatisok pontos helyét és idejét, a helyi könyvtárak adatait. Mindez, s a leírtak személyes, közvetlen hangvételű megfogalmazása, az egyes programok ötletes elnevezése (például *Reménykedő* címmel hívják meg az érdeklődőket az eszperantó klub alakuló ülésére), jó példaként szolgálhat arra, hogy milyen lehetőségek adódnak a közönségkapcsolatok megerősítésére egy ilyen kiadványban is. (Erre utal egyébként a füzetecske sokatmondó önálló címe is: *Könyvek és emberek Ózdon, 1987.*)

Sajtópropaganda

Akár a kiadványok körében is említhetjük volna a könyvtárak kiadásában megjelenő alkalmi újságokat. Ezek többsége immár időszakos kiadványnak minősül, hiszen Miskolcon, Hatvanban, Gödöllőn, Dunakeszin rendszeressé vált a megjelenésük. Az idei lapszámok elsősorban arra hívják fel a figyelmet, hogy a szerkesztők egyre nagyobb gondot fordítanak a helyi könyvtár- és tájékoztatásügy teljesebb körű bemutatására. *A könyvhét hírei* (Miskolc) például bemutatja a megyei pedagógiai intézet szakkönyvtárát, az evangélikus egyházközség gyűjteményét, tudósít a város iskolai könyvtárainak ellátottságáról, de foglalkozik a műszaki

haladás és a könyv (s az ennek során kívánatos könyvtári együttműködés), valamint a mezőgazdaság és a szakirodalomhasználat összefüggéseivel is.

A városi könyvtárak kiadásában megjelenő lapok – mintegy pótolva a hiányzó helyi újság feladatait is – a könyvtári vonatkozású írások mellett számos egyéb, a településről vagy vonzáskörzetéről szóló közérdekű cikket is közölnek. Míg a *Havvani Hírmondó* inkább az időszzerű várospolitikai írások megjelentetésével tűnik ki, addig a *Gödöllő és Vidéke Könyvtári Hírmondó* a kulturális hagyományokat felidéző érdekes publikációk közlésére mutat jó példát. (Valamint arra, hogy az újság milyen kedvező fórum lehet a helyi alkotóknak – ezúttal a könyvtár által korábban meghirdetett tehetségkutató irodalmi pályázat résztvevőinek – bemutatására is.) Említésre méltó még az is, hogy ezek az újságok a könyvheti programok, íróvendégek stb. bemutatása mellett a nyáron sorra kerülő könyvtári rendezvényekre, vetélkedőkre is felhívják a figyelmet. (Például a Dunakeszi Városi Könyvtár *Könyvtári Napok* című tájékoztatója több ilyen felhívást is közlétesz, sőt a vetélkedőktől függetlenül is érdekes szűnidei olvasnivalókat kínál a gyerekeknek.)

Örvendetes tény, hogy ebben az évben egy központi napilapban, a *Magyar Nemzetben* (Mátraházi Zsuzsa szerkesztésében), a *Szolnok Megyei Néplapban*, az egrri *Népújságban* és a havonta megjelenő *Szentendre és Vidékében* is napvilágot látott egy zömmel könyvtári vonatkozású írásokat tartalmazó több oldalas könyvheti melléklet. Megjelenésük jól mutatja

a könyvtárak és az újságok szerkesztősegei között kialakult eredményes kapcsolatot, és azt, hogy abban a könyvtárosok hogyan működhetnek közre. (Például a *Szolnok Megyei Néplapban* *A könyv ünnepén* című kétoldalas összeállítás mindegyik cikkét könyvtárosok írták.) E mellékletekből és a könyvtári újságokból az OSZK KMK kisebb kollektiót állított össze, amely hozzáférhető minden megyei könyvtárban és az OSZK KMK szakkönyvtárában. Tanulmányozásuk bizonyára jó ötleteket sugall majd azoknak, akik hasonló kiadványokat szándékoznak megjelentetni, vagy akik a helyi lapok szerkesztősegei számára könyvtárügyi témajavaslatokat kívánnak adni.

Külön kell szólnunk a sajtóban megjelenő könyvtári témájú cikkek egyik fontos sajátosságáról. Arról, hogy a könyvtár, a könyvtárhasználat népszerűsítését szolgáló színes tudósítások stb. mellett számos olyan problémafelvető írás is napvilágot látott, amely a könyvtárügy fejlesztésének ellentmondásaira, megoldásra váró kérdéseire hívta fel a közvélemény figyelmét. (Például az FSZEK V. kerületi főkönyvtára vezetőjének, *Benjámin Judit* országgyűlési képviselőnek nyilatkozata a szolgáltatások szintentartásának nehézségeiről a *Magyar Nemzetben*, vagy a *Végletek között. Könyvtárügy a megyében* címmel az *Észak-Magyarországban* megjelent interjú *Környey Lászlónéval*, a Miskolci Megyei Könyvtár igazgatójával stb.) Sajtópropagandánk feladata, hogy ezeknek az ellentmondásoknak a továbbiakban még nagyobb nyilvánosságot teremtsünk, elősegítve ezzel megoldásukat is.

Arató Antal

Ünnepi könyvhét – Könyvtári napok Tolnában

Hagyományos könyvheti programsorozatunk felfrissítése érdekében ebben az évben az irodalmi rendezvényeket kiegészítettük szakmai továbbképzésekkel, kiadványok könyvheti megjelentetésével, pályázatok meghirdetésével. Természetesen a könyvtári szolgáltatások sajátosságaira, a könyvtárhasználat legkülönbözőbb lehetőségeire is igyekszünk felhívni a figyelmet. Néhány napra nagyobb nyilvános-

ságot kapott a könyvtárügy a Magyar Rádió pécsi stúdiójában, a helyi és az országos sajtóban. Meghívóinkat, plakátjainkat, szórólapjainkat széles körben terjesztettük. Mindemellett a szekszárdi gyermekkönyvtár Fő utcai kirakatában megtekinthető televíziós képűságból is értesülhettek a járókelők a könyvheti programokról.

A kibővített rendezvénysorozatot szervezet-

tebb felkészülés előzte meg, mindez némi munkamegosztással és a könyvtárosok, könyvterjesztők, közművelődési dolgozók, újságírók, helyi írók szorosabb együttműködésével könnyebben megoldható volt.

Szakmai programok

Egyesületi továbbképzésünkön az országos nagykönyvtárakat és tájékoztató intézményeket bemutató sorozatunkban az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum vezetői adtak részletes és szemléletes tájékoztatót az iskolai könyvtárhálózatok koordinációs központjának működéséről, szolgáltatásairól, kiadványairól.

Első alkalommal tartottunk új szolgáltatásainkról, a könyvtári rendszer előnyeiről tanácsi vezetőknek „könyvtárhasznaleti bemutatót” a megyei könyvtárban. Bemutatónk meglepetést és elismerést váltott ki a meghívottakban, szépséghibája csak az volt a dolognak, hogy éppen azok a vezetők maradtak távol – elfoglaltságukra hivatkozva –, akik a legtöbbet tehetnék a könyvtárak tényleges társadalmi elismertetéséért, vagy saját munkájukban a leginkább hasznosíthatnák a közvetítésünkkel szerzett információkat.

Könyvheti ankétot szerveztünk a *Tolna Megyei Népújság* munkatársaival megyei közművelődési intézmények, városi könyvtárak bevonásával. Dicsértünk és elmarasztaltunk, volt, aki kertelés nélkül számon kérte az objektív lapszerkesztést, helyzetelemzést, az olvasók felnőttként való kezelését. Abban a hitben foglaltuk össze írásban is véleményünket, javasla-

tainkat, hogy azokat az újság szerkesztésénél később figyelembe is veszik.

Hasznos gyakorlati foglalkozást tartott olvasószolgálatos kollégáknak *Kenyéri Katalin*, a KMK munkatársa Dombóváron. A résztvevők közösen járták végig a jogszabály-keresés útját. Szó volt a jogalkotás rendszeréről, a jogszabályok formai megjelenéséről, a jogi tájékoztatás mélységéről. S bár jogi tanácsadással nem léphetnek föl a könyvtárosok, ez a program sok segítséget nyújtott ahhoz, hogy az olvasókat elvezethessék a megfelelő jogforrásokhoz. Könyvheti programjaink legkedvesebbike a könyvtáratavás. Lengyelben újonnan berendezett 70 négyzetméteres könyvtárhelyiséget hoztak létre jelentős helyi összefogással. Szakályban egy szolgálati lakás célszerű átalakításával 100 négyzetméteres könyvtár várja júliustól az olvasnivalókat (a korábbi 30 négyzetméter volt).

Kiállítások, kiadványok

Dombóváron a Városi Művelődési Központ és Könyvtárban a Tolna Megyei Levéltár XVIII. századi historikus könyveit állítottuk ki. A könyvtári napok idején negyedik alkalommal rendezte meg Szekszárdon a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése a *Szép magyar könyv '86* kiállítást, országos szavazással egybekötve. A bemutatónak ott-hont adó Művészetek Házában 6650 látogató volt kíváncsi az elmúlt év legszebb magyar nyomdatermékeire.

A könyvheten adtuk olvasóink, vásárlóink

kezébe a *Tolnai Lajos emlékezete* című helyismereti kiadványunkat, mely a Györkönyi Községi Tanáccsal közös kiadású sorozatunk első kötete. (A kiadvány – előzetes igényfelmérés alapján – 700 példányban készült a megyei könyvtár sokszorosítójában.) Az elhúzódo nyomdai munkálatok miatt a tervezettnél kicsit később készül el *Bezerédj Amália Flóri könyvének* hasonmás kiadása és *Földi István Madéfalvától a Dunántúlig* című, a bukovinai székelység betelepítésének körülményeit feldolgozó műve. Úgy véljük, mindkét kötet számot tarthat országos érdeklődésre is.

Hatásosan szolgálja a könyv- és könyvtárpropagandát a könyvtárosok, népművelők, írók, újságírók helyi összefogásával megszülető alkalmi újság is. Igaz, könyvheti híradót ebben az évben idő hiányában nem tudunk szerkeszteni, de megemlítem, hogy a tavalyi *Ünnepi Hírmondónk* 2500 példányban látott napvilágot. A lapkiadásnak – az ingyenes terjesztés ellenére – még némi anyagi haszna is volt a közölt hirdetések bevételeiből.

„Ilyen még nem volt!” – bolhapiac számítógéppel...

Kicsit szorongva nyitottuk meg ideiglenes antikváriumunkat (a megyei könyvtár egyik üres raktárhelyiségében), de az érdeklődők nem várt lelkesedéssel keresgettek az állományból kivont dokumentumokból magángyűjteményük gyarapítására. Kínáltunk régi hanglemezeket, folyóiratokat, tankönyveket, használt gyermekkönyveket, elavult szakkönyveket, főlőpéldányokat. (Ebből az állományból először az iskolák, községi könyvtárak válogathattak, több kötetet megvásárolt a pécsi antikvárium is.)

Akciókkal nem a zsúfoltság enyhítésére kerestünk megoldást, hanem a zúzdától akartunk megmenteni néhány dokumentumot. A könyveket, hanglemezeket 2, 5, 10, 15 forintos egységáron kínáltuk: összesen 8500 Ft értékben találtak újabb gazdára.

A könyvvásár mellett egyéb közérdekű szolgáltatásokkal is igyekeztünk érdeklődőket csalogatni a könyvtárba. Így lehetett bioritmus, önismereti tesztet készíttetni számítógéppel. *Kereshetnek, kínálhatnak, cserélhetnek* jelszóval vállaltuk mindenféle feleslegesnek ítéltet holmi számítógépes közvetítését.

Ilyen csereberére még nem volt példa, kevesen is éltek a lehetőséggel. (Néhányan megunt

kacatjukat, sőt állataikat is behozták volna a könyvtárba. Megőrzésüket, közvetlen cseréjüket nem vállalhattuk.)

Irodalmi rendezvények

Pakson *Darvas József*re emlékeztünk, aki – a vendégkönyv bejegyzése szerint is – 1968-ban, a városi könyvtár avatásán indította útjára az *olvasó népért* mozgalmat. Az ünnep hősről *Czine Mihály* szólt, majd *Dobos László* szlovákiai magyar író elevenítette fel a népi írók nemzedékéhez fűződő személyes élményeit. Képet kaptunk a szlovákiai magyar irodalom jelen helyzetéről, gondjairól is. A rendezvényen hárman vehették át hűsleges olvasómozgalmi munkájukért a *Darvas József* születésének 75. évfordulójára készült emléklapoktat a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elismeréseként.

Többéves hagyománya van a megyében a különböző folyóiratokat, lapokat bemutató szerkesztőségi ankétoknak. Bonyhádon 60 fős közönség várta a szép kastélykönyvtárban az *Élet és Irodalom* szerkesztőségének munkatársait. Az eszmecsere, az alkotó vitára szívesen vállalkozó résztvevők jól ismerték a hetilap írásait. Nemcsak az újabb írószövetségi hírekre (pletykákra, mendemondákra) voltak kíváncsiak, megszívlelendő lapszerkesztési javaslatokkal is éltek.

A könyvtárak az utóbbi időben a helyi írók, költők újabb műveinek bemutatására is egyre nagyobb gondot fordítanak. Az idei könyvhéten a megyei múzeumban a Szekszárdon élő *Csányi László* író, a *Dunatáj* szerkesztőjét 65. születésnapján nagyszámú érdeklődő jelenlétében köszöntötte *Pákolitz István, Domokos*

Mátyás, Tüskés Tibor, Laczkó András, Takáts Gyula, Tóttös Gábor. Erre az alkalomra jelent meg a múzeum kiadásában Csányi László *Égtájak utassal* című tanulmánygyűjteménye. Rendszeresek a könyvheti nemzetiségi író-olvasó találkozók is. Ebben az évben a mohácsi báziskönyvtár közreműködésével a szerb nemzetiségi irodalom képviselője, *Milosevity Péter* adott izelítőt költészetéből Medinán. A találkozót éjszakába nyúló beszélgetés követte. Könyvheti vendégünk volt még: *Baka István, Baranyi Ferenc, Kalász Márton, Kertész Ákos, Kertész Lilla, Kassai Franciska, Szále László, Tamás Menyhért, Zöldi László.*

Tűnődések az író-olvasó találkozók hasznáról

Sokszor olvasok mostanában az író-olvasó találkozók erőltettségéről, szervezetlenségéről, a hallgatóság közönyéről. Az írók-költők dohognak: az időt rabló találkozók kényelmetlen utazással járnak, hátráltatják a „fő művek” megírását. Az egyik előadó a hallgatók soraiból egyetlen értelmes tekintetben tudott megkapaszkodni (egy süketnémáéban, mint később kiderült). S esetenként közömbös, a műveket sem ismeri a könyvtáros, aki csak a látványos rendezvénysorozatait igyekszik gyarapítani. „Értelmetlen az író és az olvasó mesterséges összeeresztése...” Nem könnyít a helyzeten az sem, hogy több író „szerénynek” tartja a központilag megállapított tiszteletdíjat. Egyikük Dél-Dunántúlra tervezett látogatása előtt néhány nappal felajánlotta: szívesen találkozna

olvasóival egyik nagyközségünkben – az átutazással járó várakozás kényszerű 90 percét kihasználva – 4000 forintért... Nem hívtuk. Másik vendégünkért – életritmusához igazodva – kocsinak kellett volna felmennie fővárosunkba, hogy a koránkelés nyűgétől megszabadítsuk. „Lehetőleg napi 3 találkozót kérek” – közölte egy másik író. S beszélhetnénk a tiszteletdíjakról szóló megalázó alkudozásokról. Ezek a tapasztalatok nem kevés szorongást váltanak ki a szervezőkben is.

Szerencsére így is sokan vannak, akik szűkszavú telefonhívásra is jönnek: írók, költők, irodalomtörténészek, szerkesztők, de rádiósok, csillagászok és még sorolhatnánk tovább. Vállalják a fárasztó utazást Tolna messzi tájaira, mert adhatnak, s talán valamit – megőrzésre érdemest – kaphatnak is. A sokféle formában jelentkező (irodalomtörténészt bekapcsoló, helyi amatőr vagy hivatásos művészt szerepeltető, mesedramatizálással színesítő) találkozók mérlege változó. Az együttlétek visszacsatolást jelenthetnek az alkotónak a műről, ha úgy tetszik, kapaszkodót; az olvasónak pedig a megismerés, a ráismerés öröme, igazi esztétikai élményt. És talán mindkettőjüknek jobbitó szándékú kételkedést közös dolgainkról; igaz néha csak a „miért nem kérdeznék?” órát leső kínlódását, de hát a legjobb akarattal sem sikerülhet valamennyi találkozó mindig. A lényeg: valamiféle rosszul értelmezett kényszerből ne szervezzünk találkozót, kíméljük meg környezetünket és magunkat a hiábavalóság érzésétől. Legyen kölcsönösen nagyobb türelmünk a könyv ünnepén, s a könyvek hétköznapi sorsában is találjon mindig olvasóra a jó mű.

Elekes Eduárdné

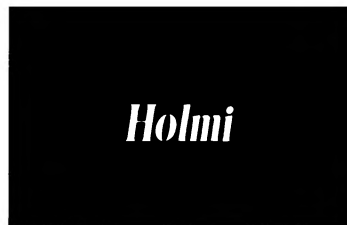
A Magyar Néphadsereg könyvtáruge a Könyvtáros című folyóirat tükrében (1951–1986) címmel repertóriumot készített a Hadtudományi Könyvtár munkatársa, *Deák Zsuzsanna*. A mű nem egyszerűen regisztrálja lapunknak a Magyar Néphadsereg könyvtáraival, hálózataival, könyvtári munkájával és gondjaival-eredményeivel kapcsolatos cikkeit, hanem elemző felmérést nyújt a katonai könyvtárugról, bemutatja annak alakulását, feladatrendszerét, szól e speciális könyvtári terület és a magyar könyvtáruge kapcsolatairól, összefüggéseiről is. Az elemző feldolgozáshoz a Hadtudományi Könyvtárban juthat hozzá az érdeklődő helybeni használatlalt. *(-ki Mi-)*

A Hadtudományi Könyvtár dolgozói elkészítették a Közművelődés a hadseregben (korábban: *Népművelés a hadseregben*) című műszaki kiadvány repertóriumát. Az 1969–1983 közt megjelent módszertani periodikum a hadseregben folyó művelődési, könyvtári munka szakfolyóirata volt. A repertórium a használati útmutató és a könyvészeti leírás után leíró részt, szerzői és tárgyutatókat, valamint a tematikus számok jegyzékét tartalmazza. Mivel a periodikum cikkeinek igen jelentős része a Magyar Néphadseregben folyó könyvtári munka kérdéseivel foglalkozott, a repertórium megkerülhetetlen dokumentuma a kérdéskörrel foglalkozó szakembereknek és kutatóknak. *(-ki Mi-)*

Hosszú kutatás eredményeként egy különösen értékes folyóiratritkaság került a Hadtudományi Könyvtárba. A Magyar Néphadsereg történetét kutatók számára alapvető fontosságú dokumentum az egykori II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola iskolaújságjának számaint tartalmazó kötet. A mindössze két évfolyamot (1955–56) megélt *Tied vagyok hazám* című orgánium megsárgult lapjairól fénymásolatot készített a könyvtár, s bekötve *Militaria Hungarica* megjelöléssel őrzi és bocsátja –

helybeni használatra – az olvasók rendelkezésére. A dokumentum, túl forrásértékén, ráadásul teljességgel csak most vált tanulmányozhatóvá. *(-ki Mi-)*

Nem sokáig tartanak a szűkös körülmények, a közeljövőben új épülettel bővül a pécsi Egyetemi Könyvtár. A Művelődési Minisztérium beruházásában a Baranya Megyei Építőipari Vállalat újítja fel a Leonardo da Vinci utcában a volt Belvárosi Általános Iskolának az Egyetemi Könyvtárral szomszédos épületét. A két házát folyosó köti majd össze, a főbejárat átkerül a jelenleg rekonstrukció alatt álló épület utcai frontjára. A tervek szerint a volt iskola padlásterében munkaszobákat alakítanak ki, az emeleteken raktárak lesznek, míg a magasszintzen helyezik el a teljes olvasószolgálatot. Az alagsori raktárakba a folyóiratok kerülnek. Ilyen módon a bővítés nemcsak a külső raktárakban levő könyvek elhelyezését teszi lehetővé (a 400 ezer kötetből az idén már csaknem 70 ezret kellett külső raktárakban elhelyezni), de várhatóan lényegesen javítja a könyvtárosok munkakörülményeit is. Az új épület elkészültével rövid időre a teljes könyvtár ide költözik, addig, amíg az építők nem végeznek a jelenlegi könyvtárépület felújításával is. A teljes felújítás valószínűleg 1988 végére fejeződik be.

A miskolci helyismereti munkáról nyilatkozott Hernádi Istvánné, a városi könyvtár igazgatója. A helyismereti munka jelentőségét firtató újságró (a *Déli Hírlap* munkatársa) kérdéseire válaszolva nemcsak azt világította meg tömören, nehezen cáfolhatóan, hogy a helyismereti munka a könyvtárak fontos, csak általuk elvégezhető kiemelkedő jelentőségű feladata, de részletes képet adott a nagyváros helytörténete iránt érdeklődők számára nyújtott szolgáltatásokról, a helytörténeti forrásokról és feldolgozásokról is. Ismertette a „miskolci helyzetet”, szólt arról, hogy a városi könyvtáron kívül milyen intézmények foglalkoznak még helyismereti kutatással, gyűjtéssel és feltárással, és kitért arra is, hogy a hagyományos dokumentumokon kívül milyen kútfőkkel tud ma már szolgálni a városi könyvtár kutatóknak és érdeklődőknek (fotótár, diaképek, videokazetták, térképek, plakátok stb.). Külön is megemlítette az ún. rejtett adatokat és azok feltárási-közrebocsátási módjait. A nyilatkozat feltehetőleg nemcsak a helyismereti munkához szkeptikusan viszonyuló újságrót győzte meg, de a szakemberek számára is tanulságos és példamutató gyakorlatot mutatott be.

Országos videotékát kíván létrehozni a Szakszervezetek Heves Megyei Tanácsának központi könyvtára. Az ötletet az olvasótáborok tapasztalatai adták, ahol fölöttébb népszerűnek és hasznosnak bizonyultak a kötelező olvasmányokat feldolgozó videofilme. Az SZMT könyvtár ösztöl arra törekszik, hogy közkinccsé tegye és országosan megszervezze a filmek másolását, terjesztését és cseréjét.

A Budapest Gyűjtemény: múlt, jelen és jövő

Ha a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének eredete után nyomozunk, utunkat egészen a 19. század közepéig kell visszafelé folytatnunk. Már az 1848. XVIII. törvénycikk 40. paragrafusában elrendeli, hogy a nyomdák a helyi hatóságoknak kötelempéldányt szolgáltatassanak, amit az igazságügy-miniszter 1867. évi rendeletei megerősítenek. A cél természetesen rendészeti, nem könyvtári, így a beszolgáltatott anyag nagy része keletkezése után röviddel elpusztult, maradéka azonban, amelyet sajnáltak kidobni, a városházakban halmozódott. Sorsa csak Buda és Pest egyesülése után rendeződött. A Fővárosi Statisztikai Hivatal létrejötté után egy évvel, 1874-ben felállította saját könyvtárát, amelybe egyrészt beolvasztották a megmaradt régi kötelempéldány-anyagot, másrészt folyamatosan gyűjteni kezdték az újabbakat.

A gyűjtésben az 1892-es év fordulatot hozott. A Fővárosi Levéltár hivatali könyvtára – melynek eredete valószínűleg a 19. század első felére nyúlik vissza – Fővárosi Könyvtárrá alakult, és a városi tanács úgy rendelkezett, hogy a kötelempéldányokat 1893-tól a statisztikai hivatal helyett a levéltár kapja. A lényeg azonban nem a határozatban, hanem *Toldy László* levéltárvezető kinyilvánított célkitűzésében rejlett, miszerint az újjászervezett könyvtár feladatának tekinti a „Budapest története szempontjából fontos” művek gyűjtését. A mechanikus példányelrakást tehát a tudatos gyűjtés váltotta fel.

A történet következő mérföldköve 1912–13 körüli. Az 1904-ben a levéltár és a statisztikai hivatal könyvtárából alakult új Fővárosi Könyvtár *Szabó Ervin* vezetése alatt nemcsak folytatta *Toldy László* gyűjtését, hanem még egy lépést tett előre. 1912-ben átvette a levéltár Budapestre vonatkozó újságszervény-gyűjteményét, kiszélesítette a gyűjtőkört a nem könyvjellegű dokumentumok irányába, megkezdte a város történetére vonatkozó anyag

bibliográfiai feltárását és végül, 1913-ban, a munka szervezeti feltételét megteremtendő, létrehozta a „Budapest Gyűjteményt”.

Az újabb, ezúttal tragikus fordulat már nem a belső szervezeti célkitűzésekhez, hanem az egész társadalmat megrázó kataklizmához, 1944–1945 teléhez kapcsolódik. A Budapest Gyűjtemény vezetőjét, *Kelényi B. Ottót*, a két világháború közötti legfontosabb bibliográfiák összeállítóját 1944 végén antifasiszta szervezkedésben való részvétele miatt meggyilkolták. Miután a könyvanyag értékesebb részét még 1944 nyarán a Bazilika pincéjébe szállították, ez nagyobb veszteségeket nem szenvedett, a központban maradt metszetanyagból azonban a háborús események során 30 metszet elpusztult, 28 megsérült, és szétzilálódott az újságszervény- és plakátanyag. Elpusztult a teljes várostörténeti cédulaállomány is, így 1946 elején újra kellett kezdeni az anyaggyűjtést.

A háború után felmerültek olyan elképzelések, hogy a Budapest Gyűjteményt csatolják a Fővárosi Múzeumhoz, de végül ebből csak a metszetanyag átadása következett be. Az 1947 és 1949 közötti rövid ideig tartó felélvélés után azonban a gyűjteményt a „tömegektől való elzárkózásra” hivatkozva fokozatosan visszafeljesztették. A munkatársak száma 1951-re a korábbi tíz főről ötre csökkent, a dokumentumbeszerzés az előző évek töredékére esett vissza. 1952 októberében már csak két munkatárs foglalkozott a Budapest Gyűjtemény anyagával a nyilvános szolgálat keretein belül. Az összevont Budapesti és Különgyűjtemények Osztálya felállítására, a gyűjtemény új életre keltésére csak 1955. július elsejével került sor. Nem sok idő maradt azonban a regenerálódásra. A válságkorszakot az olvasóterem, valamint a könyv- és a Budapest történeti cédulaanyag egy részének 1956. évi újabb pusztulása tetőzte be.

A válságperiódus kezdete éppúgy nem köthető egyetlen évszámhoz, miként a vége sem.

A Budapest Gyűjtemény mint önálló egység 1955 közepén történt újrafelállítása, az 1957. évi rendrakás s az olvasóterem 1958–59-ben történt restaurálása, melyet a háttérben a Budapest-bibliográfia gigászi munkája kísért, jelzik azt, hogy a gyűjtemény élete visszatért régi kerékvágásába. Az ötvenes évek végén nemcsak a faborítások, de a szellemi értékek restaurálása is bekövetkezett, és megkezdődött a gyűjtemény életének az a szakasza, amely jelenleg is tart.

Gyűjteménycsoportok, állománygyarapítás

A gyűjtés rendje, amely bizonyos mértékig a gyűjtőkört is meghatározza, már 1916-ban kialakult. Az éves jelentés szerint a Budapest Gyűjtemény anyagát a következő csoportokban gyűjtötték és tárolták: könyvek, ritka könyvek és kéziratok, kisnyomtatványok és plakátok (ezen belül külön alcsoport az ún. „háborús anyag”), újságszelvények, végül a kölcsönözhető anyag. A húszas években fokozatosan létrejött a metszet-, fénykép- és térképgyűjtemény, 1977-től kezdve pedig megindult a mikrofilmek gyűjtése. Természetesen a fejlődés nem olyan töretlen, egyenesvonalú, mint ahogy azt fenti soraink sugallják. Gyűjteménycsoportok gyűjteménypolitikától, szemlélettől, anyagi lehetőségektől és a könyvtárügyet érintő hatósági rendelkezésektől függő keletkezése, fejlődése, megtorpanása, majd újra fejlődése jellemzi a Budapest Gyűjtemény történetét.

Viszonylag a legegyszerűsebb a könyvanyag gyarapodása. Gyűjtése, melynek kezdete tulajdonképpen megelőzte a gyűjtemény formális létrejöttét, végig folyamatos, teljesen még az ötvenes években sem állt le, bár az 1949. évi csúcs és az 1953. évi mélypont között hússzoros a különbség. Az újságszelvénygyűjtés kezdete a múlt század végére tehető, azonban gyarapításának üteme a harmincas években csökkent, utána évekre leállt, újra indult, majd ismét abbamaradt. A metszetek gyarapítása az 1930-as években kapott lendületet, 1948-ban azonban polgármesteri utasításra a szerzeményezést megszüntették, és a metszeteket (pontosan 1093 metszetet és képes röplapot, 199 aprónyomtatványt, valamint egy vízfestményt) átadták a Budapest Történeti Múzeumnak. A fényképgyűjtemény, melyet egészen az ötvenes évekig mostohagyerekként

kezelték, 1958-tól kezdve látványos karriert futott be. Az utolsó években ugyancsak látványos fejlődést mutat a plakát- és kisnyomtatvány-gyűjtemény is.

Hosszú számsorok, táblázatok helyett álljon itt néhány jellemző adat. A könyvek száma például így alakult: 1905-ben 1700, 1936-ban 25 ezer, 1948-ban 61 ezer, 1969-ben 47 ezer, 1985-ben 70 ezer; a plakátok és kisnyomtatványok száma az 1915-ben nyilvántartott 7400-ról 1948-ra 79 ezerre nőtt, 1985-ben pedig már 249 ezer volt; 1936-ban még csak néhány száz a fotók száma, ma 74 ezer van a gyűjteményben.

A fejlődés egyenetlenségei elsősorban a gyűjtési politikára vezethetők vissza, bár nem tekinthetünk el teljesen az ország gazdasági életétől sem, melyet a gyűjtemény története során két nagyobb infláció, gazdasági világváltság, több hadigazdaság, végül egy évekig tartó merev, utasításos, kevés önállóságot hagyó szakasz nehezített. (Ami a gazdasági lehetőségeket illeti, a Budapest Gyűjtemény szemszövegéből nézve azok most sem a legjobbak.) A gyűjtési politika tekintetében három nagyobb változás tapintható ki. A város életét teljesen dokumentálni kívánó, még Szabó Ervin szellemi hatását magán hordó ígéretes indulást a harmincas években a könyvritkaságok, metszetek iránt érdeklődő konzervatívabb irányultság váltotta fel. E korszak munkájának előnyei is voltak természetesen, de a modern kisnyomtatványok, újságszelvények gyűjtésének visszaesése, a fényképgyűjtemény háttérbe szorítása alig-alig pótolható hiányokat okozott. A negyvenes évek vége, az ötvenes évek eleje az ellenkező véglet. A kisnyomtatványok, újságszelvények gyűjtése új erőre kapott, ugyanakkor 1953-ban kerekén 32 ezer tételt, a Budapest Gyűjtemény akkori nyilvántartott állományának 47 százalékát – fogalmazzunk szemérmesen – törölték, sorsuk ismeretlen. Ugyanígy selejteződött ki több tízezernyi plakát és kisnyomtatvány is. A sokoldalú, harmonikus gyűjteményfejlődés, a Szabó Ervin-i örökség tudatos vállalása csak az ötvenes évek végétől vált a Budapest Gyűjtemény jellemzőjévé. Azóta mindössze egyetlen gyűjteményrész fejlődése, az újságszelvényeké torpant meg, ez azonban inkább információ-visszakeresési gondra, mint gyűjtésbeli hiányra utal. Az adatokat tartalmazó sajtótermékek megtalálhatók a gyűjteményben, de feltáráruk már nem a sajtófigyelő szolgálat által készített kivágat, hanem – a némi csúszásokkal megjelenő –

kurrens bibliográfia formájában történik meg.

A gyarapodási ütem szeszélyesnek látszó alakulása, illetve az 1950-es évek végétől történő látványos felívelése persze nemcsak a gyűjtemény feladatával, szerepével kapcsolatos elképzelések vargabetűit követi. A budapesti nyomdákra, intézményekre, vállalatokra vonatkozó teljeskörű kötelespéldány-szolgáltatást 1897-ben a kiadók számára engedélyesebb, a közgyűjteményeknek azonban sok gondot okozó szabályozás váltotta fel. Ettől kezdve a Budapest Gyűjtemény csak a főváros háziyomdájától kapott kötelespéldányt, a többi nyomda és kiadó szolgáltatása esetlegessé vált. Nem véletlen, hogy Szabó Ervin 1906-ban körlevélben kérte a budapesti intézményeket arra, hogy adják le kibocsátott nyomdatermékeik egy-egy példányát a Fővárosi Könyvtárnak. A kielégítő teljességű állománygyarapításnak tehát előfeltétele a rendszeres vásárlás, az állandó utánjárás – épp ezért okoz gondot a harmincas évek más irányú érdeklődése. A helyzet 1945 után sem lett jobb, sőt 1948-ban a Fővárosi Háziyomda megszüntetésével a városi kötelespéldány-szolgáltatás is abba maradt. Javulás csak az ötvenes évek végétől kezdődött. 1958-ban az OSZK átengedte egy kisnyomtatvány kötelespéldány-sorát, 1959-ben vb elnöki rendelet kötelezte a fővárosi szervezetet kötelespéldány-szolgáltatásra, az 1960-as évektől kap a gyűjtemény plakátokat, végül 1978-tól az országos kötelespéldányanyagból is mód nyílt a válogatásra. Az utóbbi években gyakran már inkább a bőség zavarával, a válogatás gondjaival küszködik az intézmény.

Olvasók és használat

Az olvasói statisztikák – különösen az 1958 előttiék – pontatlanok, ezért nem könnyű a Budapest Gyűjtemény használatának történetét felvázolni. Úgy tűnik, két korszak különíthető el egymástól. Az 1940-es évek végéig a használat viszonylag szűkebb körű, az olvasók szinte kizárólag kutatási céllal, illetve Budapest története iránti érdeklődésből keresték fel a gyűjteményt. 1915-től a negyvenes évek végéig mód volt az anyag egy részének kölcsönzésére is. A használat jellegéből, illetve az olvasók céljából következően az egy olvasóra jutó használt kötetszám nagyobb volt, mint ma, s a történetileg kisebb forrásértékkel bíró, illetve sokszor csak illusztratív anyagként hasz-

nálható kisnyomtatványok, plakátok forgalma kisebb. 1945 elejétől a gyűjtemény használatára egyre nehezebbé vált. Fűtési gondok miatt csak 1946 tavaszától lehetett látogatni a könyvtárat, s az óvóhelyre vitt könyvek csak késő ősszel kerültek vissza a gyűjteménybe. Az anyag rendberakása azonban hosszú ideig tartott, a plakátoké és újságszelvényeké még 1948-ban sem fejeződött be. Újabb nehézségeket támasztott az olvasóterem 1956 őszi pusztulása. A helyreállítás csak 1959 októberében fejeződött be. Időközben azonban a központi könyvtárban új elgondolás született; a kutatással szemben az eddigieknél sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a közművelődési funkció, és ez a Budapest Gyűjtemény munkájára is hatott. Közvetlenül önállóságának megszüntetése után, 1952-ben, olvasótermét megnyitották a diákok és a nagyközönség számára. Jelenleg is a használók viszonylag jelentős hányada – valamivel több mint egyharmada – nem budapesti témával foglalkozik, tanulási és szabadidő-eltöltési céllal jön a Budapest Gyűjteménybe. Nagyobb az első ízben idelátogatók, gyakori az „egykönyves” olvasók előfordulása, így a használt kötetek egy olvasóra jutó száma 1948-hoz képest alacsonyabb. Fokozatosan nő viszont a nem könyvjellegű dokumentumok használatára, ami elsősorban két okra vezethető vissza. Egyrészt a kutatói érdeklődés eltolódott a 19. század vége, a 20. század első fele,

vagyis azon korszakok felé, amelyek ezeket a forrástípusokat tömeges méretekben kezdték kitermelni. Másrészt igen sokan a sajtónak, könyvkiadóknak, televízióknak gyűjtenek ilusztrációs anyagot.

A gyűjtemény a számok tükrében

A Budapest Gyűjteményben őrzött gyűjteménycsoportok nagysága ma a következő: ke-
reken 70 ezer kötetnyi könyv és folyóirat, 249
ezer plakát és kisnyomtatvány, 74 ezer fény-
kép, 69 ezer újságszelvény, 2500 tekercs mik-
rofilm és kb. 750 térkép található az állomány-
ban, vagyis összesen 465 ezer dokumentum,
mely évente 12–15 ezer egységgel gyarapodik.
A növekedés különösen a fénykép-, illetve a
plakát- és kisnyomtatvány-anyagnál figyelem-
re méltó; míg az utóbbi nagysága az 1936-os
állapothoz képest tízszeres, az előbbi gyarapo-
dása százalékban ki sem fejezhető mértékű.
A könyvanyag növekedése 1936-hoz viszonyítva
nem egészen háromszoros. Persze tekintetbe
kell vennünk, hogy az egyes gyűjteménycsoportok
információsűrűsége nem azonos. A plakátok,
kisnyomtatványok rendszerint egy-két témára,
illetve időszakokra vonatkozóan adnak –
gyakran korlátozott értékű – információt.
Ezzel szemben egy-egy könyv nem csak méretét,
hanem a hordozott információk mennyiségét
tekintve is gyakran több tucatnyi kisnyomtatvánnyal
és plakáttal felér, egy tekercs mikrofilm pedig
2–3 könyvnyi anyag megőrkítésére képes. A
darabszámok sokkal inkább a kezelési és nyilvántartási
feladatokat, mintsem az információtartalmak arányait
tükrözik.

Az olvasók száma – amely eltekintve a kiugró
csúcsoktól és mélypontoktól a harmincas évektől
kezdve általában 2500–3000 között alakult – az
utóbbi időben látványos növekedést mutat. Úgy
tűnik, hogy az az általános csökkenést mutató
tendencia, amely az olvasás mértéke, a könyvtár-
használat terén társadalmi méretekben jelentkezik,
a történelmi-várostörténeti témákat nem érinti,
sőt e területek iránt dinamikus nő az érdeklődés.
A használt dokumentumok mennyiségére vonatkozó
adatok azonban, ha a puszta szám adatok mögé
tekintünk, már bizonyos kedvezőtlen jeleket is
mutatnak. Az olvasott könyvek száma – jelenleg
kb. 15 ezer kötet évente – a hetvenes évek óta
elmarad az olvasók számának növekedése mö-

gött, így az egy olvasóra számított könyvhasználat
alacsonyabb most, mint az 1930-as, 1940-es
években. A használat növekedése elmarad a
könyvbeszerzés mögött is – különösen, ha az
1930-as éveket tekintjük alapnak. Úgy tűnik,
hogy az információk termelődésének és
összegyűjtésének üteme lényegesen meghaladja
az olvasói „kapacitás” bővülését. A használat
növekedésének üteme a plakátok, kisnyomtatványok
és fényképek esetében valamivel kedvezőbb,
ez a mutató azonban csalóka: a kiindulási alap
túl kicsiny. Az évente használt 5–6 ezer darabnyi,
nem könyvjellegű dokumentum mindössze 1,5
százaléka lehet a teljes őrzött anyagnak,
vagyis a szóban forgó állománycsoportok
használatát a növekedés ellenére is igen
alacsony szintű.

Kritikusan a jelenről

A gyűjtemény a szervezeti és működési szabályzat
értelmében teljes körűen gyűjti a Budapest
történetére, illetve jelenlegi életére vonatkozó
dokumentumokat, vagyis megőrző és szakkönyvtári
funkciókat kell ellátnia amellett, hogy közművelődési
feladatokat is betölt. Feladataink megfogalmazása
tehát lényegében változatlan Szabó Ervin
időszaka óta. Az eltelt évtizedek alatt azonban
mind a tágabb, mind a szűkebb környezetet
tekintve lényeges változások történtek. Az
utóbbi években egyre inkább kibontakozóban
van az az információs forradalom, amely mind
a gyűjtendő dokumentumok számának növekedésében,
mind a hagyományos, könyvjellegű dokumentumok
arányának visszaszorulásában, illetve a nem
nyomdai úton sokszorosított típusok megjelenésében
érzékeltető a Budapest Gyűjtemény számára is.
Jelenleg a könyvanyag már csak 15 százalékát
teszi ki az összes őrzött dokumentumnak,
holott aránya egészen a negyvenes évekig
egyharmad körül járt. A sokszorosítási és
reprodukciós technika fejlődése következtében
azonban egyre nagyobb tömegben jönnek létre
képek, kisnyomtatványok, és manapság már
igen gyakran elmosódik a határ a hivatali iratok
és a sokszorosított dokumentumok között. S bár
a cégek, vállalatok száma kisebb most, mint a
harmincas években, a rendszeres dokumentum-
kibocsátók száma viszont lényegesen nagyobb.
Úgy tűnik, a jövőben fokozottabban kell
válogatnunk, az eddiginél jobban figyelembe
véve a dokumentumok tartalmát és forrásértékét.

Nem eléggé tisztázott a budapesti közgyűjtemények gyűjtőkori munkamegosztása. Részben a természetes „öndokumentációs” igény, részben a múlt iránti fokozottabb érdeklődés miatt növekszik azoknak a közgyűjteményeknek a száma, amelyek kisebb-nagyobb mértékben foglalkoznak budapesti történeti anyag gyűjtésével. A hagyományos intézményeken kívül (OSZK, Nemzeti Múzeum) kiépültek az ágazati, illetve szakgyűjtemények (közlekedési, kereskedelmi és vendéglátóipari, technikatörténeti, építészettörténeti, orvostörténeti, pedagógiai, vízügyi, színháztörténeti, irodalomtörténeti, munkásmozgalmi stb. múzeumok, a VÁTI, az ÉTK, az OMIKK könyvtárai), s hasonlóképpen inkább nőtt, mint csökkent a párhuzamosság a fővárosi intézmények (Budapesti Történeti Múzeum, Budapest Főváros Levéltára, Budapest Gyűjtemény) gyűjtőtevékenysége között.

Bizonyos ellentét feszül a Budapest Gyűjtemény teljeskörű gyűjtési feladatai és lehetőségei között is. A század első évtizedeiben a központi könyvtár gyűjtőterülete részben anyagi lehetőségei, részben a magyarországi nagy könyvtárak gyűjtőkori munkamegosztásának kialakulatlansága miatt bővebb volt, mint ma, így a Budapest Gyűjtemény a jelenleginél átfogóbb urbanisztikai és általános történeti könyv- és folyóirat-háttérrel rendelkezett. Különösen a módszertani szempontból fontos külföldi anyag megritkulása látszik fájdalmas hiánynak. 1986-ig néhány városszociológiai folyóirat kivételével külföldi urbanisztikai-várostörténeti periodikum nem járt a könyvtárba, és a külföldi történeti folyóiratok száma is meglehetősen kevés. Pedig az urbanisztikában-várostörténetben sem gyökeresen más a helyzet, mint a technikai és természettudományokban, vagy a gazdasági életben. Tudomásul kell vennünk, hogy az ötleteket, módszereket néha máshonnan lehet és kell merítenünk.

Mindig is nehezebb volt a helyzet a közgazdasági és az alkalmazott tudományok területén, melyeknek budapesti vonatkozásai a gyűjtemény illetékességi körébe tartoznak, viszont az alapanyag csak hézagosan állt és áll rendelkezésre. Ennek a gyűjteménybe való rendszeres beemelése máig sem teljesen megoldott.

A „budapestiség” fogalma sincs minden tekintetben megnyugtatóan meghatározva, ami, tekintettel arra, hogy gazdasági-társadalmi-kulturális fejlődésünk máig meglehetősen fővároscentrikus – vagyis sok „országos” esemény, intézmény, személy is Budapesthez kö-

tődik –, munkánk során nem kevés nehézséget okoz. Bár a gyűjtőkör kimerítő és alapos elvi leírása megtörtént, a budapestinek tekintett vállalatok, intézmények, az agglomerációba tartozó települések operatív, a mindennapi munkavégzést segítő listája még nincs összeállítva, mint ahogy a „budapesti személy” és a „budapesti esemény” fogalma is kidolgozatlan. Így a jól megfogalmazott elvek gyakorlatba való átültetése időnként kívánnivalót hagy maga után.

Rendkívül értékes az a – már az 1910-es években elkezdett, de valójában csak 1954-től nagy lendületet vevő – bibliográfiai feldolgozó munka, amelyet a gyűjtemény munkatársai végeznek: a hétkötetes összefoglaló Budapest történeti bibliográfiának kevés párja van az európai várostörténetben. A hetvenes évek végétől azonban e területen a mennyiségi szemlélet uralkodott el, így kellő válogatás híján az 1980-as években létrehozott bibliográfiák terjedelme megközelíti a munkavégzés, a kiadás és az értékesítés lehetőségeinek határait. Míg a hétkötetes, 1950-ig kb. egy évezred anyagát összefoglaló *Budapest történeti bibliográfiája* összesen 91 ezer tételt foglal magában, az 1981 óta készülő éves kötetek tételszáma egyenként 9–10 ezer körüli, az 1982 óta megjelenő összefoglaló képbibliográfia pedig összesen több mint 100 ezer tételt tartalmaz. A kötetek egyre vastagabbak, egyre nehezebben kezelhetők és egyre drágábbak, így már az 5–600 példányban megjelentekből is eladhatatlan készletek halmozódtak fel. Megfelelő válogatás nélkül, hagyományos módon a dokumentumok számának növekedésével lépést tartani sokáig már nem lehet.

Tervek és remények

A tennivalók a jelen helyzetről mondottakból szinte automatikusan levezethetők. Talán a legfontosabb és legsürgősebb feladat a gyűjtés körének felülvizsgálata, s a lényegében helyes alapelvek konkretizálása úgy, hogy azok a gyakorlatban a lehető legkisebb hibaszázalékkal alkalmazhatók váljanak. Szükségesnek látszik a gyűjtőkör egyeztetése az említett társintézményekkel. Mindezt nem pusztán elvi megfontolások, hanem egyúttal mindennapi nyilvántartási, pénzügyi, anyagkezelési szempontok is indokolják.

A feldolgozási tevékenység szintén bizonyos átalakításokra szorul. Már a gyűjtőkör ponto-

sítása hozhat benne némi változásokat, de még inkább erre szorít a feldolgozandó információk mennyiségi növekedése. Célszerűnek látszik egyrészt a feldolgozás menetének gépesítése, másrészt a publikálásra kerülő bibliográfiák méretének csökkentése. A kisebb értékű, illetve szűkebb érdeklődésre számot tartó információk adatait nyilvánvalóan szintén meg kell őrizni, sokszorosítani azonban alighanem felesleges. A végső cél olyan gépi adatbank létrehozása, mely az összes gyűjtött, illetve feldolgozott információt tárolja, s a használók rendelkezésére bocsátja. Így lehetővé válik a nyomtatásban közreadott bibliográfiák készítése során a válogatás, a nem saját őrzésben levő, valamint a módszertani jellegű dokumentumok nagyobb körének beépítése, s a szerkezet és a mutatók igényesebb kialakítása.

E feladatok természetesen csak akkor hajthatók végre, ha a gyűjtemény szakkönyvtári jellege megerősödik. Úgy tűnik, hogy ez hosszabb ideig nem kapott kellő nyomatékot. Alighanem erre vezethetők vissza egyrészt a gyarapítás és a feldolgozás előbb említett gondolatai, másrészt az, hogy a gyűjtemény nem kapott súlyának, hagyományainak megfelelő szerepet sem a *Budapest történet* munkálataiban, sem a város visszafoglalásának 300. évfordulóját ünneplő rendezvénysorozatban. Úgy véljük, nem elegendő a tudományos kutatók, a tömegkommunikációs intézmények, valamint a honismereti vetélkedők igényeinek rutinszerű kiszolgálása és általános összefoglaló bibliográfiák készítése – melyekben különösen a gazdaságtörténet terén hiányosságok is vannak –, szükséges szűkebb témákat és/vagy időszakokat felölelő kisebb, de szakszerűbb témabibliográfiák, forráskiadványok megjelenteté-

se is, visszatérve ezzel a gyűjtemény régi hagyományaihoz.

Ilyen irányba mutatnak a nemrég végrehajtott igényfelmérés adatai is. Az olvasók kerekén 58 százaléka kutatási céllal keresi fel a gyűjteményt, és a kutatók használják a kért anyag 74 százalékát is. A vetélkedőre készülő, szabadidőt töltő használók aránya mindössze 18 százalék, részesedésük a kért dokumentumokból pedig 10 százalék körül alakul. Felmérésünk azt mutatja, hogy a várostörténeten belül az olvasói igényeknek megfelelően elsősorban a városépítés-, művelődés- és társadalomtörténetre, a korszakot tekintve pedig a 19. századra kell és érdemes összpontosítani munkánkat. Ha viszont a társadalmi szükségleteket is figyelembe vesszük – és ez is kötelességünk –, akkor erőltetnünk kell a Budapest egyes részeivel foglalkozó helytörténet, illetve a viszonylagosan elhanyagolt gazdaságtörténet támogatását, s fokoznunk az ezekre a területekre irányuló propagandát is. A használói rétegek közül súlyuknak megfelelően egyértelműen a kutatási céllal jelentkező olvasókkal kell foglalkoznunk, de természetesen tudomásul véve azt, hogy jelentős arányban, kb. fele részben olyan amatőrök, akik módszertani téren, a tájékozatásban nagyobb odafigyelést, több segítséget igényelnek, mint a gyakorlottabb hivatásos történészek. Többet kell törődnünk a jövő nemzedékkel, a történelem szakos főiskolásokkal, egyetemi hallgatókkal, sőt a középiskolásokkal is, mégpedig nem pusztán az olvasói-használói utánpótlás nevelése miatt, hanem azért, mert úgy tűnik, hogy a fővárosi oktatási intézmények szervezett formában a szükségesnél kevesebbet foglalkoznak Budapest történetével. Véleményünk szerint nem helyes, ha ezt az igényt kizárólag vetélkedők, pályázatok valamint öntevékeny mozgalmak elégítik ki. Meggondolandó ugyanakkor, hogy a középiskolások esetében nem szükséges-e a kétlépcsős közelítés, vagyis az, hogy az iskolában és/vagy a kerületi könyvtárhálózatban készítsék fel a vállalkozó szelleműeket a könyvtárhasználatra, és lássák el őket kiinduló információkkal, hogy azután a Budapest Gyűjteményben könnyebben eligazodjanak.

Hogy ezeket a feladatokat elláthassuk, célszerű lenne egy szakreferensi rendszert kialakítani azzal a nem titkolt szándékkal, hogy munkatársaink alkalmassá váljanak arra, hogy a legjelentősebb hazai és külföldi várostörténeti kutatási módszerek és eredmények befogadására, közvetítésére és szétszórására képe-

sek legyenek. Ehhez viszont, mint ahogy azt Szabó Ervin még a század elején ragyogó élelétással megállapította, a szakmát – jelen esetben a várostörténetet – művelni is kell, hogy a kutatókkal a könyvtáros közös nyelven tudjon beszélni. Nem helyes ezért, ha olyan közművelődési mozgalmi munkát akarunk felvállalni, amelyre egyrészt a Budapest Gyűjteményben olvasói igény nincs, másrészt arra hivatott intézmények (HNF, az FSZEK kerületi közművelődési könyvtárhálózata) ezt nálunk jobban el tudják látni. Ugyanez a véleményünk a gyakorlati közigazgatási feladatokkal kapcsolatos információszolgáltatási tevékenységekről is. Módszertanilag (főként a történeti vonatkozások tekintetében) kötelességünk ezt segíteni, de célt tévesztünk akkor, ha elégtelen eszköztárral versenyeznünk kívánunk ebben olyan nem történeti jellegű szakapparátusokkal, szakgyűjteményekkel, melyeknek ebben hagyományuk, több szakértelmük, dokumentumanyaguk és nagyobb lehetőségeik vannak. Ráadásul a nem helytörténeti-várostörténeti gyűjtemény testére szabott feladatok olyan munkák – a tájékoztatással, feltárással kapcsolatos alapok lerakása (tematikus bibliográfiák, adattárak készítése, az alig-alig feltárt fénykép- és kinyomtatványanyag szélesebb körben hozzáférhetővé tétele, a gyűjteményből

hiányzó anyagok sok utánjárást igénylő szakszerű pótlása stb.) – elől veszik el az energiát, melyeket semmilyen más intézmény nem fog felvállalni.

További feladat lehet, hogy a Budapest Gyűjtemény bizonyos mértékig módszertani műhellyé változzon, segítve és összehangolva egyrészt a hálózatban folyó helytörténeti munkát, másrészt a másutt – főleg vidéken – folyó hely- és várostörténeti kutatásokat. Ehhez ugyanis különlegesen jó lehetőségekkel rendelkezik. Hatalmas saját gyűjteménye van, szomszédságában egy kiváló városszociológiai gyűjteménnyel, és viszonylag könnyűszerrel elérhető belőle több nagy könyvtár urbanisztikai anyaga és munkatársi gárdájának létszáma is messze meghaladja a helytörténeti gyűjteményekben szokásosat.

Természetesen az itt elmondottak hosszú évek munkáját és a fenntartók áldozatvállalását igénylik, akár a gépesítésre, akár az aktívabb kiadási politikára gondolunk. Köteleznek azonban a hagyományok szűkebb és tágabb értelemben egyaránt; mind a Budapest Gyűjteményei, mind az, hogy a budapesti közgyűjtemények a várostörténet-helytörténet művelésében, a Fővárosi Tanács pedig a tevékenység támogatásában mindig élen jártak.

Faragó Tamás

Lapozgató

A Népfront című kiadvány júliusi számában találkozhatunk egy felmérés ismertetésével, amelynek címe: *Vezetőképzés, karrier, foglalkozási presztízs*. Szerzője *Pethő Tibor*. A Központi Statisztikai Hivatal felméréséről van szó.

A cikk képet kíván adni azokról a folyamatokról, amelyek a címben foglalt területeken tapasztalható változásokat jelzik. Sommásan ennyit mondhatunk csupán a felmérésről: úgy tetszik, a társadalom tagjai által becsült értékek egyre inkább a *látszó* (látszólagos?) és látványos sikerértékek felé tolódnak: a pénz és pozíció jelentősége egyre növekszik. Megmaradt ugyan a hagyományos humán értékek – a tudás, tehetség – elismerése, de ezek presztízse is többnyire tárgyiasult formában, pozícióval kapcsolódva él a köztudatban. Az ismertetés

szerzője szerint „a társadalmi ítélesterő alapvetően egészségesen működik. Értékeli és megbecsüli a tudást, a szakképzettséget és a közosság érdekében végzett munkát...” A diplomához kötött értelmiségi pályákat a vezetői pályákkal együtt magas presztízsunek tekintik – de hogy ezek mik volnának, nem részletezi a cikk, az „orvosok, mérnökök, egyetemi tanárok, jogászok” ugyanis már a következő, alacsonyabb csoportot jelentik.

A lapozgató könyvtárnoknak az az érzése, hogy helyzetét leginkább a presztízslista közepén elhelyezkedő „egyéb szellemi foglalkozásúak” (művezetők, technikusok) meghatározása fedheti, mely a köztudatban egyenértékű a „szakképzett fizikai dolgozókéval” – amilyenek a „bányászok, televízió- és autószerelők...” (A. R.)

Fitz József élete és munkássága

1. Pályakezdés és az Egyetemi Könyvtár (1930-ig)

Fitz József 1888. március 21-én született az akkor Magyarországhoz tartozó Krassó-Szörény megyei Oravicán (ma Románia). *Szinnyei* életrajzi lexikonában találunk egy Fitz József nevű orvosdoktor, „oravicai, kraszói megyei származású” szerzőt, akinek Pesten 1836-ban latin nyelvű orvosi szakkönyve jelent meg. Alighanem nagyapjáról van szó. Az apa, dr. *Fitz Pál* tekintélyes ember: közjegyző és ügyvéd volt, jómódúnak mondható, a család gondtalan körülmények között élt. A jómódnak az I. világháború vetett véget, a tekintélyes összegben jegyzett háborús kötvények elérték-telenedtek, Fitz Pál pedig a román uralom alá került Oravicán egyre szűkülő lehetőségek között élt 85 éves korában bekövetkezett haláláig, 1940-ig. Az anya, *Bedőházy Mária*, székelyföldi unitárius családból származott, *Brassai Sámuel*el is távoli rokonságban állt. Anyai nagyapja, *Bedőházy József* Brassai tanítványa volt, 1848-ban Brassai ajánlására került Oravicára nevelőnek. Később Pesten szeretett volna állást kapni, de ez a terve nem valósult meg. Oravicán élt, és igyekezett unokáját, Józsefet a Brassaitól tanult elvek és módszerek szerint nevelni. „Zárkózott ember volt. Hogy hagyatékában egyáltalán maradt valami Brassaitól, az szinte véletlen. De rajongó tisztelője volt kedves tanárának, engem az ő módszerei s az ő tankönyvei szerint tanított” – jegyezte fel Fitz József a tizes években nagyapjáról (*OSZK Kézirattár, Fitz József hagyatéka. Fond 45/1277 – a továbbiakban 45/...*).

Fitz Pál és Bedőházy Mária házasságából három gyermek született, Józsefen kívül egy leány, aki Budapesten élt, és egy fiú, Jenő, aki 1918-ban hősi halált halt az olasz fronton. Fitz József gyermekkoráról nem sok konkrétumot tudunk. Tényként elfogadható, hogy gondtalan gyermek- és ifjúkora volt. Szüleivel, test-

véréivel minden bizonnyal harmonikus kapcsolata volt. 1920 után, ha csak tehetette, meglátogatta őket a Romániához került Oravicán. Hamar előzeget leánytestvérét anyagilag is támogatta. A ház, amelyben felnőtt, nem sokkal születése után épült, 1890-ben. Az emeleten 5 lakoszoba volt, a földszinten apja irodája 3 szobát foglalt el. Különálló épületben voltak a szükséges gazdasági helyiségek (45/1231).

Édesapjának feltehetően tekintélyes magánkönyvtára volt, első könyvélményei tehát a szülői házhoz kötődnek. A tizes évek közepétől vezetett olvasmánynaplót. Gyermek- és ifjúkori olvasmányait ekkor emlékezetből próbálta rekonstruálni. Első könyvélményét így idézte fel: „4 éves koromban, mikor még olvasni sem tudtam, Brehm 10 kötetének minden képéről meg tudtam mondani, milyen állatot ábrázol... Ezért csodagyerekeknek tartottak” fűzte hozzá a rá oly jellemző önirónikus módon (45/1262). 6-8 éves kora között legnagyobb könyvélményei Andersen meséi, a Grimm-testvérek mesegyűjteménye, a Gulliver, a Don Quijote és a Robinson voltak. Ez utóbbit – mint feljegyezte – legalább hússzor olvasta. Ekkori olvasmányai tehát átlagos gyermekkönyvekből tevődtek össze. A 8-10 éves korában olvasott könyvek közül főleg a *Nemo kapitányra* emlékezett vissza. *Verne* iránti vonzódása később is megmaradt, egy-egy könyvét felnőttként is elolvasta. Ebben az időben kezdett olvasni németül gyermektörténeteket, 13-14 éves korában már egy német Goethe-életrajzzal is megbirkózott. A kamaszodó Fitz olvasmányai között megjelentek az egyéni érdeklődést jobban kifejező olvasmányok is. Ekkor olvasta későbbi főnöke, *Ferenczi Zoltán* 3 kötetes Petőfi-életrajzát, valamint *Alexander Bernát* könyvét, *A művészetet* is.

A gyermek és ifjú Fitz érdeklődését az olva-

sás mellett két tevékenység kötötte le: a zene és a sakk (pontosabban ezeknek maradt nyomuk; nincs okunk feltételezni, hogy ne szeretett volna labdázni). Jól zongorázott, egy időben zeneelméleti tanulmányokat is folytatott. Ezért jelentett számára súlyos fenyegetést háborús kézszerűlése, egy levelében arról számolt be, fél, hogy többet nem tud zongorázni. (Meggyógyult.) Kedvelt időtöltése volt a sakk. Az átlagostól valószínűleg jobb játékos volt, barátjával, *Szávay Zoltánnal*, a későbbi íróval, rendszeresen komoly játszmákat vívtak. E mérkőzések egyike *Elhárított királycsel. Dr. Szávay Zoltán–Dr. Fitz József sakkjátszmája* címmel az *Oravicabányai Híradó* 1913. évi augusztus 7-i számában is megjelent.

Fitz a gimnázium első 5 osztályát a fehértemplomi (jelenleg Jugoszláviahoz tartozik) állami gimnáziumban, majd a 6–8. osztályt a temesvári piarista gimnáziumban végezte. Jó tanuló volt, de bizonyítványába néha hármás érdemjegy is került. Igazán jól magyarból állt, a 7. osztályban jutalmat is kapott e tárgyban elért jó eredményeiért. A 8. osztályban az önképzőkör titkára lett, nyilván aktívan részt vett a kör munkájában. 1906-ban tett érettségi vizsgát, „jól érett” minősítéssel. A gimnázium évkönyvében az érettségizettek neve mellett feltüntették azt is, milyen pályára készülnek a maturandusok; Fitz neve mellett a tanári pálya áll.

Irodalmi próbálkozásai

Gimnáziumi éveiben kezdett írni. Első nyomtatásban megjelent műve feltehetően a *Minek megölni a pillangót?* című vers volt, mely a *Kun-Szent-Márton és Vidéke* című lap 1903. augusztus 23-i számában jelent meg. A következő években több-kevesebb rendszerességgel jelentek meg versei, novellái az *Oravicai Híradó*, az *Ifjúság*, a *Bácskai Napló*, a *Keresztény Magyar Ifjúság* hasábjain. Szépirodalmi próbálkozásai mellett ismeretterjesztő írásokkal is jelentkezett, így a *Déli Kárpátok* című lap 1904. évi 3–4. számában jelent meg *A Simeon-hegy tetején. Földrajzi leírás* című dolgozata. 1906-tól színházi és képzőművészeti kritikákat is közreadott a különböző lapokban.

18 évesen sokoldalú érdeklődéssel, komoly nyelvtudással – németül és franciául már ekkor jól tudott, később e két nyelven írásai is jelentek meg, de beszélt angolul és olvasott olaszul,

latinul és finnül is – kezdte meg egyetemi tanulmányait. Kedvező anyagi helyzete – édesapjától 3200 koronát, abban az időben tekintélyes összegű apanaszt kapott – lehetővé tette, hogy a budapesti tudományegyetemen kívül külföldön is végezzen tanulmányokat. Münchenben, Párizsban és Lausanne-ban járt egyetemre, nyelvészeti, irodalmi, művészet-történeti és filozófiai tanulmányokat folytatott. Sőt Párizsban egy ideig hallgatója volt az újságíró-iskolának is. 1908 és 1910 között külföldön élt, ennek ellenére rendszeresen olvasta a magyar irodalom új műveit. *Ady* különösen nagy hatással volt rá. Tudjuk, hogy *Az Illés szeke* rént 1908-ban Münchenben olvasta, a következő évben Párizsban a *Vér és arany* tartozott kedvenc olvasmányai közé. 1908–1909-ben *Ady* és *Kant* volt gondolkodására, szemléletére maradandó hatással. Atyai barátja, *Glattfelder Gyula* (a későbbi csanádi püspök, majd kalocsai érsek) nem győzte leveleiben óvni Fitzet e két szellem „káros” hatásától. A magyar írók közül *Kosztolányi* állt még közel hozzá ezekben az években, a külföldi írók közül *Thomas Mann*, külföldi tanulmányai idején 4 kötetét olvasta.

Úgy véljük, ezekben az években még nem merült fel előtte komoly formában a pályaválasztás kérdése. Nyilván író, újságíró akart lenni. Még Budapesten, 1908-ban rövid ideig szerkesztője volt a *Keresztény Magyar Ifjúság* című főiskolai lapnak; novellái, írásai meglehetősen rendszerességgel láttak napvilágot. Az irodalomtörténetet, esztétikát is tanuló Fitz azonban nyilván felmérte, hogy képességei nem indokolják a szépirói pálya felé törekvését. 1909-ben, még Münchenben, mindenestre elhatározta, hogy addigi novelláit kötetbe gyűjti. A század elején, kezdő író esetében természetesen csak saját kiadásról lehetett szó. Fitz első kötetének kiadásakor olyan gonddal járt el, mint évtizedekkel később a Széchényi Könyvtár főigazgatójaként a könyvtár egy-egy kiadványánál. Árajánlatot kért különböző nyomdaktól és kiadóktól; 1909 júniusában és júliusában négy helyről kapott ajánlatokat: az Eggenberger, a Légrády-testvérek, a Singer és Wolfner, valamint a Grill-egy vállalkozott kötetének megjelentetésére, illetve terjesztésére. Az új kötetet végül egy ötödik vállalat, a Lampel hozta forgalomba, Fitz kiadásában. A kötet 1911-es impresszummal 1910 karácsonyára jelent meg, 970 példányban. A könyv 13 novellát tartalmazott. Jelenleg úgy tűnik, hogy e kötet megjelentetésével Fitz gyakorlatilag befejezte

a nyilvánosságának szánt szépirói működését. Bár késő öregkoráig írt novellákat, időnként verseket is, sőt egy regényének kézírata is fennmaradt, ezek publikálására már nem gondolt, egy novella kivételével, melyet németül írt, ez 1924-ben jelent meg *Träumer* címmel a *Volkskalender* című kiadványban.

A Brassai-monográfia viszontagsági

A tanulmányait befejezve kézenfekvő megoldásnak látszott, hogy Brassai Sámuelről készítsen el doktori értekezését. Nagypapa, mint említettük, az erdélyi polihisztor elvei, módszerei szerint irányította tanulmányait, így korán felkeltődött érdeklődése Brassai iránt. Gyakorlati szempontok is a Brassai-monográfia mellett szóltak: a család birtokában számos Brassai-levél és kézirat volt.

Fitz eddigi pályafutása kudarcok és konfliktusok nélküli volt. Az első kudarc az életben doktori értekezésével érte. Disszertációját professzora, *Riedl Frigyes* nem fogadta el, *Babits Mihály* pedig komoly bírálatban részesítette a nyomtatásban is megjelent értekezést. 1911-ben nyújtotta be *Brassai Sámuel. Monográfia* címmel az egyetemre. Riedlnek három kifogása volt: két tárgyi tévedés volt benne – ez volt a kevésbé fontos ok –, a harmadik, a döntő a kötet frivol hangneme, stílusa volt. Fitz Babitshoz írt levelében 1912. október 15-én (*OSZK Kézirattár, Babits-hagyaték, III/450*) így számolt be erről: „...kétszer előfordul a »demimonde« szó s mindez sérti az egyetem tekintélyét, más szóval a tudomány tekintélyét, mert a kettő ugyanaz”. Hasonló értelemben korholta Glatzfelder Gyula is: „Riedl elküldött egy lapot értekezéséről s megjelölte a helyeket amilyenekért nem fogadhatja el művét. Ebből láthatja, hogy kell tudni frivol hangulatokon uralkodni. Önnek az a baja, hogy minden sületlen ötletét érdekesnek tartja s minden frivolitását szuverén fölényvel előadja. Pedig ezt a világ nem fogja tűrni soha. Tanuljon meg komolyan beszélni és cselekedni, s ne higgye, hogy a szerénység ellen – mely pedig lelkitől és szívtől nem idegen – az írónak küzdeni kell.” (*45/207*).

Csaknem nyolc évtized telt el a Brassai-monográfia első változatának megjelenése óta. Mi már nem érezzük frivolnak és komolytalan-nak írását. Biztos, hogy szokatlan volt a stílusa: tudós disszertációk nem ilyen formában író-

tak. De figyelembe kell venni, hogy 23 éves, szépirói babérokra is pályázó, vidám fiatalember művéről van szó. Fitz ugyanis összegyűjtötte és közreadta a Brassairól keringő, ország-szerte mesélt anekdotákat is. Jókedvű disszertáció lett belőle. Babits nagy esszéjében – *Magántudósok* a címe – nem is annyira Fitzet, mint a jelenséget marasztalta el. Fitz értekezését – a szerző nevét nem is említette írásában, csak a könyvről, illetve a könyv ürügyén írt – az öncélú műveltség fitogtatásának tartotta: felfogása szerint Fitz színporkázó ötleteivel, példáival „vizenyős tudása egész záporát árasztja a kábuló olvasóra”. Babits jól ismerte fel a Brassai és Fitz közötti szellemi kapcsolatokat: „Éppenséggel nem véletlen, hogy az a különös ember, aki ezeket írta, Brassait választá tanulmánya tárgyául. A híres polihisztor, bár óriási mértékben felül is múlja, minden-esetre rokon lélek vele.” Az egész Brassai- (és Fitz-) jelenséget azonban Babits elutasította: „A módszertelennek és filozófiátlanak látszó magántudós voltaképp a tudománynak legmódszerebb és legfilozofikusabb felfogásából indul ki: minden apróság egyenlő fontosságának és minden tények összefüggésének érzése az, mely meddő adatgyűjtésbe és polihisz-torságba sodorja bele.” Babits az öncélú tanulás ellen emelt szót írása befejező részében. A cikk a *Nyugat* 1912. évi II. kötete 473–477. lapjain jelent meg (kötetben legutóbb *Babits M.: Esszék, tanulmányok 1. 1978. 321–326. l.*), Fitz október 15-én válaszolt. Némileg sértetten írt az általa nagyon tisztelt írónak – alighanem ezért is érintette olyan közelről Babits elmarasztalása. Fitz alapjaiban elfogadta véleményét, elfogadta azt az észrevételt, hogy példái, adatbősége a lényeges lepezésére szolgálnak, a tényleges gondolatokat csak álcázzák az ilyen dolgozatok, de azzal védekezett, hogy erre az egyetem kényszeríti a jelölteket. Megírta azt is, hogy a visszavont értekezés helyett új, helyesebben teljesen átdolgozott monográfiát írt.

Doktori értekezése végül is ennek az átdolgozott, kétszeresére bővített terjedelmű Brassai-monográfiának egyik része lett: ebben Brassai esztétikai nézeteiről írt. A külön ki-nyomatott résszel együtt Fitz tehát valójában három könyvet jelentetett meg Brassairól. Ezt a változatot Riedl elfogadta, 1913-ban két levelezőlapot is írt neki. Az első 1913. január 9-én kelt: „Értekezését érdeklőlván olvastam és alkalmasnak tartom a kitűzött célra.” A következő, a még rövidebb, 1913. január 22-én

íródott: „Bírálatomat beadtam” (45/588). Fitz doktori oklevelét 1913. június 21-én állították ki, szigorlati tárgyai magyar irodalomtörténet, finnugor összehasonlító nyelvészet és német irodalomtörténet voltak. Fitz egyébként még egy ideig foglalkozott a Brassai-kötet „karbantartásával”. A könyv egy példányába rendszeresen beírta az újabb kutatási eredményeket, megállapításokat Brassairól. Amint megállapítható, a húszas évek elején hagyta abba az irodalom figyelését. Elképzelhető tehát, hogy egy ideig foglalkozott a könyv átdolgozásának gondolatával.

Fennmaradt néhány könyvvásárlási számlája könyvkereskedőjétől, *Németh Józseftől* (45/498). 1911-ben 258 korona értékben vásárolt könyveket, folyóiratokat. *Bródy Sándor*, *Herczeg Ferenc*, *Molnár Ferenc* új könyvei mellett a Filozófiai Írók Tára köteteit, *Tolsztoj*, *Maeterlinck*, *Maupassant* munkáit, zenei, képzőművészeti szakkönyveket vásárolt többek között. Négy folyóiratot olvasott rendszeresen: a *Nyugat*, a *Huszadik Század*, a *Magyar Figyelő* és az *Ország-Világ* számaint vásárolta 1911-ben. 1912-ből nem maradt fenn ilyen számla, csak egy értesítés *Németh Józseftől*, hogy a *Holnap* 2. kötetét nem tudja szállítani. 1913-ból viszont egy biztos adattal rendelkezünk, és témánk szempontjából most ez a legfontosabb: VII. 15-én nagyobb összegű vásárlása volt, a megrendelt könyvek egyike *Ferenczi Zoltán* munkája *A könyvtártan alapvonalai* volt.

Könyvtárosi pályájának kezdetei és az első világháború

1913-ra tehetjük tehát azt az időpontot, amikor a könyvtárosi pálya mellett döntött. Eredetileg a Széchényi Könyvtárba szeretett volna kerülni. Fennmaradt 1913. szeptember 15-én kelt kérvénye *Fejérfataky Lászlóhoz*, a könyvtár igazgatójához, melyben könyvtárnoki gyakornokká történő kinevezését kéri. Tanulmányainak, addigi munkáinak ismertetése után így indokolta kérését: „Kedvet érzek és talán tehetségem is lesz a könyvtártszti hivatáshoz. A könyvtártan alapvonalaival *Ferenczi Zoltán* könyvéből lelkiismeretesen tanulmányoztam, a szakirodalommal most is állandóan foglalkozom, sőt gyakorlatilag működtem, amennyiben egy több ezer kötetes könyvtárt rendeztem s ez most is kizárólagos felügyele-

tem alatt van” (45/1121). Nem tudjuk, hogy milyen könyvtárról van szó. A „kizárólagos felügyeletem alatt van” kitétel azt a feltevést is megengedi, hogy saját (vagy inkább édesapja) könyvtáráról írt a levelében.

Ekkor nem lett a Széchényi Könyvtár gyakornoka, nyilván helyhiány miatt nem vették fel. Tény, hogy az Egyetemi Könyvtárba is csak összekötetések révén tudott bekerülni. Támogatója *Siegescu József* egyetemi tanár, egyben országgyűlési képviselő volt (45/624–625).

1914 januárjában kezdte meg könyvtárosi pályafutását a budapesti Egyetemi Könyvtárban. A könyvtár igazgatója *Ferenczi Zoltán*, a kor neves irodalomtörténésze, aki könyvtári szakíróként is elismert volt. A könyvtárban demokratikus légkört teremtett, inkább barátja, nem főnöke volt munkatársainak; dolgozott és nem dolgoztatott. Amikor nyugdíjba ment, a könyvtár igazgatását ideiglenesen a rangidős *Tetzel Lőrinc* végezte: „Megbízható tisztviselő volt, mindig lehetett számítani rá. Csinált terveket a munka megjavítására, a raktárak bővítésére, és arra számított, hogy ő lesz *Ferenczi* utóda. Amikor ez nem történt meg, elvesztette kedvét, és – a szóbeszéd szerint – emiatt lett 1927-ben öngyilkos.” (*Tóth András-Vértesy Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. 1982. 338. l.*) A könyvtár igazgatója végül is *Pasteiner Iván* lett, nem tudós, inkább menedzser alkatú igazgató.

Az Egyetemi Könyvtárban a tizes évek elején több tehetséges fiatal könyvtáros dolgozott, akik később a magyar kulturális élet különböző területein maradandó eredményeket értek el. Meg kell említeni közülük *Hóman Bálint* nevét, a történészt, aki később a miniszteri pozíciót is betöltötte.

Fitz érthető módon az első hónapokban önálló munkát még nem nagyon kapott. 1914 elején fő feladata a katalogizálásban való közreműködés, valamint a ritkaságtár rendezésében történő segédkezés volt. 1914-ből egy részben önálló munkájáról van tudomásunk az Egyetemi Könyvtárban. 1914 nyarán állította össze *Gyulai Pál bibliográfiája 1840–1914* című *kézírtatos segédletét* (*Egyetemi Könyvtár Kézírtattár, H. 125*). A bibliográfia Gyulai műveit, illetve a Gyulai Pálra vonatkozó szakirodalmat sorolja fel 1914-ig: „Ez az összeállítás elsősorban használhatóságra törekszik. Teljességre nem tarthat igényt, mivel ez lehetetlen. Gyulainak van számos névtelen cikke, amelyeket hitelesen bajos meghatározni.

Szinnyeinek sok adatát nem tudtam ellenőrizni, de azért felvettem őket.” A bibliográfia valóban Szinnyi gyűjtésén alapult, mivel 1896-ban jelent meg a *Magyar írók élete és munkáinak* Gy-betűs kötete, csak az 1896 utáni szakirodalom összegyűjtése volt önálló munka.

Rövidesen kényszerű szünet következett: ki-tört az I. világháború. Fitzet 1914 augusztusában behívták katonai szolgálatra. Tartalékos tisztii tanfolyamra vezényelték, melynek elvégzése után zászlósi rangban a 47. cs. és kir. gyalogos hadosztály 21. tábori tüzérezredénél, majd a 19. hegyi tüzérezrednél szolgált a fronton. A háborút több kitüntetéssel, főhadnagy rangban fejezte be.

A háborút Fitz a balkáni fronton küzdötte végig. 1916-ban a harc téren kezdte vezetni már említett olvasmánynaplóját, ekkor csapata Albániában állomásozott. Nem tudni, honnan szerezte a könyveket, de sokat olvasott, havonta 5–6 könyvet. Németh József könyvkereskedő már 1915. augusztus 25-én felajánlotta Fitznek, hogy küld számára könyveket a harctérré – elképzelhető, hogy ezen az úton is szerzett olvasmányokat (45/498). Főleg szépirodalmat, német és francia regényeket olvasott a fronton; emellett a Balkánról, közelebbről Albániáról is áttanulmányozott néhány könyvet. Azt is tudjuk feljegyzéseiből, hogy egy albán nyelvkönyvet is szerzett valahonnan, melyből elkezdett albánul tanulni. Igyekezett a megpróbáltatásokat elviselhetővé tenni, a számára megszokott életformát a harctéri körülmények között is megőrizni. Ebben vitathatatlanul segítségére volt derűs természete, optimista fel-fogása, iróniája. Bajtársai és a saját szórakoztatására szatirikus „lapot”, kéziratoss kiadványt szerkesztett *Neues Pestianisches Tageblatt* címmel. Egyetemi könyvtári kollégáival tartotta a kapcsolatot, Ferenczi Zoltán, Hóman Bálint rendszeresen írtak lapot, levelet a fronton szolgáló társuknak. A könyvtár hölgytagjai csuklómelegítőt ígértek neki, nem tudni, megkapta-e. 1918 elején mindenesetre nagy szüksége lett volna rá: kezét súlyos fagyási sérülés érte. Sérülését még 1919–1920-ban is kezelte, Ferenczi Zoltán közbenjárására, *Nékám Lajos* egyetemi tanár (45/1131). 1918 márciusában sérülésével kórházba került, május-júniusban valószínűleg betegszabadságon volt Lugoson, majd szeptemberben gyógykezelésen Trencsén-Teplícen töltött néhány hetet. Ekkor, 1918 nyarán kísérlete meg leszerel-tetését kieszközölni. Amennyire a fennmaradt

levelekből megállapítható, az Egyetemi Könyvtárból Ferenczi Zoltán és Hóman Bálint is megpróbált közbenjárni érdekében. Nem tudni, vajon próbálkozásuknak mi lett volna az eredménye; a történelem és a hadihelyzet gyorsabb volt. Fitz 1918 novemberében vált ki a hadsereg kötelékéből. A november-t a szülői házban, Oravicán töltötte, majd 1918 decemberében elfoglalta újra helyét az Egyetemi Könyvtárban.

Az Egyetemi Könyvtárban 1918 után

A két forradalom alatt az Egyetemi Könyvtár, illetve annak tisztviselői az eseményekkel szemben várakozó álláspontot foglaltak el, nem támogatták a kialakult változásokat. Az Egyetemi Könyvtár átszervezését célzó reformokat olyan feltételekhez kötötte a könyvtár vezetősége, amelyek az adott helyzetben irreálisak voltak. Fitz 1919 májusában beosztást kapott az egyik ún. repülőbizottságba. Négy ilyen bizottság alakult azzal a céllal, hogy a könyvkereskedők könyvvállományát felmérjék. A 4. számú bizottság vezetője *Enyvvári Jenő* volt, ebben dolgozott Fitz is. Hagyatékában fennmaradt egy jegyzék, melyben a felmért könyvekről készített kimutatást (45/1130). Fitz belépett az írói direktóriumba és a közalkalmazottak szakszervezetébe; ez utóbbiból azonban rövidesen kilépett (legalábbis kilépési nyilatkozatának fogalmazványa fennmaradt). Az Egyetemi Könyvtár tisztviselői létszámát jelentősen növelték ezekben a napokban, a 18 régi könyvtáros mellé 15 új tisztviselőt neveztek ki. Fitz 1919. május 3-i „Nyilatkozat”-a (45/1127) azt sérelmezi, hogy 6 év szolgálat után még mindig csak a IX. fizetési osztályba sorolt segédőr, holott minden előírt képesítése megvan. Ezért nem tudja elviselni azt az igazságtalanságot, hogy „az elmúlt napokban kisebb kvalifikációjú kezdőket és megelőző könyvtári munkássággal nem bíró egyéneket nálamnál magasabb állásba neveztek ki”. Mivel ezt a szakszervezet nem akadályozta meg, sőt eltúrte, hogy nem szakszervezeti tagok is megelőzzék, kilép a szakszervezetből. Fitz itt megfogalmazott elvéhez könyvtárvezetőként is hű maradt, előléptetéseknel „...mindig azon az állásponton voltam, hogy elsősorban a szerzett jogokat, a kvalifikációt s a végzett munkát kell tekintetbe venni” – fogalmazta meg 1934-ben álláspontját *Holub József*nek írt levelében (45/851).

Fitz munkája, szerepe és fontossága az Egyetemi Könyvtárban a húszas évek elejétől egyre nőtt. 1921-től megbízást kapott a kéziratár vezetésére. A kéziratár vezetése mellett Fitz tartotta a kapcsolatot az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központtal, az ő feladata volt a könyvtár újdonságait a központi katalógusnak jelenteni. Ferenczi Zoltán 1924-től szabadságon volt, majd 1925-ben nyugdíjba ment. A könyvtár vezetésére – mint említettük – Tetzl Lőrinc kapott ideiglenes jelleggel megbízást. Tetzl rendszeresen kikérte Fitz véleményét a legkülönbözőbb ügyekben. Amikor Fitz 1925-ben Berlinben volt tanulmányúton, Tetzl akkor is rendszeresen felkereste leveleivel. Kikérte olyan kényes ügyben is a véleményét, hogy kit küldjenek el a könyvtárból B-listázás miatt (1925. május 29-i levele, 45/699). Tetzl 1925. június 21-én a könyvtár racionalizálási terveihöz kért szaktanácsot Fitztől. Ebben a levélben azt is kérte a Berlinben tartózkodó Fitztől, hogy tájékozzódjék a német könyvpiacra, és adjon tanácsot, mit vegyen meg az Egyetemi Könyvtár, mert váratlanul pénzhez jutottak. Berlinben egyébként Fitz az Egyetemi Könyvtár megbízottjaként is fellépett, és cserekapcsolatot létesített német intézményekkel.

Nem lehet csodálni, hogy az egyre felelősegteljesebb feladatokat betöltő Fitz személye felmerült, legalább Tetzl elképzeléseiben, mint az Egyetemi Könyvtár igazgatója. Ferenczi távozása után Pasteiner kinevezése ugyan biztosnak látszott, Tetzl ezt a megoldást láthatóan ellenezte. 1925. március 12-én például úgy jellemezte Pasteinert, mint aki nagyon türelmetlen, alig tudja kivárni Ferenczi nyugdíjba vonulását. Valószínűleg ezért vetette fel egy dátum nélküli levelében, hogy Fitz, vagy ha ő nem, *Czeke Marianne* pályázza meg az igazgatói beosztást. Tetzl e levélben azt írta, hogy ő nem jöhet szóba, mert nincs tudományos fokozata, vagyis doktorátusa. Nem tudni, hogy Fitz, vagy akár Czeke megpróbált-e tenni valamit. (Czeke helyzetét később Pasteiner lehetetlenné tette a könyvtárban: logikailag nem zárható ki, hogy Czeke Marianne esetleges próbálkozásaiért Pasteiner így „törlesztett”). Nagyobb a valószínűsége, hogy Fitz a húszas évek közepén még nem akart igazgató lenni. Ekkor kezdte meg intenzív ösnyomtatványkutatásait, egészen bizonyos, hogy ezeket régebbi beosztásában eredményesebben tudta végezni.

Tanácsát, szakvéleményét egyébként a hú-

szas évektől kikérték a legkülönbözőbb könyvtári ügyekben. *Prohászka Lajos* 1926. május 17-én kelt levelében (45/561) azt írta, hogy megbízást kapott a központi katalogizálási szabályzat összeállítására, szeretné Fitz véleményét is meghallgatni ebben az ügyben. Személyes találkozások során nyilván kifejtette nézeteit erről a kérdéstről is. Fitz külföldön is képviselte a magyar könyvtárosokat. 1926-ban Pasteiner Ivánnal és Prohászka Lajossal együtt részt vett a német könyvtárosok Bécsben tartott 22. gyűlésén.

A húszas években érdeklődése mindinkább az ösnyomtatványok felé fordult. A nemzetközi ösnyomtatványkutatás központja Berlinben volt, itt készült a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. Indokolt volt tehát, hogy Fitz Berlinben ismerje meg az ösnyomtatványkutatás legújabb eredményeit.

Berlini tanulmányút

1924-ben pályázta meg, illetve kérte felvételt a berlini Collegium Hungaricumba. Berlini tanulmányútját pártfogolta az Egyetemi Könyvtár is, hiszen fontos volt, hogy szakszerűen, a legújabb módszerek ismeretében végezze munkáját. *Gragger Róbert*, a Berlini Magyar Intézet és az ottani Collegium Hungaricum igazgatója 1925. január 2-án kelt levelében értesítette, hogy februártól van helye az intézetben. E levélben vázolta feladatait is: az ösnyomtatványkutatás mellett a Magyar Intézet könyvtárának rendezése is feladata lesz (45/217). Fitz igyekezett tájékozódni a berlini helyzetről, barátja, Prohászka Lajos, aki már volt Berlinben tanulmányúton, készítette fel az ottani körülményekre (45/561). Fitz ezután állította össze munkatervét. A *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztőségében leőhelykimutatásokat, valamint a szerzőkről „szerzői lexikont” kívánt összeállítani. Tervbe vette a különböző könyvárveréseken elért ösnyomtatványok regisztrálását is. A Preussische Staatsbibliothek gyűjteményeiben a magyar vonatkozású ösnyomtatványok leírását, ellenőrzését, illetve egy konkordanciajegyzék összeállítását akarta elvégezni. Munkatervének harmadik része a Magyar Intézetben végzendő könyvtári munkára vonatkozott (45/1349/II. füzet). Fitz némileg aggódott, hogy az intézet könyvtárának rendezésében történő közreműködése esetleg túl sok idejét veszi majd igénybe. *Gragger Róbert* 1925. március 2-án kelt,

már Berlinben kézhez kapott feljegyzése igyekezett aggályait eloszlatni. Megnyugtatta, hogy nem egyedül kell a könyvtárral foglalkoznia, az minden ösztöndíjas feladata. Neki, mint könyvtári szakembernek elsősorban az elvi irányítás a dolga (45/217).

Fitz 1925. február 25-én érkezett Berlinbe. A kollégisták életéről a Berlinben megjelenő *Magyar Szemle* 1925. május 1-jei riportja nyomán alkothatunk képet. A némileg idealizált riport a lényegét helyesen ragadja meg: valóban sokat dolgoztak a kollégisták, köztük Fitz is. A Collegium Hungaricum épülete, környezete nem a legszebb: „A vidék kicsit hírhedt, a ház kicsit ódon, és szomorú benyomást kelt”. Meglehetősen szűk a hely, „de a tíz, csupa fiatal, 25–35 év közötti magyar tudós így szűken is megfér egymással; a legtöbb szobában ketten laknak. Két egyszerű vaságy, tiszta mosdó, szekrény, egyszerű munkaasztalok, székek, jórészt a berlini magyarok adakozása, ez az egész berendezés”. E szorgos tudóskör egyik tagja „dr. Fitz József, a budapesti egyetemnek könyvtári tisztviselője, széles látókörű európeér, a háború előtt a párisi újságíróegyletem hallgatója, nesztora a kis tudós kolóniának”. A kollégisták saját, egyéni kutatásaik mellett közös munkában is részt vettek: „És van még egy kötelesség: napi két órai közös bibliográfiai munka az Institut könyvtárában a köz javára.” Az intézet tekintélyes könyvtára nagy múltú, értékes könyvgyűjtemény volt. Alapjait *Kassai Mihály György* gyűjteménye képezte. Az egykori teológushallgató az ellenreformációs üldözések miatt nem tudott hazatérni, Wittenbergben maradt. 1725-ben örökös nélkül hunyt el; végrendeletében ösztöndíjat alapított magyar diákoknak, illetve könyv-

tárát is rájuk hagyta. 1815-ben a wittenbergi egyetemet a halleihoz csatolták, a könyvtár is Halleba került. Halleból a magyar nyelvű és magyar vonatkozású műveket 1921-ben Berlinbe, az egyetemi Magyar Intézetbe szállították. A könyvtár második része az 1842-ben alapított *Berlini Magyar Diákegyesület* Könyvtára nyomtatványait tartalmazta. A két gyűjteményt a Magyar Intézet könyvtáráként egyesítették, kiegészítve természetesen egyéb könyvekkel is. E könyvtár feldolgozása volt a hallgatók egyik feladata, a munkában Fitz is részt vett. Hogy kezdeti tartózkodása után mennyire fontosnak érezte ezt a tevékenységét, bizonyítja, hogy egy német nyelvű, terjedelmes tanulmányban megírta *Kassai Mihály György* könyvtárának történetét is.

E munkája mellett természetesen az ösnyomtatványkutatást is végezte. Hagyatékában fennmaradt egy vaskos kötet (45/1347), címe: *A Budapesti Egyetemi Könyvtár ösnyomtatványainak jegyzéke*. Ezt a segédletet még Budapesten állította össze magának. Ebbe a kötetbe vezette be különböző megjegyzéseit Berlinben az ösnyomtatványokról, és hozzáfűzte: „A kipipált számokat 1925-ben Berlinben a Commission für den GW kéziratok katalógusában egyeztettem.”

Pestre írott leveleiben megelégedéssel számolt be kutatási eredményeiről, legalábbis ez derül ki Czeke Marianne hozzá írt 1925. április 16-i leveléből (45/109). Berlini tanulmányútja után, már Budapesten, kollégáit is megismertette az ösnyomtatványkutatás legújabb eredményeivel, módszereivel: rendszeresen tartott ilyen témájú előadásokat az Egyetemi Könyvtárban. Tetzl Lőrinc egyik levelében egyébként egyetértett vele abban, hogy meg kell teremteni a rendszeres könyvtárosképzés feltételeit.

Még Berlinben került kapcsolatba a *Gutenberg Jahrbuch* szerkesztőivel is, 1927-ben jelent meg első tanulmánya a kötetben. Ettől kezdve élete végéig munkatársa volt az évkönyvnek, számos írása jelent meg a *Gutenberg Jahrbuch* hasábjain. Budapesten Fitz lett a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* magyarországi képviselője. Rendszeresen tájékoztatást adott a hazai ösnyomtatványokról, a kutatásról. Elkezdte egy részletes, a hazai könyvtárak ösnyomtatványait feltáró lelőhelyjegyzék összeállítását is. Hagyatékában fennmaradt egy tervezet, mely ennek a központi katalógusnak feldolgozási elveit, illetve munkamódszereit tartalmazza (45/1342). Mint ismert, ekkor meg-

kezdet munkája évtizedekkel később realizálódott, amikor *Sajó Géza* és *Soltész Zoltánné* összeállításában megjelent a hazai gyűjteményekben őrzött ősnymtatványok központi katalógusa.

Szakmai és szakirodalmi tevékenysége

Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatványokkal kapcsolatos ügyeit teljesen önállóan intézte, Pasteinerrel szemben csak jelentési kötelezettsége volt. Így önállóan bonyolította le az Egyetemi Könyvtár egyik jelentős csereakcióját is. A könyvtár állományában három példányban volt meg *Antoninus Florentinus Confessionaleja*, 1477-ből (*RMNY 3*). A kötetről bebizonyította, hogy Magyarországon készült, ő még úgy gondolta, hogy *Hess András* nyomdájában; Soltész Zoltánné későbbi kutatásai tisztázták, hogy e nyomtatvány egy másik magyarországi ősnymda kiadványa volt. A *Confessionale* összes ismert példánya Magyarországon maradt fenn (azóta egy negyedik példány is előkerült a gyöngyösi könyvtárból). Fitz a három példány egyikét *Bornemisza Péter* Elektra-fordításáért szeretne volna elcserélni, melyből csak egy példány maradt fenn a gothai könyvtár állományában (*RMNY 144*). Ez a próbálkozása sikertelen maradt, a német könyvtárak a *Bornemisza*-könyvet nem adták. Cserébe viszont olyan ősnymtatványokat kínáltak, melyekből Magyarországon nem volt példány. Az ősnymtatványok mellett egy *RMK* kötetet is felkínáltak (*RMK III. 2544*). Fitz a felajánlott könyveket elfogadta; a cseréről 1928. május 29-i jelentésében számolt be Pasteiner igazgatónak (*45/1155*).

Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatványainak, régi könyveinek egyik legtöbbet használó kutatója *Ballagi Aladár* volt. Fitz is megemlékezett Ballagiról egyik könyvében „Ballagit jól ismertem, famulusa voltam, volt alkalmam megcsodálni a 70 éves öregúr agilitását, amint a létra legmagasabb fokain állva az Egyetemi Könyvtár mennyezetig érő állványainak tetőpolcain búvárkodott.” A Fitzhez írt levelekből, kollégái beszámolóiból Ballagi másik arca, a rendkívül nehéz természetű, erőszakos, elmentmondást nem tűrő tudós is felbukkan. *Grosz Géza* 1925. május 12-én azt írta Berlinbe Fitznek, hogy Ballagi a nála levő ősnymtatványokat változatlanul nem adja vissza, és fölényesen megnyugtatta őt, hogy azok nagyon jó

helyen vannak nála (*45/220*). 1926-ban Fitz szabadságra utazott, de a raktár kulcsa véletlenül nála maradt. *Grosz Géza* 1926. augusztus 3-i levelében kétségbeesve kérte a kulcsokat, mert „képzeld el Ballagi lelkiállapotát akkor, amikor én azt mondom neki esetleg, hogy ezt a kéziratot vagy régi nyomtatványt nem adhatom oda, mert az egyik tisztviselő szabadságon van” (*45/220*). (Ballagi halála után egyébként többszáz, az EK tulajdonát képező könyvet szállítottatott vissza Pasteiner igazgató. Elképzelhető, hogy a levélben említett könyvek közül is akadt köztük néhány.) Az idősebb és már feledékeny Ballagi rendszeresen elhagyta jegyzeteit, ilyenkor gyakran maga Fitz vitte el lakására az elhagyott cédulákat (*Fitz J.: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története*. 1. köt. 1959. 13. 1.)

Fitz az Egyetemi Könyvtár képviseletében nemcsak az ősnymtatvány-kutatásban vett részt. 1928-ban ő képviselte az Egyetemi Könyvtárt a kölni nemzetközi sajtókiállítás előkészítő bizottságában. A „Pressa” nevű kiállítás az egész világ sajtóját kívánta bemutatni, Magyarország is a részvétel mellett döntött. Hóman Bálint, akkor már a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, 1928. január 12-én kérte fel Fitzet a történeti anyag rendezésében való közreműködésre. A magyar bizottság hivatalosan 1928 márciusában alakult meg, Fitz a történeti témák előadója lett. A kiállítás Kölnben 1928. május 10-én nyílt meg. *Radisics Elemér* 1928-ban cikket írt a *Könyvbarátok Lapja* című folyóiratba, ismertetve a kiállítást. Véletlenül azonban Fitz neve lemaradt az ismertetésről. *Radisics* 1929. január 9-én hosszú levélben mentegette magát (*45/570*): „... fel akartam hívni a nagyközönség, jobban mondván a szakértők figyelmét azok munkásságára, akiknek csendes és önzetlen fáradozása első-sorban tette lehetővé a szép és egyszerűsége ellenére is őszinte sikert aratott anyagnak összegyűjtését. Ezek sorában a legelső helyek egyike – ha nem éppen maga az első hely – Tégedet illet meg, elképzelheted tehát, mennyire bánt, hogy a kiállítás előkészítő munkájában részt vett intézmények felsorolásakor cikkemben éppen csak az Egyetemi Könyvtár maradt ki... Mindenesetre súlyt vetek arra, hogy... elnézésedet kérjem, biztosítva Tégedet arról, hogy ha valaki, úgy én vagyok tisztában azzal, kiknek érdeme a kölni kiállítás magyar csoportjának létrejötte.”

Nem tudni persze, hogy *Radisics Elemér* magánlevele mennyire kárpótolta Fitzet a na-

gyobb nyilvánosság előtti elismerés elmaradásáért; nyilván nem rágódott rajta különösebben. Annál is kevésbé, mert szakmai munkásságát ebben az időben már megfelelő elismerés érte – ha nem is itthonról, hanem külföldről. Megkapta a Népszövetség névre szóló pályázati felhívását a Népszövetség könyvtárának adjunktusi állására. 1927. április 27-i levelében el is küldte önéletrajzát Genfben, de a kísérőlevelben megírta, hogy családi körülményei miatt (kisgyermekai vannak) nem valószínű, hogy elfogadja a több évi külföldi tartózkodást jelentő megbízatást (45/1158). Nyilván addigi szakmai működése nemzetközi elismerésének tartotta a pályázati lehetőséget, de nem kívánt élni vele. E negatív ténynél – vagyis hogy nem fogadta el az állást (pontosabban nem kívánta elfogadni, hiszen csak a pályázati lehetőséget kapta meg) – érdemesebb a mögötte levő pozitív tényt – miért Fitzre esett a Népszövetség jelölése, miért tartották alkalmasnak erre a fontos állásra – megvizsgálni.

Két, egymással szoros kapcsolatban levő tényezővel lehet ezt magyarázni. Az első természetesen Fitz szakmai működése. Hazai publikációi mellett három jelentős idegen nyelvű közleménye jelent meg 1927-ig, melyek révén a nemzetközi szakkörök is felfigyelhettek rá. Még 1925-ben, Párizsban jelent meg *Les Bibliothèques de la Hongrie* című írása az ottani *Revue des Bibliothèques*-ben. Tanulmányában Fitz a 20-as évek magyar könyvtárügyét tekintette át. A *Gutenberg Jahrbuch* 1927-es kötetében jelent meg *Die Buchdruckereifamilie Royer in Ungarn* címmel írása a 18. századi nyomdászcsaládról. És szintén 1927-ben jelent meg németországi kutatásainak eredményeként *Georg Michaelis Cassai und seine Bibliothek* című tanulmánya, melyben a berlini Magyar Intézet könyvtárának legrégebbi rétegét alkotó gyűjtemény kialakulását vizsgálta.

A másik ok a személyes kapcsolatokban keresendő. Fitz elég sokat járt külföldön, így feltehetően ezeknek is köszönhető, hogy kedvező benyomás alakult ki róla. Nem zárható ki az a feltételezés sem, hogy Genfben egyik barátja, *Baranyai Zoltán* (1888–1948) hívta fel rá a figyelmet, aki Fitzcel egy időben járt Párizsban egyetemre, feltehetően onnan ismerték egymást. Baranyai Zoltán 1920-tól Genfben, a Népszövetségnél működő magyar diplomáciai testületben szolgált. Fitz és Baranyai kapcsolatban állt egymással.

A lényeg mindenesetre az, hogy Fitz a húszas évek végén már nemzetközileg is számon

tartott könyvtári szakember volt. Nemcsak az elméleti felkészültségű tudóst, a könyvtörténetészt ismerték személyében, hanem a jó szervezőképességű gyakorló könyvtárost is. A hazai könyvtári szakkörökben egyáltalán nem keltett meglepetést, amikor Fitzet 1930-ban kinevezték a Pécsi Egyetemi Könyvtár élére.

A Magyar Kisebbség

Mielőtt könyvtárvezetői működésére rátérnénk, szükséges ismertetni húszas évekbeli működésének egy olyan területét is, amelyben a könyvkultúrától meglehetősen távol, publicistaként tevékenykedett. Mintegy 4 éven keresztül volt állandó külső munkatársa a *Magyar Kisebbség* című, Romániában megjelenő kiadványnak. A *Magyar Kisebbség* hasábjain rendszeresen jelentek meg szemléi a kisebbségi kérdés témaköréből, de a szemlék mellett kritikákat, tanulmányokat is rendszeresen közölt a lapban.

A *Magyar Kisebbség* történetének részletes feldolgozásával még adós a sajtótörténet. A lappal legbehatóbban *Mikó Imre* 1981-ben Bukarestben megjelent tanulmánya foglalkozott, az alábbiakban főleg az ő megállapításaira támaszkodunk (*Jakabffy Elemér és a Magyar Kisebbség. Változatok egy témára. Bukarest, 1981, Kriterion. 148–164. l.*). A *Magyar Kisebbség* 1922 és 1942 között jelent meg, alapítói *Jakabffy Elemér*, *Sulyok István* és *Willer József* voltak. *Jakabffy Elemér* még a Monarchia idején, 1910-ben lett képviselő, mint *Tisza István* politikai tanítványa. *Jakabffy* azonban az elvű liberalizmus utolsó képviselőjeként, 1917-ben szembekerült *Tisza István*nal a választójogi kérdésben. Felfogása szerint mindenkinek szavazati jogot kell adni, aki betöltötte a 24. életévét és a tankötelezettségnek eleget tett. 1918-ban visszatért Budapestről szülőföldjére, és bekapcsolódott a kisebbségi sorsba került magyarság politikai életébe. Képviselőként tagja lett a bukaresti parlamentnek is, igazi döntő és fontos cselekedete azonban a *Magyar Kisebbség* megalapítása és szerkesztése lett. (Sulyok István, *Willer Józseffel* együtt a lap tényleges irányításából viszonylag hamar kivált.) A *Magyar Kisebbség* célja a nemzetiségi kérdésben, a kisebbségi politikában az álláspontok kölcsönös megismertetése volt, ezért lehetővé tette mind a román, mind a magyar (és szász) liberális alapon álló vélemények jelentkezését a lapban. Mint

Mikó Imre megállapítja, a *Magyar Kisebbség* egyetlen fegyvere a jog és az erkölcs volt, elvi alapon fordult szembe mindenféle elnyomással. Éppen ezért a lap helyzete nem volt könnyű: mindkét oldal nacionalistái támadták. A *Magyar Kisebbség* Lugoson jelent meg kéthetenként. Később román, francia és német nyelvű mellékletei is készültek.

Fitz a lappal Sulyok István révén került kapcsolatba, aki gyerekkori barátja volt. A lap szerkesztői főleg a nemzetközi sajtószemle összeállítását várták tőle, de a külföldi folyóiratok kisebbségi vonatkozású írásai mellett a Népszövetségnek a kisebbségekkel foglalkozó kiadványait is feldolgozta. Munkáját megkönnyítette, hogy az Egyetemi Könyvtár 1921-től megkapta a Népszövetség kiadványait, így könnyen hozzájutott minden szükséges anyaghoz. Első sajtószemléjét Sulyok 1922. szeptember 11-i levelében nyugtázta, megállapítva, hogy „A lapszemle tökéletesen az, aminek gondoltam” (45/640). Ebben a levélben javasolta Sulyok azt is, hogy Fitz havi általában kapja meg tiszteletdíját. A postai kapcsolat egyébként eléggé bizonytalan volt; a levelek gyakran elakadtak. Sulyok kiderítette, hogy a lap postáját a hatóságok visszatartják, felbontják és tartalmáról Bukarestet is tájékoztatják. Ezért azt javasolta Fitznek, hogy különböző címekre írjon, női írással (45/640). Fontosabb volt az a kérdés, hogy – számítva a postai küldemények elakadására – állítson össze nagyobb mennyiségű szemleanyagot nem aktuális cikkekből, hogy a lapnak legyen tartaléka (1922. november 12-i levele, 45/640).

Sulyok szabad kezét adott Fitznek a szemle elkészítésében, csak annyit jegyzett meg, hogy „a Budapesten megjelenő művek legnagyobb része, úgy érzem, az ismertetés szempontjából nem jöhetnek számba: legtöbbször olyan propaganda mű, amelyet a sajtó itt annak idején hevesen támadott és hosszan bírált”. A lap tárgyilagosságra törekvő irányának komoly sikere volt, ami lemérhető a példányszám emelkedéséből is, a kezdeti néhány száz után a 4. számot már 1200 példányban nyomtatták ki, sőt annak a lehetősége is felmerült, hogy a lapot Csehszlovákiában is terjeszteni fogják.

Sulyok 1923. március 16-án azt kérte, hogy a folyóiratok cikkeinek ismertetése mellett magukról a lapokról is írjon 1–2 sort. Ezzel is az objektivitásra törekedett a *Magyar Kisebbség*. Sulyok ezt az igényt 1922. október 28-án így fogalmazta meg: „... mi teljesen törvényes alapon állunk, amit írunk, azért nevünkkel és

személyünkkel felelünk. Csak igazat írunk és sohasem ellenséges vagy irányzatos beállításban.” Ezeknek az elveknek a jegyében kicsit furcsának tűnik, hogy Fitz a lapban nem saját nevével jelentkezett. Szemléi vagy név nélkül, vagy T. T. szignóval jelentek meg; nagyobb cikkei után a *Távol Tamás* nevet tüntette fel. (A *Távol Tamás* névről egyébként Budapesten – legalábbis könyvtáros berkekben – eléggé köztudott volt, hogy kit takar; ez a Fitzhez írott levelekből kiderül.) Nem tudunk megnyugtató feleletet adni arra a kérdésre, miért nem saját nevével jelentkezett a *Magyar Kisebbség*ben. A „Távol” név nyilván a földrajzi helyzetre utalt; a Tamás esetleg kételyeire? Nem tudjuk. A nem saját nevével közreadott írások oka talán az volt, hogy a húszas években már főleg könyvtári vonatkozású írásokat publikált; talán életének e két felét (Fitz József, a könyvtáros – *Távol Tamás*, a kisebbségi publicista) különítette így el. Amikor hasonló, kisebbségi tárgyú cikket írt a Budapesten megjelenő *Magyar Szemlébe*, átmeneti megoldást választott *Távol József* néven írta alá cikkét.

A *Magyar Kisebbség* szerkesztői időnként felkérték egyes cikkek, kritikák megírására. Sulyok 1923. március 16-i levelében bízta meg, hogy írjon ismertetést *Wilson* elnök akkoriban megjelent könyvéről. A recenzió a lap 1923. április 15-i számában meg is jelent. Fitz nagy sorozata is Sulyok ösztönzésének köszönhető megjelenését. *Cseh újjászületés* címmel könyvet akart írni (nem jelent meg); erről nyilván beszámolt Sulyoknak. Sulyok szerette volna a lapot Csehszlovákiában is terjeszteni,

megettetszett neki Fitz terve, 1923. március 16-i levelében erről is írt: „... Érdekesebbet pedig mint a Cseh újjászületés, el sem tudok képzelni. Nem tudom, megjelent-e már könyved? Tehát, ahogyan akarod: vagy T. T. ismertesse Dr. Fitz József e könyvét, vagy T. T. írjon e themáról összefoglalást. Nagyon érdekes volna a kiindulás a nemzeti gondolatok megszületésének különféleégeiből, amelynek ez kitűnő példája volna. 2–3 folytatás is lehetne, 7–8 oldalas cikkekből. Igen nagy súlyt helyeznék arra, hogy az első részt mielőbb megkaphassam, anélkül nem merek nekiindulni a cseh-szlovák hódításnak.” Fitz egyetértett a tervvel, Sulyok 1923. április 18-i levelében nyugtázta a cikksorozat első részét: „A cseh újjászületés» első sorozatát (két levélben) megkaptam és valóban pompásnak találok. Végtelenül örülök, hogy ezt mi hozhatjuk elsőnek. Közlését akkor tervezem megindítani, amikor szlovenszko-i szervezkedésünk lapunk indítását lehetővé teszi.” Sulyok javasolta azt is, hogy a sorozatot jelentessék meg különnyomatban; ez sem valósult meg. Együttal új témát ajánlott Fitznek: vele akarta megírni az I. világháborús emlékiratok áttekintő értékelését, főleg abból a szempontból, hogyan ábrázolják a magyarokat. „A cseh újjászületés» első része a *Magyar Kisebbség* 1923. október 1-jei számában jelent meg, folytatásai – 6 részben – a következő számokban láttak napvilágot. Cseh tárgyú írása egyébként a lap következő évfolyamában is jelent meg.

Sulyok közben részben kivált a lap szerkesztéséből, 1924 elején a kolozsvári *Ellenzék* újságírója lett. Amikor Fitz Berlinben volt, meg-

kérdezte, nem akarja-e tudósítani az *Ellenzék*et a német fővárosból. Ezt nem vállalta, viszont igyekezett Berlinben egyengetni a *Magyar Kisebbség* ügyét. Jakabffy Elemér 1925. március 21-én kérte meg Fitzet, hogy vegye fel a kapcsolatot *dr. Karl von Loesch*-sel, a *Deutscher Schutzbund* elnökével (45/290). Mint Jakabffy írta, korábban rendszeresen küldték a *Magyar Kisebbséget* Berlinbe, onnan reagáltak is, de egy idő után megszakadt az összeköttetés. Jakabffy valójában azt szerette volna elérni, hogy rendszeresen átvegyenek híreket, cikkeket a *Deutscher Schutzbund* kiadványai-ba.

Fitz elvállalta a közbenjárást, ez derül ki Jakabffy 1925. április 4-i leveléből. Jakabffy megírta, hogy felvették a kapcsolatot, különböző kiadványaikat már el is küldték Berlinbe. Új javaslattal is előállt. Felvetette a lehetőséget, hogy nem lehetne-e a *Magyar Kisebbség*, a Berlieni Magyar Intézet és a *Schutzbund* között rendszeressé tenni az érintkezést. Fitz felvette Gragger Róberttal a kapcsolatot. Jakabffy 1925. május 2-i levelében köszönte meg közbenjárását, és megküldte Gragger Róbertnak írt levele másolatát, melyben konkrét javaslatait fejtette ki az együttműködés lehetséges formáiról.

Fitz Budapestre hazatérve egy ideig még tartotta a kapcsolatot a *Magyar Kisebbséggel*. Később azonban – megnövekedett feladatai miatt – már nem tudta vállalni a szemlekiállítás, cikkírás munkáját. A szépiró után a huszas évek közepére a publicista is háttérbe szorult a könyvtáros mögött. (*Folytatjuk*)

Pogány György

Hallottam

a rádióban, olvastam az újságban, hogy szeptember 4-én, 5-én és 6-án „Szép a huszár” címmel egésznapos programot, lovas, táncos, zenés összeállítást kívántak rendezni a huszárság történetéből a budai Vár Oroszlános udvarán. Aztán egy nappal a premier előtt bejelentették, hogy a rendezvény „intézményi és szervezési gondok miatt” elmarad.

Aki nem mindennapos a Várban, annak el-

mondom, hogy az Oroszlános udvart három intézmény épülete veszi körül, mégpedig: az Országos Széchényi Könyvtáré, a Magyar Nemzeti Galériáé és Budapesti Történelmi Múzeumé. A hírek szerint e három intézmény egyike, mégpedig a nemzeti könyvtár nem járult hozzá a „számos ismert és kevésbé ismert, vagy éppenséggel történelmi kuriozitást jelentő szöveg, zene” megszólaltatásához, illetve „tánc és szituáció” megjelenítéséhez (az idéze-

tek a meghívóból valók). A Magyar Nemzet (m. zs.) szignójú cikke szerint „az Országos Széchényi Könyvtár vezetői, akiket a szervezők levélben kértek föl arra: az esemény lebonyolítása végett e napokon szüneteltessék a szolgáltatásaikat és bocsássák a palotajátékok résztvevőinek rendelkezésére a ruhatárat, az illemhelyeket, valamint bizonyos szinteken folyosókat, termeket, elutasították az együttműködést”. A cikkíró valószínűnek tartja, hogy az elutasítás háttérében „állománybiztonsági okok” húzódnak meg.

★

Meggyőződésem, hogy a nemzeti könyvtár vezetői nem állománybiztonsági okból (nemcsak abból), hanem önbecsülésből és az olvasók védelmében utasították el a cézó rendezőinek abszurd kérélmét. Hogyan is gondolhatta bárki komolyan, hogy az OSZK a nem tudom hány fős színészgárda, táncegyüttes, zenekar, énekkar, lovascsoport és statisztéria rendelkezésére bocsátja épületének reprezentatív ötödik és hatodik szintjét, egyes teremt (a főigazgatót például meghívták a saját szobájában rendezendő fogadásra), miközben olvasóit szélnek ereszti. S mindezt egy nem is kétes értékű, hanem lúdbőrzően giccses, sosemvolt huszáromantika „felidézése” kedvéért. Tessek csak elgondolni, hogy egyik jó nevű színészünk egymaga játszotta volna *Bottyán János* kuruc generális, *Hadik András* tábornoszernagy, *Kossuth Lajos*, *Széchenyi István* és *Mészáros Lázár* szerepét, egy másik – többek között – *II. Frigyes* porosz királyt és egy székely embert, egy harmadik a ponyvaárus-öreghuszárt, a vándordeákat, a berlini előljárót, a profeszort és a zászlót szentelő papot. A kuruc lovasok, a Hadik- és 48-as huszárok ide-oda vágattak volna a beöltöztetett statiszták tömegében, s eközben az OSZK hatodik szintjének udvari erkélyéről a színészek szónokolnak, szólnak a fanfárok és az indulók.

Egy példa a forgatókönyvből. Frigyes (fenn az említett erkélyen) „a belépő lakájtól átveszi Hadik levelét. A lakáj mellette áll, majd a zene végére elmegy és Frigyes is befejezi az olvasást. Fel-alá járkálva, magából kikelve dühöng, szidja a magyarokat: Himmeltgotsakramentkrucifix. Oh, mon Dieu, quelle honte. Micsoda szégyen! Amíg itt a tervem szövögettem, dieser verfluchtete Hadik elfoglalta Berlint. Oh, mon Dieu, quelle dommage!...”

A német-magyar-francia keveréknyelv bizonyára a Várban ódöngő és a nevezetes eseményre jegyet váltó külföldi turisták szórakoztatására találatott ki... El tudom képzelni, hogy például a két Németországból jött látogatók milyen örömmel konstatálták volna: *II. Frigyes* félhülyének ábrázolják Budán.

★

A Széchényi Könyvtár vezetői az egyetlen helyes választ adták a rendezőknek, amikor megtagadták a hozzájárulásukat e nehezen minősíthető felhajtás megrendezéséhez. Szívből remélem, hogy nem követtek el formai hibát, mert a pénzük után futó rendezők minden lehetséges fórumon felvetik az anyagi felelősség kérdését.

B. L.

Balogh Lajos

Tanult szakmája szerint Balogh Lajos montírozó. Jelenleg a Fényszövnél dolgozik grafikusként. Hivatalból étlapokat, prospektusokat, címlapokat tervez, állít össze, „magán-szorgalomból” művész. Apró korától rajzol – szenvedéllyel. A főskolára mégsem vették fel, tanárai inkább csak magánemberként dicsérték tehetségét, félig-meddig autodidaktaként megszerzett tudását. Tanította őt nyugdíjas festőművész bácsi, eljárt és szorgosan dolgozott *Kerti Károly* művelődési házi szakkörében, legtöbbit azonban a régi mesterektől tanult. Áhítatosan tiszteli és szakemberként ismeri *Dürer* munkáit, élete egyik legnagyobb élményeként tartja számon nürnbergi zárán-dokútját. Legújabb dolgaiból csak úgy süt a szó düreri értelmében vett kismesterség szinte alázatos vállalása, a részletekbe való elmerülés óhaja, a technika fontosságának világos felismerése. Nem volt ez mindig így. Saját tehetsége természete felől nemigen világosította őt fel senki, neki magának kellett rájönnie, neki kellett kiküzdenie nemcsak igazi témáit, azt is, mihez „ért” igazán, mi az, amihez csak ő ért.

Igen sokat illusztrált. Beleélte magát az illusztráló alkotások világába, azokhoz igyekezett idomulni, megtanult „több nyelven beszélni”. Saját hajlamai valamiféle szecesszióhoz vonzották. Remek mesefigurák sokaságát örököltette meg papíron, „szépen” és „szép” embereket, tündéreket, állatokat, tájakat rajzolt. Ma ő maga is megdöbbenéssel veszi észre, hogy egy-egy régebbi rajzán mennyivel többet ér, mennyivel sajátabb egy szikla, egy vízben ázó mohos kő, egy kecses sutasággal röppenő lepke, egy komikus esetlenséggel üldögélő szörny rajza, mint a fontosabbnak vélt „főszereplőké”.

Immár elhagyta a szép tündérfiket és tündérleányokat, nem próbál szimbolikus figurákat teremteni, nem igyekszik „szépen” rajzolni. Nem hiszi ugyan, sőt hevesen tiltakozik ha

ezt mástól hallja, de úgy tűnik megtalálta magát, meg témáit, meg azt a világot, ami „rábiztatott”. Egyszerre otthonos, régtől ismerős és mégis minden vonásában új ez a világ: a városban rekedt falu, az élettörténetüket arcvonásaikban hordozó, szerény önmagukat vidoran-öntudatlanul vállaló kisemberek világa. A céllovöldék környékén kóválygóké, a sörözőkben az „apadt sörhabba” bámulóké, a csikket szívó utcaseprőké, a fakéreg arcú öregeké, a szemetekocsin ritka kincseket-ócskaságokat fuvarozó öregasszonyoké. Kívülről, felülről látott világ ez, és mégsem az. Alakjai belülről látottak. Szeretettel vannak megfigyelve, kegyetlenül pontosan megrajzolva, aprólékosan-becsületesen élénk állítva, a belőlük és a művészből áradó humorban megfűrösztve. Ez a humor abszolút grafikai jellegű: arányokban, jól elkapott gesztusokban, a felületek megmunkálásában, a mozdulatok funkcionális anatómiájában, részletek kinagyításában érhető tetten.

Balogh Lajosnak páratlan egyensúlyérzéke van. Látnivaló, hogy arányai nem kiszámítottak, mesterségesen kimértek, mégis olyan természetes egyensúly uralkodik képein, ami megintcsak a régi mesterekre emlékeztet: egyazon világ törvényei vonatkoznak emberekre és tárgyra, arcokra és házakra, furcsán csám-pás lábakra és fintorokra, elégedett-huncutkás mosolyokra és összeeszkábált kiskocsikra, rozoga asztalokra, hepehupás utacövekre.

Különös érzéke van a kiemelésre is: nemcsak azt dolgozza ki alaposan, minuciózusan, ami elkerülhetetlennek látszik, figyelméből, energiájából futja a látszólag lényegtelenekre is, az összkép azonban mindenkor erősen hierarchizált nála. A szem önként követi hangsúlyait, aláveti magát a diktált hangsúlyelosztásnak.

Érett, magáratalált művészet Balogh Lajosé, egyedi és „saját arcú”.

Vajda Kornél

A **Magyar Könyvszemle** 1986. évi 2–3-as, összevont száma tanulmányrovatának egyik legérdekesebb darabja *Huber Kálmánné* írása a *Minerva* (1922–1943) című pécsi folyóiratról. A szerző szerényen bibliográfiai adaléknak nevezi művét, amely azonban nemcsak az egyik első, de egyúttal a legalaposabb feldolgozása is a folyóirat történetének, olyan dokumentumok közléseivel (*Thienemann Tivadar* levelei, *Klebsberg Kunó* felsőházi beszéde stb.), amelyek a folyóirat értékelését messzemenően módosíthatják, tudománytörténeti helyét tágabb összefüggések közt segítik kijelölni. Talán inkább irodalomtörténeti folyóiratba illett volna a szám néhány más tanulmánya: *Hegel* eszméinek jelenlétéről 19. századi tankönyveinkben, *Diderot* magyarországi recepciójáról. Annál inkább könyvtári érdekű *Szabó György* nagyszabású írása a Dunántúli Református Egyházkerület pápai nagykönyvtáráról, vagy *Jónás Károly* tanulmánya a Képviselőházi Könyvtár (a mai Országgyűlési Könyvtár) katalógusainak és raktározási rendjének 1945 előtti alakulásáról. Igen érdekes a *Közlemények* rovat több rövidebb adatközlése is: *Bényei Miklósa* a Ráday-könyvtár megvételeinek terveiről a reformkori országgyűléseken, *Valkó Arisztidé Toldy Ferenc* könyvtárügyi javaslatáról. A *Szemle* rovatban olvasható, több külföldi kiadvány ismertetése mellett, a *Magyar könyvészet 1921–1944* második kötetének beható méltatása is.

Az Orvosi Könyvtáros 1987. évi második, harmadik és negyedik száma is csaknem egyidőben jelent meg. A második szám tartalmazza az OOIK 1985-ös munkájáról szóló beszámolót, amely csaknem az egész folyóiratszámot kitölti. Más lapok szeretik az ilyen szöveget rövidítve, a „lényegre” tömörítve hozni. Véleményünk szerint helyesebb a teljes anyag köz-

lése: mint ebből a beszámolóból is kiderül, az igazán érdekes tendenciák, folyamatok a részletekben ragadhatók meg, más intézmények számára is az „apróságok” lehetnek igazán tanulságosak. A harmadik szám legérdekesebb része a *Külföldi könyvtárosok írnak* rovat. Jól tájékoztató írások számolnak be itt a svéd és a kubai orvosi könyvtári és információs rendszerekről. Ezeket a cikkeket egészíti ki *Kovács Katalin* gyakorlatias beszámolója a szakirodalmi tájékoztatás nemzetközi együttműködési formáiról. A negyedik szám egy kissé halványabb. Egy-egy konkrét könyvtárról, illetve információs intézményről számolnak be cikkei, egyedül az NDK orvostudományi információ- és könyvtárügyéről szóló tanulmány általánosabb-áttekintőbb jellegű, igaz ennek viszont időbeli határai vannak: csak az 1986-os állapotot rögzíti.

A Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó tavalyi 1–2. összevont számában a (megyén) kívülálló is nyilván *Kovács Tibor* tanulmányát fogja először elolvasni (átugorva, bármily érdekes és színes is egyébként, a Jósza András Múzeum szakkönyvtárát, valamint a nagyhalászi könyvtárat bemutató cikkeket). *Kovács Tibor* ugyanis Szabolcs-Szatmár megye könyvtárhálózatainak hosszú távú szakmai fejlesztési programjáról szól, időhatára pedig 2000 (!). Széles körű érdeklődésre tarthat számot *Magyari Béláné* tanulmánya is (*Társadalomtudományi információs rendszer a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban*). A cikk érveket is, ellenérveket is kínál a szakrendszeres állományfelállításról gondolkodóknak, legfőbb tanulsága azonban valószínűleg az, hogy egy jól átgondolt, következetesen és gondosan végrehajtott koncepció akkor is szép eredményeket hozhat, ha a könyvtártan tudorai szerint eljárt már felette az idő.

BALOGH LAJOS grafikáiból
(Cikkünket lásd a 631. oldalon)

